

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

V. SURYANARAYANA,
Agent: The Mail & Andhra Patrika,
Kondasyypalem, KAKINADA.

ఏప్రిల్ 1957

సంపుటము 34 :

: సంచిక 4

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

భారతి.

1. వరలక్ష్మి - 9-14
2. 6 వల దిత విజ్ఞానేశ్వరము - గ్రామం లక్ష్మీనారాయణి - 15-23
3. 6 వల - గ్రామం తాతూరి హనుమంతరావు - 24-29.
4. మైథిలిశరణగుప్త పంచవటి - గ్రామం తాతూరి హనుమంతరావు శ్రీశైలం, 30-31
5. సుమృద్ధభవందనము - గ్రామం తాతూరి రామకృష్ణమూర్తి - 32
6. వజ్రగారి - గ్రామం తాతూరి విశ్వనాథరావు - 33-56
7. జీర్ణశివగారి భగవంతులు - గ్రామం తాతూరి పాపయ్యరావు - 57-60
8. 6 తాతూరు - గ్రామం తాతూరి పాపయ్యరావు - 61-70
9. తాతూరి పాపయ్యరావు - గ్రామం తాతూరి పాపయ్యరావు - 71-79
10. ప్రతిపదమనము - గ్రామం తాతూరి పాపయ్యరావు - 80
11. తాతూరి పాపయ్యరావు - గ్రామం తాతూరి పాపయ్యరావు - 81-92
12. కలగూరకం - 93-96
13. గ్రంథ ముక్తావళి - 97-100

మణి సంగతి, పనిమనిషి కూతురు పుల్లలు సంగతి, కట్టుబట్టి జాగరణ విషయం, పోలీసుల వంశపారంపర్యా చుట్టం అయిన రామదాసు స్నేహం విషయం—ఇవన్నీ తనకు ప్రక్క యింటి బాల విలేంతువు బంగారమ్మ చెప్పింది గానీ లేకపోతే తాను మోసపోయేదేమో. అమ్మకు డబ్బు కావాలి! ఊళ్ళో చుట్టిరికం కావాలి. ఏమీ కాకుండా బావగారై కూర్చున్న రామరావుకు “ఈ పెళ్ళి ఫలావావాలివల్ల అయింది” అన్న ఘనత కావాలి! ఇంతే తప్ప తన పాట్లు ఎవరికీ ఆక్కర లేదు!.....”

“ఏమిటి అంత దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నావు!” అన్న కాంతం మాటలలో అప్పడు తానెక్కడ నున్నదీ గురుతుకొచ్చింది వరలక్ష్మికి! లేని-రాని-నవ్వు తెచ్చి పెట్టుకొని మాట మార్చేసింది వరలక్ష్మి!

“నీ కూతురు సంగతే ఆలోచిస్తున్నాను.”

“ఏమని?”

“నీకుంటే కూడా గడుసుడిక వా అని.”

“ఏమంటుండేమిటి?”

“నాకు మల్లె అంటు వుందట! తనకు కూడా వేరే కావాలట!”

“అవునా సుధా” నవ్వుతూ అడిగింది కాంతం!

అంతవరకూ తనకేమీ సంబంధం లేదన్నట్లు చూస్తూ వూరుకొన్న సుధా “అమ్మా! నాకు కావాలే!” అంటూ వరలక్ష్మిచంక దిగి కాంతం కాళ్ళకు పెనవేసుకొంది!

“ఆ మల్లెపందిరి మనదేమిట! పిన్నిదీ మనదీ ఒకటే.”

“కాదే! నాకు కావాలి” మారాముచేసింది సుధా!

“గారం చేయకు చెబ్బలు తింటావు” కసిరింది కాంతం. ఓక్క మొగంపెట్టి వరలక్ష్మి వంకచూచింది సుధా! ఆ ముఖంలో—ఆ చూపులో—అనాడు దేవాలయంలో “క్షమించు లక్ష్మీ” అన్నప్పుడే ఆ ముఖం—ఆ చూపు తిరుక్కు మన్నాయి. “చాలే! ఊళ్ళో అక్కా! చింటి పిల్లలూ కనిపిస్తావా” అంటూసుగమ దగ్గరికి తీసికొంది.

“దానికా బుద్ధి యేమిటి చెప్పమరి! నిండా నాలుగేళ్ళు లేవు. ఇప్పటినుంచీ నీదివేరు నాదివేరు అంటుంది.” ఈసారి ఓక్క మొగం యేడుపుముఖంలోకి మార్చి రాగం ప్రారంభించింది గారాల సుధా! వంక నెత్తుకొని అనునయించింది వరలక్ష్మి!

“ఏదవకు సుధా! నీకు వేరే మల్లె పందిరి కట్టిస్తానులే”

“ఎవ్వడు?” ఎక్కడకు పోయిందో ఆ యేడు పంతా!

“సాయంకాలం యెండ తగ్గాక”.

ఇంతలో ఓధిలో వినీమా వేపను బండి చప్పడు వివబడగానే సుధా ఓధిలోకి పరిగెత్తింది!

“అక్కా! రెండు రోజుల్లో వేసవి పెలవు లిస్తారు కదూ మీ యింటికి వెళతారా”

“వెళ్ళాలనే అనుకొంటున్నాం!”

“ఎవ్వడు?”

“నాలుగు రోజులు పోయాక”

వరలక్ష్మికి యేదో జ్ఞాపకంవచ్చింది! అలాచూచేటప్పటికి రామరావు వ్రాసున్న రతీ మన్యుని చిత్రం కనిపించింది! ఏదో ఆలోచిస్తూ అలాగే కూర్చున్నప్పుడు చూస్తూ వుండిపోయింది. కాంతం వచ్చి అన్నాది:

“ఏం చెల్లెలా! బొమ్మనుమాచి మైమరచి పోతున్నావు మీ బావగారిలో చెప్పనా రివ్వలో ముహూర్తం పెట్టించమని.”

“చాలే ఊళ్ళకొందూ” అంటూ వయ్యారంగా జల్లిపోయింది వరలక్ష్మి! చెళుతూవున్న వరలక్ష్మిని చూస్తూవుంటే కాంతానికి—అద్దనుడు దొంగతనంగా తీసికొచ్చిన కుభద్రను చూచినప్పుడు ద్రౌపదికి కలిగిన భావంలాంటి—అవ్వకొనురాగభావం—త్రేమాదరణ సమైక్యభావం కలిగింది.

“వరలక్ష్మి నిజంగా నా చెల్లెలే అయితే యెంత బావుండును. నాకు నేను తప్ప మరెవ్వరూ లేని నాకు వరలక్ష్మి చెల్లెలలా అవుతుంది? నేనెవరిని? ఆమె యేవని? ఏమిటో యీ బుర్రానుబంధం—యెందుకో యీ అవ్యాధానుంగం.”

రామరావు ఆ వూరు బోర్డుపైన్నాల్లలో వ్రాయించు దీవెన. ఆవూరు వచ్చిన మూడేళ్ళనుంచి

రామారావు మంగమ్మగారి యింట్లోనే వుంటున్నాడు. మంగమ్మకు వరలక్ష్మి తప్ప మరి పిల్లలే లేరు! మంగమ్మ భర్తపోయాక మరీ నిలవేసింది! ఆ సంసార మిప్పుడు అయిదారువేల కట్నం యిచ్చి వరలక్ష్మికి పెళ్లి చేయగల స్థితిలోవుంది. మంగమ్మగారి యింట్లో సగంవాలా రామారావుగారికి అద్దె కిచ్చారు. రెండు వాలాలకు మధ్య గడియిపెట్టిన ద్వారం ఒక్కటే అడ్డు! ఆ రెండు కుటుంబాలకూ మగదిక్కురామా రావే! వారు శారీరకంగానే రెండు కుటుంబాలుగాని మానసికంగా ఒకే కుటుంబం! గడిచిన మూడేళ్ళలోనూ రామారావు ఇంట్లోనే కాకుండా వీధిలో కూడా “శ్రీరామచంద్రుడు లాంటిమనిషి” అన్న ప్రతిష్ఠ సంపాదించాడు.

రెండురోజులు గడిచాయి. సాయంకాలం వంట చేస్తున్న కాంతంతో కబుర్లు చెప్పతూ కూర్చుంది వరలక్ష్మి. ఇంతలో వీధిలో ఎవరో విరిచారు! చూచి రమ్మంది కాంతం! తలుపు తెరిచింది వరలక్ష్మి! ప్రత్యక్షమయ్యాడు సుబ్బారావు!

“మేష్టరులేరు.” తలుపు వేసేయబోయింది.

“మేష్టరు కోసంగాదు.” నవ్వాడు:

“మరెందుకు?”

“నీతో మాట్లాడాలి!”

ఏమిటా ధైర్యం? ఆర్థంకాలేదు వరలక్ష్మికి! మాట్లాడలేదు.

“నేను పంపిన ఉత్తరానికి జవాబు వ్రాయలేదేం?” నవ్వాడు సుబ్బారావు! వరలక్ష్మికి ఆసహ్యం పెల్లుబిగింది!

“పెళ్లిమాటలు పూర్తయాయి. నువ్వు ఉంటే నాకూ యిష్టమేనని మా నాన్నకు చెప్పాతాను. ముహూర్తం పెడతారు! నీ కిష్టమేకదూ?” కొంచెందగ్గిరకు వచ్చాడు. వరలక్ష్మికి వళ్ళుమండిపోయింది! చురచురా చూచింది!

“నీ జవాబేమిటి?” నవ్వాడు!

“జవాబు కావాలా?” తీక్షణంగా చూచి అడిగింది!

“ఇప్పుడు నే నెప్పురి.” అంటూ ఫాంటుజేటులోని యిద్దరి పంపంగి పూలగుత్తి తీసి యివ్వబోయాడు! చెంప

చెజేలుతుంది! గూబ అదిరిపోయింది! పూలగుత్తి వేల వ్రాలింది!

“ఇదేజవాబు! అటువంటి తెలివితక్కువ వ్రాతలు ఇంకెప్పుడూ వ్రాయకు!” తలుపు ధన్మని మూసి చరచరా తమ వాటాలోకి వెళ్లిపోయింది. తలుపు దప్పుడు విని గాబరాగా పరుగెత్తుకొచ్చిన కాంతానికి అక్కడ ఎవరూ లేకపోవటం—వరలక్ష్మి కూడా లేకపోవటం చాలా వింతగా తోచింది. సంపంగి పరిమళాలు పరవళ్లు క్రొక్కుతున్నాయి. చూచింది. పూలగుత్తి క్రిందపడి వుంది. ఎందుకో—అరుగుచిరికెళ్ళి చూచింది కాంతం! పదిహేను గజాల దూరంలో సుబ్బారావు వెళుతూ వున్నాడు! పూలవాసనలు ముసురుకొన్నాయి. నవ్వుకొంది కాంతం!

ఆమరునాడు బంగారమ్మ వచ్చి చెప్పేవరకూ యదార్థం తెలియదు కాంతానికి! “వరలక్ష్మి సుబ్బారావును చెంపకాయ కొట్టింది.” అనివినగానే కాంతం ఎందుకో విరాళిగా చూచింది! అంతలో వరలక్ష్మి కూడా వచ్చింది! “జీరందరికీ తెలిసిపోయింది! తెలియ వలసిందే! సుబ్బారావు వట్టి పోకిరి వాడు! డబ్బుందికదా అని యిష్టం వచ్చినట్టు ఆడదామంటే సాగుతుందా? బాగా బుద్ధిచెప్పా వమ్మా వరలక్ష్మి!” అంటూ తెగ పొగిడింది బాల విలేంతువు బంగారమ్మ! బంగారమ్మ వెళ్లిపోయాక అక్కాచెల్లెళ్ళు నవ్వుకొన్నారు!

“ఇది ఇలా బరిసిపోతూ వుండేమిటి అక్కా!”

“ఏమిటా స్నోలు—సెంటు వాసనలూనున్న—” రామారావు వచ్చాడు!

“నుంచివనిచోవు లక్ష్మి! ఇంతకొంనుంచీ ఎండుకు చెప్పలేదు నీ కిష్టంలేదని! మధ్య నన్ను శ్రమపెట్టటానికా!”

ఎవరూ మాట్లాడలేదు! వరలక్ష్మి ముఖంమాత్రం మబ్బులుక్రమిస్తూ చందమామలా నల్లబడిపోయింది.

తెల్లవారితే కాంతం పుట్టింటికి వెళ్లిపోతుంది! ఎంత వద్దనుకొన్నా ఆ ఆలోచనలు వరలక్ష్మిని వెంటాడటం మానలేదు. మాటలు వినిపిస్తున్నాయి.

“కాంతం బ్రంకు సర్దావా?”

“ఆ! మీ రెండులు కాగితాలుకూడా వేయ మంటారా?”

“అక్కరలేదు. ఈ సెలవుల్లో బొమ్మలు వ్రాయటం పడదు. చుట్టాల యిల్లిన్నీ తిరిగిరావాలి”

“అమ్మా? యెప్పుడే మనం వెళ్లితాం?” మధ్య ప్రశ్న!

“నివ్వించా నిద్రపోనేలేదా.”

“తండ్రికి తగిన కూతురేగా! మీలాగే దానికి కూడా వూళ్ళి తిరగటమంటే నిద్రపోవాలక్కర లేదు.”

“అది సరే కానీ మంగమ్మగారితో చెప్పిచా ఎల్లండి తెల్లవాడుగూము బండికి వెళితామని.”

“చెప్పాను.”

గడియ చేసిన మధ్య నుమ్మం తలుపు లవతల గదిలోనుంచి యీ మాటలన్నీ వరలక్ష్మి వింటూనే ఉంది! తనకెవరూ కాకుండా అందరూ అయిన వాళ్ళు వెళుతూవుంటే తనకెందుకీ అందోళన—? జవాబు రావడంలేదు.

“పిన్ని కూడా వస్తుందా అమ్మా?” మధ్య అడిగిన యీ ప్రశ్నతో వరలక్ష్మి హృదయం నిజంగా గాయ పడింది.

“రాదమ్మా! ఇక్కడే వుంటుంది.”

“ఉచూ! రావాలి.”

“పిన్ని రాదు! కావలీ నే నువ్విక్కడుండిపోపిన్ని దగ్గర.”

ఈ మాట వచ్చింది వరలక్ష్మికి! నిజంగా మధ్యను విడిచిపెట్టి నెల్లాళ్ళు తాను మాత్రం యెలా వుంటుంది? నవ్వొచ్చింది వరలక్ష్మికి! ఉండక యేం చేస్తుంది? వాళ్ళేవరు తానెవరు? నెల్లాళ్ళే కాదు తీవితమంతా కావచ్చు. అయినా యిప్పుడు మధ్య వుంటానంటే వుంచుకోవటమే బావుంటుంది! ఉండిపోనుదా! అమ్మ తిరిగి వచ్చేవరకూ మనమిద్దరం యిక్కడే వుందాం” అందామని మధ్య నుమ్మం దగ్గరకు వెళుతూవుంది. ఇంతలో మధ్య అన్నది. “ఉచూ! నే నుండను! పిన్ని నికూడా రమ్మను” అనాలనుకొన్న మాటలు గొంతు వరకూ వచ్చి ఆగిపోయాయి! ముందుకు వెళ్ళి లేక వెనక్కి రాలేక అక్కడే ఆగిపోయింది వరలక్ష్మి!

“గారం చేయకు చెబ్బలు తింటావు” అన్న కాంతం మాటలు. తర్వాత మరి యెవరిమాటలూ విని

వించనేలేదు. వరలక్ష్మి తిరిగి వచ్చి పడుకుంది ఆలోచిస్తూ!

వరలక్ష్మి నాలుగేళ్ళ క్రితమే — పెద్దమనిషి కావటంవల్ల— రవ ఫారం చదువుతూ చదువుతూ స్కూలు మానేసింది. ఇంకా చదవాలని యెంత ప్రయత్నించినా యీ విషయంలో మాత్రం మంగమ్మ తన పంతమే నెగ్గించుకొంది! ఎదురింటివారమ్మాయి ముందరం స్కూలు పైనలు చదువుతూ పెళ్ళికాకుండా నూతిలో పడి చనిపోవటమే అమ్మ పట్టుదలగా తన చదువు మానిపించటానికి కారణమని వరలక్ష్మికి తెలుసు. గడిచిన రెండేళ్ళనుంచి తన పెళ్ళి సంబంధానికి అమ్మ విశ్వప్రయత్నము చేస్తూవుండటం, రామా రావు తోడుపడటం యింకా యేదీ నిశ్చయంకాకపోవటం అన్నీ తెలుసు వరలక్ష్మికి! ఒక్కొక్కప్పుడు అనుకోకుండా పెండ్లి తలపులువచ్చి ఆలోచించి ఆలోచించి తనలో తానే సిగ్గుపడుతూ వుంటుంది వరలక్ష్మి!

ఆవేళ వరలక్ష్మికి అసలు నిద్రపట్టలేదు. ‘మరిచి పోయాను’ అనుకొన్న ప్రాతగాఢలు సరిక్రొత్తగా సాక్షాత్కరించాయి. మనసు నుకునుకు తిరుగుతూ వుంది. ఆలోచనా ప్రవాహం పరవళ్ళు త్రొక్కుతూ వుంది. “తన మనసు రామారావు మీదికి పోతూ వుందా?” ఇటువంటి భావన కలిగినందుకు తన మీద తనకే కోపం వచ్చింది. స్వయంగా తిట్టుకొంది. ఏమిటి యీ విచిత్రమధూరి! ముప్పారావంటే తన కెందుకు ఇద్దంలేక పోవాలి? రామారావంటే యిద్దమా? ఈ మాట మాత్రం తాను అంగీకరించలేదు. పెళ్ళియి భార్యా విద్వలతో కాపురంచేసికొంటున్న రామారావు మీద తన కెలా వుంటుంది యిద్దం?” అయినా మనసును “ద్రోసిరాజు” అనటానికి భయపడుతూ వున్నట్లుగా అనుమానం కలిగింది వరలక్ష్మికి!

గడియారం టంగు టంగుమని రెండు కొట్టింది! ఏమిటి! తానింత వరకూ నిద్రపోనే లేదా? ఎక్కడ నుంచో వచ్చిన యెవరో— యెందుకో— యొక్కడికో— వెళుతూ వుంటే తన కెందుకు బాధ? నవ్వుకొంది వరలక్ష్మి! కాని ఆ నవ్వులో నవ్వులేదు.

వరలక్ష్మి ఉలిక్కుపడింది. నిలువెల్లా కంపించి పోయింది. లేవాలి అనుకొంటూనే లేవలేకపోయింది. ఇంత రాత్రివేళ మధ్య తలుపు మెకకొలనుంచి రామా రావు తనను పిలుస్తున్నాడు! ఎప్పుడూ లేనిది యేమి

టిది! ఈసారి మరికొంచెం గట్టిగా—గాబరాగా విని పించిందా పిలుపు. “వరలక్ష్మీ! వరలక్ష్మీ!” ఏమిటి? ఏం చేయాలి? నెల్లా అక్కర లేదా? ఎందుకు? అంతా యేదో సుడిసుడంటా వుంది! అమ్మను లేప్పిలే! “ఛ—హ” అంటే—? ఏమిటి భావం! ఎందుకని గింది. తనకా అపవిత్రభావం? ఇలా అనుకొంటూ వుండగానే రామారావు మంగమ్మగారి వే పిలవటం— తిలుపు బాదటం—మంగమ్మగారు లేవటం జరిగింది. మంగమ్మగారు పెరట్లోనుంచి తిరిగి వెళ్ళబోతూ వుంటే “అమ్మా—” అంటూ మధ్య తలుపు గడియ తీసి ముందు నడిచింది వరలక్ష్మీ! మంగమ్మ అనుస రించింది! ఎప్పుడో బంధించిన తిలుపులు అనాడలా ఆకస్మాత్తుగా తెరచుకొన్నాయి.

“కొంచెం మాస్తూ వుండండి. డాక్టరును పిలుచు కొస్తాను” అంటూ రామారావు బయటకు పరు గతాడు. మరో రెండురోజుల్లో ఆనందిగా వుట్టిం టికి నెల్లీబోతూవున్న కాంతానికి యిలా ముంచుకు వస్తుందని యెవరనుకొన్నారు. డాక్టరు వచ్చాడు! ఇంజక్షన్లు ఇచ్చాడు. న్యూమోనియా అన్నాడు. కాస్స్ పటికి గుండెలలోని పోటు తెగిందేమో కొట్టుకోవటం మాని పడుకొంది కాంతం! కన్ను తెరవలేదు. నోరు మెదపలేదు!

తెల్లవారింది. తమ యింటికి ఆల్లెవారింటికి పెలి గ్రాములు ఇచ్చాడు రామారావు. ఎన్ని మందులు వాడినా గాలి పీల్చటం తప్పితే మరో కవరిక కలుగ లేదు కాంతంలా; సుధను సముదాయించటం—కాంతా నికి మందివ్వటం—రామారావుకు కావలసినవి చూడటం— వంటచేయటం అన్నీ వరలక్ష్మీ తానే చూస్తూవుంది.

మధ్యాహ్నం ఒంటిగంట ఆయింది. అప్పటికి కాస్త తీరికయి కాంతం మంచం దగ్గరగా వాలుకుర్చీ వేసుకొని కూర్చుని కాంతంవంక చూస్తున్న రామా రావుకు “అన్నం వడ్డించమంటారా” అన్న మాటలు వినగానే మతిపోయినట్లయింది. ప్రొద్దుటనుంచీ కన్ను తెరవని కాంతం యింత వృధంగా యెలా మాట్లాడింది? కాంతంకాదు. మరెవరు? అచ్చంగా కాంతం గొంతు లాంటి గొంతు మరెవరివంది?

“రెండు గంటలు కావస్తూవుంది! ప్రొద్దుట నుంచి కాఫీ అయినా త్రాగలేదు! కాస్త భోజనం చేయండి మేస్తారు!” రామారావు

అప్పుర్యానికి అంతు లేదు. వరలక్ష్మీ గొంతు కాంతం కంఠంలా వుంటుందా! ఇంతవరకూ తనకు తెలియలేదు! నెమరిగి మాళాడు! దగ్గరలో సుధను ఎత్తుకొని నిలుచునివుంది వరలక్ష్మీ! ఒకసారి కాంతం వైపు మరోసారి వరలక్ష్మీవైపు మాళాడు రామారావు. ఏదో వింత భావాలు మంతనాలాడాయి మనసులో!

రామారావు భోజనం చేస్తున్నంతసేపూ వర లక్ష్మీకి త్రొత్తి త్రొత్తి పూవాలు రావటం మొదలు పెట్టాయి! “యీ చాకిరీ అంత తనెందుకు చేస్తూ వున్నట్టు? తనకున్న సుధమీది ప్రేమపల్లా—కాంతం మీది సానుభూతివలనా—లేక రామారావుమీది దయ చేతనా? లేక మానవ భర్త్యునిర్యచానా?” ఇలా ఆలోచిస్తూనే పరధ్యానంగా రామారావు వద్ద వద్దం టున్నా వినకుండా యింకా యింకా కంచంలో అన్నం వేస్తూనేవుంది. విసుగెత్తి రామారావు చటు క్కున వరలక్ష్మీ చేయిపట్టుకొన్నాడు—సప్పిటిలోని అన్నం కంచంలో వేయనీయకుండా! ఇద్దరూ ఒకే సారి ముఖ ముఖాలు చూచుకొన్నారు. నిర్ఘాంత పోయారు. ఒకేసారి తమ చేతులుకూడా చూచు కొన్నారు: “ఒకరి” చేతిలో “మరొకరి” చేయి. ఆ “మరొకరి” చేతిలో “ఒకరి” భోజనమయిన వరి అన్నం! ఇద్దరూ నవ్వు వచ్చింది! కాని యెవరూ నవ్వలేదు. ఇద్దరూ ఒకేసారి చేతులు వదిలేశారు. వర లక్ష్మీ సుప్పిటిలోని అన్నం రామారావు కంచంలో పడక తప్పిందిగాడు!

ఆసాయంత్రానికి రామారావు తిల్లి—కాంతం తిల్లి కూడా వచ్చారు. కాంతానికి కాస్త నెమ్మదిం చింది! మాట్లాడింది! మందు స్వయంగా త్రాగింది! వారం రోజులు గడిచేటప్పటికి కాంతానికి బాగా నెమ్మదించింది! ఇంకా పళ్ళెం మాత్రం యివ్వలేదు. ఎంతమంది చుట్టాలు వచ్చినా రామారావు సంతకం మాత్రం వరలక్ష్మీకి తప్పలేదు! కాంతాన్ని—తప్పితే—సుధను తప్ప—రామారావును కన్నె తియించినవారే లేరాయ్! అన్నాకొచ్చి ఆ యింటికి యిల్లాలు కాని యిల్లాలు వరలక్ష్మీ! ఈ వార్షిక రోజులలోను ఒక భయంకర విచిత్రం మాత్రం జరిగింది! లోకం అనుకొం టున్న మాట “రామారావుకి తనకూ సంబంధమంది” అని తన తిల్లి నోటివెంట వినగానే వరలక్ష్మీ నిలువునా కూలిపోయింది!

“ఇందుకా సువ్యవస్థకాలమునచే పెట్టికొనుకు
వచ్చులేదంటూ సాకులు చెపుతూవుంటి? నేనెంతయిదే
భయపడ్డానో అంత అపూయ్యత్యం చేశావు!” కోపం
పట్టలేక దుఃఖంతోకి దిగింది మంగమ్మ.

“వాకి దుఃఖం పెట్టకపోలే వాడిచేత విషం
తెప్పించి పెట్టి నన్ను చంపేయరాదూ?” వరలక్ష్మికి
నోటమాట రావడంలేదు. కొయ్యకారి నిలుచుండి
పోయింది.

“ఇంట్లో చేరనిచ్చినందుకు మంచి ఉపకారం
చేశాడు-దుర్మార్గుడు” ఇక సహించుకో లేకపోయింది
వరలక్ష్మి.

“నాల్లే ఊరుకో! నోటికి వచ్చినట్టట్లా మాట్లా
డకు!”—

“నిన్నంటే లేనికోపం వాడినంటే యెందుకు
వచ్చిందో—ఈ ఆభిమానమంతా యేమిటో తెలు
స్తూనే వుంది.”

“ఛీ! తల్లివై ఉండికూడా—” ఇక మాటాడ
లేకపోయింది వరలక్ష్మి.

ఆ తల్లి పడే హృదయారాటం కూతురుకేం
తెలుసు! కూతురుపడే చిత్తిక్షోభ తల్లికేం తెలుసు!
ఎంతదురమో యీ తారతమ్యం! ఎలాగయితే—
బంగారమ్మ ద్వారా వచ్చిన యీ నీలివార్తకు ఇవ్వు
స్థానం సుబ్బారావని లేలింది. సుబ్బారావు నలుగురి
తోనూ క్లబ్బులో “నిజమే, ఋజువుచేస్తాను” అంటు
న్నాడట.

తనకే గనక చేతనయితే లోకంలో వున్న
పాపం—దుఃఖం—అంతా కలిపి సుబ్బారావుమీదికి
పంపక పోదునా అనుకొంది వరలక్ష్మి. దుఃఖం
కోపంగా మారింది! సుబ్బారావుకు బుద్ధిచెప్పాలి!
పగతీర్చుకోవాలి! కాని తా నేం చేయగలదు? లోకం
నోరెలా మూయగలదు? “రామారావును పెళ్లాడేస్తే”
గుండెలు దడ దడ బాడాయి. అసలు తనకీతీహా
యెందుకు కలిగింది! సుబ్బారావుమీద వచ్చిన కోపం
చేతనా! వచ్చినాపోని—వచ్చిన జనాపవాదం
వల్లనా? “రామారావును పెళ్లాడితే” అన్న కోరిక
అలోచించేకొలది ప్రాతిదిలాగే అనుమానం కలిగింది!
పరోపకారం అనుకొన్న తనసేవలో యంత స్వార్థ
భాందా? ఈసారి వరలక్ష్మికి భయంలేదు—కోపం

లేదు—నిశ్చలంగా నవ్వుకొంది. (హాగన్నుగా కుసుకు
పట్టతోయే సమయంలో పెద్దగా పదిగొంతుల యేకుపు
వినిపించింది! లేచి పరుగెత్తింది వరలక్ష్మి! “పిన్ని”
అంటూ వరలక్ష్మికంతం కాగిరించుకొంది సుగ! సన్ని
పాతం ధనుర్వారంలోకి దింపటంవల్ల అనుకోకుండా
పోయింది కాంతం! రామారావును, సుధను యెవరి
చేతుల్లో పెట్టిపోయిందో ఆ భగవంతునకే యెరుక!

కాంతం దహన సంస్కారాలు పూర్తి
అయ్యాయి. బంధువులవెంట సప్రగ్రామం బయలు
దేరాడు రామారావు! “రా అమ్మా! అమ్మలేని
విష్టవయ్యావారల్లే” అని యేడుస్తూ సుధను
ఎత్తుకో పోయింది రామారావు తల్లి!
సుగ భయంతో వరలక్ష్మి కాళ్ళకు పెనవైచుకొంది!
ముసలావిడ బలవంతంగా తీసికోబోయింది! సుగ వెళ్లి
కుండా—యేడుస్తూ—పొరపాటున—అలవాటయిన
మాట—“అమ్మా” అంటూ వరలక్ష్మిని గట్టిగా పట్టు
కొంది! “పిన్ని” కి బతులు అమ్మా” అన్న సుగ పిలుపు
వరలక్ష్మి గుండెలు నాటింది! హృదయంతరాళంలో
దాగివున్న అవ్యక్త భావాన్ని మేలు కొలిపింది! ఒక్క
అడటున సుగను ఎత్తుకొని గుండెల కద్యకొంది వరలక్ష్మి!
బీభిలో బల్బోవాళ్ళు బండి అందిదని తొందర పెట్టారు.
ఎవరు రమ్మన్నా రారేదు సుగ!

“పోనీరెండి నా దగ్గరనే వుంటుంది” దుఃఖంతో
పూశుకుపోయిన వరలక్ష్మి గొంతు గంభీరంగా ధ్వనిం
చింది. ఎవరు పూరుకోన్నా మంగమ్మమాత్రం పూరు
కోలేక పోయింది.

“అదేమిటే వాళ్ళంతా వుండగా నీ దగ్గరలా
వుంటుంది.”

“సుగ! నా దగ్గరే వుంటుంది” తీక్షణంగా
అంది వరలక్ష్మి! మంగమ్మకు ఒళ్ళు మండింది! “కల
కాలం నీ దగ్గరే వుంటుందా?”

“అవును కలకాలం నా దగ్గరే వుంటుంది” ఆ
మాట యెవరికలా అర్థమయ్యిందో కానీ మంగమ్మకు
మాత్రం అర్థమయ్యా కూడా కానట్లే వుంది!

“అంటే అతన్ని పెళ్లాడతావా?పిల్లేదు”అన్నట్లు
కానించింది మంగమ్మ కంఠం.

“అవును—” అనేసి గబగబా వెళ్ళి సుగతో
కాటు మంచంమీద పడిపోయింది వరలక్ష్మి!
మంగమ్మకాదు మరెవరూకూడా మరి మాట్లాడలేదు!

తోలకరివద్దం ఒక్క పెట్టున కురిసి వెలిసింది. రోజూ నిల్లిపోసే అలవాటున సుధ వేడినీళ్లు పట్టుకున్నెల్ల పొస్తూ వుండి తన మల్లె మొక్కకి!

“సుధా! మొక్కకు వేడినీళ్లు పోయకూడదమ్మా”

“మరి మల్లె మొక్క తడిసిపోయిందిగా! చన్నీళ్లు పోస్తే-పిన్నీ దానికి చలివేయదా పాపం!” సుధ కన్నులలోని ముగ్ధ ప్రేమ — స్వార్థరహితమైన ప్రేమ చూచి ఆనందంతో సుధను ఎత్తుకొని ముద్దాడి రహస్యంగా అంది వరలక్ష్మి!

“నన్ను పిన్నీ అనకూడదు తెలుసా”

“నువ్వు పిన్నివికాదా?”

“కాదు”

“ఎవరు మరి”

“అమ్మను”

“మా అమ్మ చచ్చిపోయిందిగా”

“లేదు! మీ అమ్మ చచ్చిపోలేదు. బ్రతికేవుంది-వుంది” అంటూ ఉచ్చేగంలో దుఃఖం ఆపుకోలేక బావురునుంది వరలక్ష్మి! అర్థంకాక తానుకూడా ప్రారంభించింది సుధ! ఉరుకోబెట్టి లోపలకు తీసుకు పోయింది సుధను లక్ష్మి!

“పిన్నీ అంటే యేమిటావా?” చిన్న చెతులలో చెంపలు నిమురుతూ అడిగింది సుధ! దుఃఖం అగక పల్లెలో పెదాలు విగపట్టి “ఊ” అన్నట్లు తెలుపింది వరలక్ష్మి!

“అమ్మా అంటే యేమిటావా”

“ఊహూ” అన్నట్లుగా తల అడ్డంగా అడిగింది!

“అయితే అమ్మా అంటాను—అమ్మా—” వరలక్ష్మి గుండెలు పగిలాయి! దుఃఖం కట్టలు త్రెంచు కొని పొద్దుతూవుంది! కాని ఆదుఃఖంలో దుఃఖంలేదు పట్టరాని ఆనందం—అనుభవంకాని ఆనందం అలా అనిపించింది. ఆ తల్లి కూతుల్లిద్దరూ ఒకళ్లనొకళ్లు కాగిలించుకొని అలా యెంతసేపున్నారో!

“అమ్మా! నాన్న గారెప్పుడు వస్తారు?” తల్లి బుజం మీదనుంచి, తల యెత్తిపొందానే అడిగింది కూతురు.

“వస్తారమ్మా! వస్తారు” అనేసే విస్తబోయింది వరలక్ష్మి! ఈ “వస్తారు” అనేమాట తన కల వచ్చింది! ఎవరు చెప్పారు? ఏమిటీ ప్రయోగం

ఎక్కడిది తనకి అనుభవం! కొన్ని కేల సంవత్సరాల నుంచి జీర్ణించిపోయి వున్న సాంప్రదాయ ప్రాతినిధ్యమా? తరతరాల స్త్రీ సంస్కృతి ప్రభావమా?

అన్నీ సవ్యంగానే జరిగిపోయాయి. నెలలోనే వరలక్ష్మి రామారావుల కళ్యాణం దేవాలయంలో వెంకటేశ్వరస్వామి సాక్షిగా జరిగిపోయింది. “వరలక్ష్మి ద్రావిడంను మేష్టాడుతో—” అన్న అమ్మ లక్కలు, వరలక్ష్మిమీద పగసాధించాలని అపహాసు పుట్టించినసుబ్బారావు ఇకయేంచేయాలో అర్థంకాక పూరుకొన్నారు. నిజానికి సుబ్బారావారామాట పుట్టించక పోతేయూపెళ్ళి జరిగేదికాదేమో!

తెల్లనారేటప్పటికి పూరంతా ఒకటేగోల: “రాత్రి బంగారమ్మను సుబ్బారావునూ ఎవరో మర్దర్ చేశారు! బంగారమ్మ అన్న గారు చలపతి కనుపించటం లేదు”

పదిగంటలుకొవస్తున్నా రామారావు స్కూలుకు వెళ్ళటానికి కంగారుపడటంలేదు. రతీ మనస్సుల చిత్రం పూర్తిచేస్తున్నాడు. అంతాఅయినట్లే! ఇక నల్లస్రక్కు మాత్రం దిద్దాలి! అదేచేస్తున్నాడు!

“అన్నం వడ్డించమంటారా”

రామారావు వినిపించుకొన్నట్లుగాలేదు.

“స్కూలుకు టయిమైపోయింది భోజనం చేయండిమే—” మేష్టారూ అనబోయి ఆగిపోయింది వరలక్ష్మి! రామారావు వరలక్ష్మి కళ్ళల్లోకి చూచి నవ్వాడు! నవ్వివట్లు కనబడకుండా నవ్వింది వరలక్ష్మి! చిత్రం పూర్తిచేసేలేదాడు! వరలక్ష్మి తడకదీక్షతో చూస్తూవుంది! చటుక్కున కాగిలించుకొన్నాడామెను. “టయిమయినట్లుంది. భోజనంచేయండి” కాగిటిలో నుండికూడా కర్తవ్యాన్ని మరచిపోలేదు వరలక్ష్మి!

“ఇకమాట్లాడవివ్వను” అన్నట్లుగా రామారావు తన పెదవులలో ఆమె పెదవులు దాచాడు. ఆవేళే మహమ్మదీయుల పండుగనెలవని — స్కూలులేదని — తెలియని వరలక్ష్మి రామారావు తన మమకారంలోపడి విధ్యుక్త ధర్మాన్ని విస్మరిస్తున్నాడని యింకా అందోళన పడుతూనేవుంది.

తిరిగిచూచేటప్పటికి తనసొంత మల్లంటు పూచిన మల్లెపూలుతెచ్చి రామారావువాసిన “రతీమనస్సు” చిత్రంముందుంచి, నమస్కరిస్తూవున్న సుధ కను పించిందా నూతనదంపతులకు!

అముద్రితవిజ్ఞానేశ్వరము

శ్రీ కోట లక్ష్మీనారాయణ

విజ్ఞానేశ్వరమును ప్రబంధమును శ్రీ. శే. కొటికల పూడి వేంకట కృష్ణ సోమయాజి రచించెను. ఆ పేరను సంస్కృతమున నొక ధర్మశాస్త్రము గలదు. అందలి ప్రథమ కాండమునఁ గల చివరి భాగము నా కవిపండితుఁ డాంధ్రీకరించి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి యాంధ్రయోషామతిల్లి కొక యము ల్యాధరణమును సమర్పించెను. శ్రీ సీతారామస్వామి కంకిత మొసఁగి జన్మ పావన మొనర్చికొనెను.

వేంకట కృష్ణ సోమయాజి నెలనాటి శాఖకుఁ జేరిన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబనూత్రుఁడు. హరితసగోత్రుఁడు. తండ్రి వేంకటరామయ్య. ఇతర ప్రబంధములలో, దల్లిపేరును వేంకట సేనాకాని విజ్ఞానేశ్వరమున మాత్రము తన వంశావళి వర్ణనమునఁ గాని గద్యమునఁగాని యుదాహరింపలేదు.

విజ్ఞానేశ్వరమున గల యీక్రింది పద్యము ఆ విషయవివరణముకొసము యథాతథముగ వ్రాయుచున్నాను.

సీ. “ధరణి మదియ్య వృద్ధప్రసితామహం
దగు కృష్ణపండితు నభినుతంతు
మామకియ్య ప్రసితామహం దయిన వ
ల్లంభట్లు మదిలోపలను దలంతు
మత్ప్రతామహుడైన, మహానియ్యకీర్తిక
శివరామునకు నమస్కృతు లొనరుక
హరితసగోత్రుడై య్యలగు మజ్జనకుని
వేంకటరామఖ్యు వినుతిజేతు
సకల సద్గుణమణిగణ సహితులై మ
హా పతివ్రతలై దవరారునట్టి
పారినారి వధూటల గౌరవమున
ప్రస్తుతింతు నిరంతర భక్తిగలగన్”

గద్యమున విల్లున్నది.

“ఇతి శ్రీమత్కొటికలపూడి వులపవిత్ర వేంకట రామపుత్ర వినుత సుకవిరాజి వేంకటకృష్ణ సోమయాజి”

ఆ ప్రబంధము మాతృకనుండి సోమయాజి పాత్రుఁడు సోమయాజియొక ప్రతిని, “గంసవరపు నరుశింహ్యరామంనగా” రొక ప్రతిని వ్రాసికొనినట్లును ప్రస్తుత ప్రతిని లిఖించుకొనిన అయ్యల సోమయాజుల రామకృష్ణయ్య యను సతఁడు తెల్పినాఁడు.

తృతీయాశ్వాస గద్యములో

“మన్మథనామ సం చాఘ శు రిక శు రోజున మొదలుచేసి యీ బ 3 శుక్రవారం సర్కి విజ్ఞానేశ్వరము తృతీయాశ్వాసం అయ్యల సోమయాజుల రామ కృష్ణయ్య వ్రాసుకొనెను. శ్రీరామాయనముః శ్రీకష్టా పకాణముగ్గు. శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీ కొటికల పూడి సోమయాజులగారి ప్రతి చూచి వ్రాసినాను.”

ఇచట గ్రంథకర్త సోమయాజియే యైన మాతృక చూచి యనియే వ్రాయునుగాని ‘ప్రతిచూచి’ యనుటచే నా సోమయాజి, గ్రంథకర్త సోమయాజి పాత్రుడని స్పష్టము. పాత్రుఁడు సోమయాజినిగూర్చి వేఱొకచోట వివరములతో వ్రాయుచును.

చతుర్థాశ్వాసాంత గద్యమున నిట్లున్నది.

“దుర్ముఖనామ సం శ్రావణ బ 30 స్థిరవారం సర్కి కొటికలపూడివారి ప్రతిలో వుంన క్రమాన్ను విజ్ఞానేశ్వరం నాలుగో ఆశ్వాసం అయ్యల సోమయాజుల రామకృష్ణయ్య శ్రీ రామపకాణముగా వ్రాసుకొనెను. యీ పుస్తకం గంసవరపు నరుశింహ్యరామంనగారు నాకు యిచ్చివేసినారు.” ఆ రామకృష్ణయ్యకు గవిత్యసాంప్రదాయములు ధంకొవ్యాకరణాదులు బాగుగ దలిమనండున వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసికొనుటచే గాఢబోలు లేఖకవోడు ముందు చెక్కులు చేసి నాఁడు. మాతృకను జూచి వ్రాసి

కొనినది కాకపోవుటచేతనే స్వల్పదోషములు కూడ నచ్చటచ్చటఁ గానఁబడుచున్నవి. అట్లని గ్రంథకర్త వ్యావహారిక పదప్రయోగములు చేయలేదని కాదు.

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు తమ కవి జీవితములు మూడవ భాగమున వేంకటకృష్ణ సోమయాజినిఁ గూర్చి సంగ్రహముగ వ్రాసిరి. ఆం దాతని కవిత్వమున దోషములున్నను గవిత్వధార చక్కనిదని మాత్రము పేర్కొనిరి.

నేను "కోదండరామకవి" యను శీర్షిక నొక వ్యాసము వ్రాసినాను. అది 1954వ సంవత్సరము మేసెల భారతి సంచికలో బ్రచురింపఁబడినది. దానిలో వేంకటకృష్ణ సోమయాజినిఁ గూర్చి కొంచెము చెలిపి తిని. అది యిది.

"ఇతని (కోదండరామ కవి) తండ్రి వేంకటకృష్ణ సోమయాజి. బొబ్బిలి ప్రభువను శ్రీరావు రాయ డప్పరంగారాయల పురోహితుఁడును ఆస్థానికవియునై దీర్ఘపరిత్రాద్విషాదితప్రబంధకర్తయై వన్నెకెక్కిన."

ఈ సోమయాజికి బ్రథమకళిత్రమునందు అయిదుగురు కుమారులును ఒక కూతురును జన్మించిరి. ఈయన బొబ్బిలి ప్రాంతమునఁ గల కుసుమారాగ్రహరస్తుఁడును వేదవిదుఁడును గన్నవరపు వేంకటాచ ధాని కుమార్తె వేంకమాంబను బెండ్లియాడి జన్మ మొనరించి సోమయాజి యయ్యెను. ఆమె మొదటి కొడుకు బాల్యముననే మరణించెను. రెండవవాఁడు కోదండరామకవి.

ప్రథమ కుమార వియోగావలతప్రయర వేంకమాంబ కోదండరామతీర్థులను నొక స్వాములవారి నాహ్వనించి భిక్షయిడి వారి యాశీర్వాదమున మఱుచటియేట నొక కుమారునిఁ గని యా స్వాములవారి జ్ఞాపకార్థము ఆ బాలునికి కోదండరాముఁ డని నామకరణము జేసెను.

కోదండరామకవి తే 28-8-1807 దికి సరియగు ప్రథమ సంవత్సర గ్రామణ బహుళ ఏకాదశినాఁడు జన్మించెను. పునర్యసునక్షత్ర చతుర్థపాదము. జన్మకాల గురు మహాదశాశేష సంవత్సరములు మూఁడు."

పై విషయములనుబట్టి వేంకటకృష్ణసోమయాజి కినువగు భార్యలున్నట్లును బ్రథమభార్యకు అయిదుగురు కుమారుల నొక కుమార్తెఁ గని చనిపోయియున్న ను

చెలియుచున్నది. ఆవ్వల నాచారప్రకారము సంవత్సరములో పలఁగాని మూడవయేటఁగాని వేంకమాంబ నుద్వాహము చేసికొనియుండును. ప్రథమ భార్యకౌపురమునకు వచ్చుసరికా తనికా రోజులలో నిరుపదియై వేం క్లుండ్లవచ్చును. అట్లగు పిల్లలు గనుక నభయ పక్షము పడునేను లేక పడునెన్నిచేళ్లు పట్టును. అనఁగా నాతనికిఁ బ్రథమభార్యవియోగసమయానికి నలవది మూఁడే క్లుండ్లవచ్చును.

సోమయాజి కుమారులలో రామదాసు ఒకఁడు. ఆతఁడు 1800 ప్రాంతమున జన్మించియుండును. ఆతఁడు పెరిగి పెద్దవాఁడైన పిదపఁ బెండ్లియు భార్యకౌపురమునకు వచ్చుటయు నామెకు 1825 సంవత్సరం నెట్టెంబరు నెలలోఁ గుమార జననమును ఆచితునికై తాతపేరే సోమయాజి యని పెట్టుటయు జరిగినది.

సోమయాజికి 1802 లో గాని 1808 లోఁగాని ద్వితీయ వివాహము జరిగియుండును. ఆమెకు మొదటి కొడుకు పుట్టి గిట్టుటయు నామె విచారమును, గోదండరామతీర్థుల యాశీస్సును, 1807 లో రెండవ కుమారుఁడైన కోదండరాముని జననమును జరిగినది.

ఆపృటికి సోమయాజికి నలవదియేఁడేండ్లని తలంప నవకాళిములు కలవు. ఆ వయస్సున యజ్ఞము నాతఁడు చేసెనో తత్పూర్వమే చేసెనో నిర్ధారించుట కొధారము లంతఁగాఁ గానఁబడకున్నవి.

రాయణప్ప రంగారాయనిఁ బెంచికొనిన వేంకటరంగారావు బొబ్బిలియుద్ధమున మరణించిన గోపాలకృష్ణ రంగారాయని కుమారుఁడే. ఆతఁడు 1794 న నిజరాజ్యమును సంపాదించికొనెను. అతని కాలమునఁ గూడ సోమయాజి యుండెనుగాని బొబ్బిలియుద్ధము నేల ప్రబంధముగ వ్రాయగడింగలేదో అతని ప్రభువు లేల కోరలేదో తెలియదు. బహుళిఁ ఆపృటికి దిట్టకవి నారాయణకవి రంగారాయ చరిత్ర ప్రబంధము వ్రాసి నట్లుఁ చెలిసియుంటఁడేని యాతఁ డా ప్రయత్నమునకు గుఱుఁబుండు కా లేదనుకొనవచ్చును. వీరేశలింగపంతులు గారి కవి జీవితములు మూడవ భాగమున నీరీతిగ నున్నది.

"శ్వేతచల మాహాత్మ్యము మూడాశ్వాసముల గ్రంథము. బొబ్బిలిరాజు రాయణప్పరంగారావు నకుఁ గృతి యిచ్చెను. ఈభూప్రంధు 1801 నుండి 1830 వఱకు ర జ్యముచేసెను.

ఆ గ్రంథములోని పద్యము.

పీ. ధీరత మేఘసం చేశంబు తెదిగించి
 పీరి దిలీపచరిత్ర మునకు
 గొప్ప ప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల
 కర్పించితిని మున్ను పెద్ద మూఁఁ
 గారంతకులు మెచ్చఁగా శ్రీపతి గ్రంథ
 గతిని మామక జాతకము విధించి
 మా కొనంగిరి విప్రు తేక్కగచిరిత
 సంఘిలంబుగఁ దెనిఁ గించుచున్న
 కూర్మ మాహాత్యక్తి మొసంగుము, కూర్మమాకు
 రమ్య చారిత్ర! వేంకట రాయ పుత్ర!
 కీర్తి తాదార్య! వెంకట కృష్ణమార్య!
 యునుచు బహుమతి చేయ వాల్సదమునను"

అని కవి వ్రాసికొనుటఁబట్టి మేఘసంచేశ
 మాండ్రీకరించి వ్రాసిన ప్రబంధమును దిలీపచరిత్ర
 మును శ్రీరామచంద్రమూర్తి కంకితమిచ్చెను. శ్వేతా
 చలమాహాత్యక్తియు రాయణప్ప రంగారావునకుఁ
 గృతియొసంగెను. కూర్మమాహాత్యక్తియునుగూడఁ దనకే
 యంకిత మిచ్చుచు యమ్మమతేశ్వరుఁ డిర్పించినట్లున్నది.
 ఇంతిదమక కవికి నానూతియున సోమయాజి శిబ్బ
 మున్నట్లుఁ గావఁబడెను. విజ్ఞానేశ్వరముని సోమ
 యాజిగా నున్నది.

దిలీప చరిత్ర ముద్రింపించిన కీ. శే. మంత్రి
 ప్రగడి భుజంగరావుగారు వేంకటకృష్ణసోమయాజి
 విజ్ఞానేశ్వరము వ్రాసెననియు నయ్యది తమకు లభింప
 లేదనియు వ్రాసినట్లు నామిత్రులు చెప్పఁగా వింటిని.
 దిలీప చరిత్రలో విజ్ఞానేశ్వర ప్రస్తావనయే యున్నచో
 దానికిఁబూర్వమే యిది రచింపఁబడవలయును.

విజ్ఞానేశ్వరమున వాతని యితరగ్రంథ ప్రస్తావన
 లేదుకాఁబట్టి యదియే ప్రథమగ్రంథమాయని ప్రక్ష
 ముల్పన్న ముగుచున్నది.

రాయణప్ప రంగారావునకుఁ గృతియిచ్చినవి
 రెండు. అతఁడు 1801 నుండి 1830 వఱకుఁ బాలిం
 చెను. రెండు ప్రబంధములు శ్రీరామచంద్రమూర్తి
 కంకిత మిచ్చెను గనుక నయ్యది 1801 సంవత్సర
 మునకు బూర్వమే రచియించియుండునా?

విజ్ఞానేశ్వరమున సోమయాజి తన ప్రథమకు
 రాయణప్ప రంగారావును బ్రకంపించెను. అవ్వల

నా రాజకవ దివానుగ నున్న ఇరుగంటి వీరారామ
 పామినిఁ జేక్కిని యాతని ప్రోత్సహమునఁ దా
 నా ధర్మకాస్త్రానువాదరచనమునకు గవంగిరితని కని
 తెలుపుటచే నాగ్రంథము 1802 కుఁ జదువఁబడనుటలో
 పందియుచు లేదు.

విజ్ఞానేశ్వర ప్రబంధ రచనాకాలమునాటికి
 వేంకటకృష్ణసోమయాజి యేఁబడిండ్లకుఁ బ్రాబువిన
 వయస్సుకలిగి విశేష లోకానుభవము గడించి యాధ్యా
 త్మికచింతాపరతంత్రుడై ధర్మకాస్త్రమునకు సంబం
 ధించిన పెక్కు గ్రంథములను జదివిన మేధావిధి
 యొనర్చుఁ గాన్పించును.

సోమయాజి సంవత్సరార్థ సంకల్పముకు
 1807 సంవత్సరమున కోదండరామకవి జన్మించెను.
 అతఁడు "మామూనూరిసాల నూర్పుయావనమందు"
 ద్వితీయ ద్వితీయచరిత్ర హాస్యరస ప్రబాసము రచించెను.
 అనఁగా 1807 రథవార 18 ఏండ్లకు అనఁగా
 1825 సంవత్సర ముగును. కోదండరామకవి తోడి
 వారి కా కావ్యములోని శృంగారభుట్ట వర్ణన
 పద్యములు వినిపించుచుండ వేంకటకృష్ణ సోమ
 యాజి పరోక్షముననుండి యాలించి చట్టన ప్రత్య
 క్తమై చీవాట్లుశెట్టి యా తాళపుత్ర గ్రంథమును
 లాగికోసెను.

పై సంవత్సరమునట్టి సోమయాజి 1825
 ప్రాంతమునఱకు జీవించియుండెననుట నిశ్చయము.

సోమయాజి యహెడకి ప్రబంధకర్త. కాని
 యితరవఱకాతనిని అయిదు గ్రంథములే తెలిసినవి.

1. మేఘసంచేశము. అనువాదము. ఆంధ్రప్రబం
 ధము. అముద్రితము. శ్రీరామాంకితము.
2. శ్వేతాచల మాహాత్యక్తియు. ఆంధ్ర ప్రబం
 ధము. అముద్రితము. రాయణప్పరంగారాయనికిఁగృతి.
3. కూర్మ మాహాత్యక్తియు. ఆంధ్ర ప్రబంధము.
 అముద్రితము. రాయణప్ప రంగారాయనికి గృతి
 యాఁబడినది.

పై రెండు మాహాత్యక్తి ప్రబంధములును గృతిఁ
 బ్రకంఠంబుట్టి రాజును దివాన్దానకవి సోమయాజియు.
 నాముష్మికావాప్తికామలై యుండిరనుట స్పష్టము.

4. దిలీపచరిత్ర. ప్రబంధము. శీ. శే. మంత్ర ప్రగడ భుజంగరావుగారి సంపాదకత్వమున ముద్రింపఁబడినది. శ్రీరామాంకితము.

5. విజ్ఞానేశ్వరము. ఆంధ్రప్రబంధము. అము దితము.

1939 లాన్లో 1940 లాన్లో నా ప్రోత్సాహముచే వేంకటకృష్ణ సోమయాజి ప్రపాత్రుఁడు చినకోదండరామయ్య తనవద్ద నున్న తాళపత్ర గ్రంథమాల్యకలను బ్రతులు వ్రాసికొనుటకు మదరాసు లోని ఓరియంటల్ పుస్తక భాండాగారమువారి కిచ్చి యుండెను. వానిలో సోమయాజికృత గ్రంథము లేవికలనో నాకుఁ దెలియ లేదు.

శ్రీ ముట్నూరి సంగమేశము. ఎం. ఏ గారు మొన్న పండుగ పెలపుటకు బొప్పిలి వచ్చినపుడు తాము భామాకలాపములను గూర్చి పరిశోధించుచున్నట్లును అందుల కనుకూలముగ నుండుటకుఁ గోదండరామకృత భామాకలాపములను బొమ్మలాట కలాపములను సంపాదించి యిమ్మూరి నమ్మఁ గోరినారు.

ఆ ప్రయత్నములు చేయుచు నే నాయా చోటులకు జోవుచుండ నొక పల్లెటూరిలో నొక గృహస్థుని వద్ద నొక తాళపత్రగ్రంథమును జూచు భాగ్యము నాకు లభించినది. అందు రెండు మూఁడు పత్రములు జదివి విజ్ఞానేశ్వర ప్రబంధమని గ్రహించితిని. వేంకటకృష్ణ సోమయాజికృతమనియు వయ్యది లభింపలేదనియు భుజంగరావుగారు వ్రాసిన విషయున్నందున నే నా గ్రంథము నిమ్మూరి వారి వదిగినాను. ఆతఁ డిరువది రూప్యము రిచ్చి యా గ్రంథము సంపాదించినట్లును ఆ పైక మిచ్చినచో దాని నొసఁగెదననియుఁ జెప్పెను.

నా కార్థికస్త్రమకు లేకున్నను భాషాభిమానము ప్రోత్సహించుటచే నే నా యిరువది రూప్యము రిచ్చి యా తాళపత్రగ్రంథమును బుచ్చికొని పెన్నిధిగన్న పేదలాగున గృహోన్ముఖుండనైనాను.

ఇది నూటయేబడేండ్ల నాటి గ్రంథము. వ్యావహారికభాష విశేషుఁడు వ్రాసికొనిన ప్రతి ఇది.

వేంకటకృష్ణ సోమయాజి విజ్ఞానేశ్వర ప్రథమాశ్వాసమున విష్ణుదేవతాస్తోత్రములును దన ప్రభువగు రాయణపురంగారావును బ్రశంసించుటయును జేసెను.

పిమ్మట నారాజవంధ్రునివద్ద మంత్రగమండిత యినుగంటి సీతారామస్వామి సుగుణ సంపత్తిని క్లాఘిం చెను. తన తాతముత్తాతల వర్ణివర్ణించెను. సీతారామపురమున వెలసిన శ్రీ సీతారామస్వామికే దన గ్రంథము వంకితమొనర్చెను.

పంచమాశ్వాసమున

“క. శ్రీ తరుణీ కులాంబుధి కై
వార్త్యక శక్తకాది దివిజ వగఁసుత జీ
మూతశ్యామల విగ్రహ
సీతారామపురిధాను సీతారామ!

బొప్పిలిరాజ్యస్థాపకులలో రెండవవాఁడు రాజాలింగప్ప బహదరు. తొలుత వతఁడు రాజామున బాగీరుదాకుగ నుండుటచే నవటనుండి పారిం చెను. ఆ రాజామునకు సుత్తరదిశను నాలుఁజేడు మైశ్య దూరమున సీతారామపుర మున్నది. అచ్చట సీతారామస్వామి ఆలయ మిప్పటికిని సక్రమస్థితిలో నున్నది. బొప్పిలిరాజుల మొదటి దేవాలయ మదియే—తరువాత బొప్పిలిలో శ్రీ వేణుగోపాలదేవునియాలయము నిర్మించిరి.

విజ్ఞానేశ్వరము ప్రథమాశ్వాసములోని కొన్ని పద్యములు:

ఉ. శ్రీ వసుధాసుధాకర ప

రిష్కృత రత్నకిరీట ముఖ్య నా
నావిధ ధూపశాంకిత ఘ

నాఘన సంవిధ దేహాదీప్తి సం
భావితభక్తబహిరాణు స

పారకృపామృతరక్షితాంఘ్రి స
శేవక చాతకుండ్లు రఘు

శింహుడు మత్కృతి నేలుగావుతనూ.

క. విమాంసప్రముఖాది శాస్త్రములు కూ

ర్మిం గొల్వగా ఋగ్వజా
స్వామధర్మగ ముఖ్యవేదములు శ

శ్వేద్యశ్రీ శేవింపగా
ప్రేమం దక్కిన విద్యరెల్ల నుపస

వికాంపం బ్రకౌశింయ వా
గాఘమారత్నము బ్రోచుగాత మృదువా

కన్సంధాత్రియై మత్కృతిన్.
రాయణపురంగారాయని వర్ణన:

పి. ప్రాథవాన్వితజనా-గ్రణాలలో నెవరైన
తలకులే మదిని స-త్యవ్రతంబు
ధరనహింపావ్రత-పగులలో నెవరైన
నిర్జింతులే శ్రేణు-వికరములను
విభవజితాసుర-విభులలో నెవరైన
మాదిరే తీవ్రద్రో-గానుభవము
ప్రబల కౌర్యప్ర-వర్తకములలో నెవరైన
నడిపిరే మితభాష-న వ్రతంబు
కంచనములు మణులు-గలిగిన నెవరైన
పుష్పిని సద్గుణముల-తోడిపులను
దాలులే ప్రతాప-ధనుడు రాయణపుగ్ధా
విభుని సాటి రాను-విలుగులైన.
నుంత్రి యిసుగంటి సీతారామస్వామి వర్జన

క. ఆ రాజేంద్రవసుం బ్రధానపురుషుం డై వాహినీ
వల్లభుం
డై రాజ్యాభ్యుదయ ప్రయోజనపరుం, డై
భావుకుం డై మహా
దారకుం డై తిరుగర్వవిదేశన విద్యాయుక్తు డై
యొప్పు శి
తారామప్రభుమాళి యాతని చరిత్రం తెలిసగా
శక్యమే!
(దారకుం డై) తప్ప, దారుం డై అననొప్పు—
ఇట్టివియే ఇంకను గొన్ని పద్యములు గలవు.

సీ. కలలోనైన బొం-క్కకు బొంక్కినట్టిని
చులను దేశాంతర-పులను జేయు
గొన దుపాయనముపా-యనము గైకొన్నగు
నకాయలకు చోరదం-డము విధించు
స్వాయతీతిని వ్యవ-హారముల్ దీర్చు న
స్వాయవర్తకకుల-కౌర్యములు తెలుచు
పాలించు ప్రజలను-పాటు దప్పక పాటి
వప్పిన వారి మ-దం బణించు.
దుజ్జనులను బ్రోచు శరణాగ-తులను గాయ
బంధువుల బ్రోచు శ్రేకుభూ-పతుల నేచు
శ్రతిజనాధేయ దిగ్గంటి-శీతరామ
రాయ దలరాదు విద్యద్వి-ధేయు డగుచు.

సీ. సత్యవర్తకమున-జనుల బాలించును
స్వాయపద్ధితిని ధనంబు గొనును

ధర్మమౌనమున కాశ్రవుల నిజాంతును
పొరుషంబున యశశివటిను గాయు
పాత్రం తెరిగి సంభావించు విలుధుల
మొగమాట మందక-తగవుదీచుక
కాపట్టరహితుడై-గావించు దానంబు
ప్రీతి వధి-నాశ్రకుల బ్రోచు
వినుత గుణుడు భాస్వ-వినుగం టివంతాద్రి
తారకారమణుడు-నూరివినుత
విలేరుణుడు విలాస-యతుడు శీతరామ
రాయ దలరాదు గుజన గేయు డగుచు—

ఉ. ఆ విభు దొక్క నాడు విన-యంబున నిట్లనె
నంను జూచి మే
భావులు ధర్మకాస్త్రకధిత ప్రబల వ్యవహార
కాండము
ర్యవకు డింపుమీర చది-వించుట మేలమచు
నవ్వచింతు ర
పావన వాక్యముల్ వినిన-పాధికాపు డిట్లొనరింప
కుండునే.

క. ప్రావీణ్యము మీరగ మీ
రీ విజ్ఞానేశ్వరం బ-హీనవమత్కా
రావిధికావముగ నాంధ్రము
గావించగవలయు నట్లుగాకున్నయెడన్

క. వ్యవహార కాండయోనం
బ్రదిమలమతి తెనుగుజేసి-పండితులర స
ర్కిపులు వినుచుండ మాకున్
శ్రీవరాసందింబు వసుంధ-రంజేయుమనెనా
(గణధంగము)

వ. యిర్విధంబున జేవాంశిసంభవుండగు నమ్మ
హానభావుండు వచియించిన నవ్వగుచవుంగవుండు
సకలవిధంబుల మాకుం బ్రాపకుండగుటయు తత్కిర్తి
కాముని వచనం బుధియతారకంబగుటయు తదిను
మతంబుగా తెనుగింపంబూనిన కృతికి సీతాగామ నామ
పరబ్రహ్మస్వరూపుని నాయకునిగా జేయదలంచి
తదియ్యావంత కళ్యాణగుణంబులలో కొన్ని కొన్ని
గుణంబు లభివర్ణించెద.

పైనిచేర్చిన 'ప్రావీణ్యము మీరగ' అను
పద్యమును 'వ్యవహార కాండయోనం' అను పద్యమును
విజ్ఞానేశ్వరంబంతయు ననువదించకపోయినను ముఖ్య

మీన కర్మకళాశాస్త్రమునైనను దివిగింపును వి యింగంటి సీతారామస్వామి కోరుటచేర రాజధర్మములఁగూర్చి తెలుపుభాగమును మాత్రమే యాంధ్రీకరింపఁ బూనినట్లు గవి వ్రాసికొనియెను.

తాళపత్రము 22 వెనుక ప్రక్క నిట్లున్నది.
గద్యము:—ఇది శ్రీమత్కృతికలత్రాడి కులపరిత్ర వెంకటరామపుత్ర విశుతముకవిరాజి వెంకటకృష్ణ సోమ యాజి ప్రణీతంబైన విజ్ఞానేశ్వర కర్మకళాశాస్త్రమునందు రాజధర్మములను రాజకానిననిరూపించును...

పైపద్యములనుబట్టి యింగంటి సీతారామస్వామి 1801 నుండి 1830 వరకు బొద్దిలి నేలిన రాయగప్ప రంగారాయుని దివానుగ నున్నట్లు దెలియును. అతఁ డెట్టిగుణములు కలవాఁడో కవి వర్ణించెను. ఆ దివాను ప్రోత్సహమున సోమయాజి విజ్ఞానేశ్వర మాంధ్రీ కరించి సీతారామనుకం గృతీయిచ్చెను.

ఇచట నొక విశేషము గానవచ్చుచున్నది.

“వ. ఇవిధధంబున దేవాంశసంధ్యం దు నవ్యుహామభావుంకు” అనుచు దివానును పొగడెను. “నకలవిధంబుల మాకుం బ్రాపకుండుటయు” అనుట వలన సోమయాజి బహుపాతకముల నందుచుండెనుట స్పష్టము. “ఉభయతారకంబనుటయు” అనుటలో సంత రార్థము ధ్వనించుచున్నది. దైవపరముగా సీతారామ స్వామికిఁ గృతీయిచ్చుటచే నామస్మిత్వాప్తియును వ్యక్తిపరముగా దివాను నుద్దేశించి ఇనుకంటి సీతారామ స్వామివలన నెహికావాప్తియు నిద్దించునన్న భావము ద్యోతక మగుచున్నది.

ఆగ్రంథరచనాకాలమున కింక నాంగ్లేయుల పరిపాలనము సోపానముగఁ గనపొగకుండెను. రాజా లించుమించు నిరంకుశులుగ నుండినవచ్చు. వారే కాననాధికారులు. ప్రజాసామాన్యము విద్యావిహీన స్థితిలో నుండుటచే నానాబాధ లనుభవించుచుండిరి. ప్రాచీన కాలమునఁ జాణమ్యుని యర్హతాస్త్రము, మమస్యతి, గౌరవమాత్రములు, కుక్రసీతి మున్నగు ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములు రాజలక్షాధికారాదులను బ్రజల బాధ్యతలను దెలుపుచుండెను. విజ్ఞానేశ్వరము గూడ నట్టిది సంస్కృతభాషలోఁ గలదు—

ఇచట నిమగంటి సీతారామస్వామినిగుఱించి కొంచెము వ్రాయుట యాప్రస్తుతియు కొదవి యుపక్ర మించుచున్నాను.

ఈ సీతారామస్వామి నే “పెద దివాంటి వా”రనుట కలదు. పద్యనాయక వంశజుడు. రాయగప్పరంగారావునకు ఆప్తబంధువు. ఉంగరాడ గ్రామవాసి. ఆ గ్రామము రాజా లింగప్పరంగారావు పాలించిన కాళా మున కుత్తరముగా నేడెరిమిదిమైళ్ళ దూరానఁ గలదు. అదివాను చండికాదనుఁడనియు నవరచాణక్యఁడనియు నాశోకాలలోఁ బ్రజ లను కొనుచుండిరి. రాయగప్ప రంగారావు అమామకుఁడు. నిరంత రాధ్యాత్మికచింతావాగ్ధింగమునఁ గాలము ముచ్చు చుండెను. దివానే సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడై రాజ్య మును దిన నుప్పిటఁ బెట్టికొని కర్మకళాశాస్త్రమును దెను.

అట్టి సీతారామస్వామిని వెంకటకృష్ణ సోమ యాజి కడుంగడు బ్రస్తుతించెను. అమామకులైన రాజలవద్ద నన్నిహిత్యంబులు అతీతేతిన మేధా వులు దివానులుగ నున్నచో “నంది పెట్టినదే ప్రసాద” మను సామెత నిజమగును.

ఆ సీతారామస్వామినిగుఱించి యొక గాథ నాఁడు నేఁడును ప్రచారమునఁ గలదు. ఆకొంగము చేతనే యినుకంటివారనిన నీ ప్రాంతములలోనివారి కొద్దెల్ల జుడిరించుచుండు నందురు.

సీతారామస్వామి బొద్దిలి దివానుగ నున్నపుడు పొరుగున గల సాయాదు జమీ నొక రాణి పాలించు చుండెనట. వారి గ్రామములు కొన్ని బొద్దిలి జమీ లలోపల నక్కడక్కడ నుండెను. పెద పెంకియను గ్రామమట్టిది.

ఆ గ్రామమునకుఁ బడమరంగ బొద్దిలివారి కృష్ణసాగరమను నొకే పెద్దచెరువు గలదు. దాని దిగువను పెద పెంకిగ్రామ భూములు దైతులు నేద్యము చేయు చుండిరి. వారు సాలూరువారికి గ్రామముగఁ బన్నులు చెల్లించునండిరి. అటు బొద్దిలివారిలో నీటికై తిగవు లాడుచుండిరి. దివాను పెద పెంకి గ్రామమును దనుకుఁ గ్రయమున కిచ్చినఁ దిసికొందుమని యారాణికి వర్త మాన మంచెను. ఆమె నింకరించెననియు నిరేఁడు తెదరించెననియు నందునిగాద “మీనమున్న మగవాఁ డైనచోఁ జేసుకొనవలసివది చేసుకొ”మ్మని యామె లింకములువలికెననియుఁ తెప్పికొందురు.

వర్షాకాలారంభమైనది. బొద్దిలి తాలూకా లోని చెరువుల నన్నిటిని దివాను మరమ్మతులు చేయిం

చెను, ఒకనాఁ డాయా గ్రామముల పెత్తనదారుల వలెను రావించి యానాటిండ్రి తొలిజామున నందఱా చెఱువులకట్టల నేకకాలమునఁ దెగ్గట్లు వాజ్ఞాపించెనట, వారట్లు గావించిరి.

అర్చరాత్రమునఁగి కా చెరువుల నీరు కృష్ణసాగరమునఁ బడినది. దానికట్ట తట్టకొనలేక తెగినది. ప్రహరాము మిక్కిలి యురువీతితోఁ జెడపెంకివారి ధూముల మీఁద నుండి ప్రవహించి చాలాలోతుగ మట్టిని పెక్కిల్పినది. ఆప్రదేశమున నొక వాగర్పడి నేటికి నట్లే యున్నది!

నాఁడుమొదల గ్రామధూములు కొన్ని పూర్తిగా వ్యవసాయ యోగ్యములుగాక పంటలకలవ చేర్పడఁ జొచ్చెను. సాలూరు రాణి ప్రగల్భములు వదిలి యెట్లయిన బొప్పిలివారు క్రయానికిఁ దీసికొనుచో విక్రయించు సంసిద్ధతను దివానునకుఁ దెలిపెను. అతఁడు ముగించి చివఱకుఁ గైకొనెనట.

ఇందలి నిజానిజము లటుంచుచును, ఆ సీతారామస్వామి దళురత్వమిట్టివట. ఈగాఢ యొక యుద్ధాచారముగ జనులు చెప్పికొందురు. అతఁ డెంతటి కఠిన స్వాధీయుడో యంతటి దయామయు డెందురు. సోమయాజి పద్మసులలో నా విషయములగునాడ ధ్వనితము లగుచున్నది.

“పూర్వజన్మకృతం పాపం వ్యాధిరూపేణ బ్రాహ్మణే” అని లోకోక్తి. అట్టి మేధాని, కార్యవతుడును, రాజనీతిజ్ఞుడు ఆయిన సీతారామస్వామికిఁ జరమదశియందు రాచిట్టగుఱు విఁళువైఁ బుట్టెను. అతని “పరువము, కలియి, దొరతనము” జూచి ఖసీంపనోషక మృత్యుదేశిత యతనిం దన పొట్టచెట్టికొనినది. బొప్పిలి సంస్థానము నుద్ధరించినవారిలో నాతఁడే యగ్రగణ్యుడని ప్రతీతి.

ఇక నాముష్మికవాస్తవీ నాశించి శ్రీ సీతారామస్వామి పరబ్రహ్మమునకుఁ గృతియిచ్చుచు సోమయాజి విరిచించిన బ్రోతపద్మసులు.

పీ. శ్రీ భాస్కరావ్వయ - ఊరాధిపంధుఁడై
దవర నెవ్వారు న - డైనను దవర (ద్దు)
బొల్లంబునను దివ్య - బాగుంబుచే తాట
కను దృపంచె నెవ్వారు - మునులు బొగడ

నారీదముఖ్యము - రాదుల గలిచి ర
క్షించె నెవ్వారు కా-శివరి ముఖము (మ)
రాదాబ్జరబముచే - పాపాణ మింతిరి
గావించె నెవ్వరు - ఖండ మహిమ
దేవతలు మెల్ల నెవ్వారు - దేవతలు
విల్లు నడిమికి విరిచి పు - స్త్యరేనూజ
పరిణయంబయ్యె నట్టి నీ - పుష్కలతాపు
భావనకే ప్రదీపుని - ప్రస్తుతించు
కొన్ని మత్స్యంతిములు

క. వివరిగఁ గులనుడికి వి
భావముకులజాగ్రతికి నృ-ప గ్రామణికిం
శ్రీ బై కహీముఖరా
జీవనభోమణికి ధర్మ-చింతామణికిన్

క. రామునకు తివస్కృతి ధృఢ
రామునకు మహీసుతాభి-రామునకు ఘన
త్యామునకు విభవజల సు
త్రాయనకు కరుత్తికుల మధా-ధామనకున్.

క. క్షీరునకు బద్దపారా
వారున కరివీరదునికా-వారునకు మహా
దారున కతి సుకుమారా
కార నిరంకృత బలాంతకకుమారునకుకా.

క. పాపాణీకృత గౌతమ
యోమదోమపహరణ-యో గ్యాంధ్రులలా
వేపణ తిత్సరయోగిను
నీమధ్వానశ్చ తాచికా-నీయ్యకృతికిన్.

క. రాజాధిరాజునకు వి
భ్రాతతి వేజునకు సకల-ధిత్రైమ్య భా
త్రీజునకుగ్రమనానీ
రాజమనఃవిహిత మృదువ-దాంధోజునకునూ.

క. కాసూర్య నూనునకు వి
లాసరతీసునకు ఘనబ-లక్షిభితఖరా
ద్యామర కులీనునకు నిజ
వాసమనః కుముదవనసు-ధాభామనకునూ.

క. శ్రీ బై కహీ నీకుణ
జీవం జీవావశీ ప్ర-శేవితవదనేం
దీవర బాంధవ బింబా
ప్రసాదిత దిరహాస బంధు-రజోత్సుకకునూ.

పంచమాశ్వాసాంత గద్య మిట్లున్నది:

“ఇతి శ్రీమత్కృత్తికలత్రాడి కులపదిత విమత
సుకవిరాజః వేంకటరామపుత్ర విమత సుకవిరాజః
వేంకటకృష్ణ సోమయాజి ప్రణీతంబైన విజ్ఞానేశ్వరం
బతు వ్యవహారకాండెంబునందు అస్వాదివికయ
ప్రకరణంబును దిత్రప్రదానికంబును దిత్రసహకర్య
ప్రకరణంబును కుటుంబునిరుద్ధివాని తిరస్కరణంబును
శ్రీతానుగియంబును సుఖలాదిపరిక్షణంబును, వేతనా
సహాప్రకరణంబును వాక్పూర్వ్యంబును పంచపాగు
వ్యంబును సాహసప్రకరణంబును వైజికదండంబును
కులాది కూటకృద్దండంబును సాచద్రవ్యాపారద్రవ్య
సమ్యేకపదంబును విక్రయానింప్రధానంబును (మొద
లగునది).

వేంకటకృష్ణ సోమయాజి కవిత్రయమనందు
దిర్ఘనుపదిజాల పెక్కువఁగాఁ గాన్పించును. అచ్చ
తెనుగు పదములు తక్కువ. కవిత్రయ సంప్రదాయ
ములకుఁ బ్రాముఖ్యత కావరాదు. విజ్ఞానేశ్వరము
కవలానువాదిగ్రంథ మగుటచేసి భావప్రధాన్యతయే
యధికము. సంస్కృతపండితుఁ డగుటచేతనే ధర్మ
శాస్త్రము శాంఘికద్యగ్రంథముగా ననువాదము
చెయ్యఁగలిగెను. అతని స్వతంత్ర భావములు జూప్పిం
చుట కవకాశములు తక్కువ. కవిత్రయ రీతులు చూపినచో
ననువాదములో భావస్ఫూర్ణము నన్ను గిల్లనని యతఁ
డా ఛక్కి ననుసరింపకపోవచ్చును.

సోమయాజి కుమారుడై కోదండరామకవి
యగుటచేత అతఁడు మనుస్మృతినిఁ బద్యరూపముగఁ
చెరిగించెను.

వేంకటకృష్ణ సోమయాజి పాత్రుఁడు వేంకట
కృష్ణ సోమయాజి యున్నట్లు నిమగ్న జ్యోతి
యంటిని. అతనినూర్చి సంగ్రహముగ వ్రాయు
చున్నాను.

పాత్రుఁడు వేంకటకృష్ణ సోమయాజి

ఈ సోమయాజి కీ. శే. బొద్దిరి మహారాజా
వారి, వారి తల్లి గారి, వారి పితామహుల యాస్థానముల
యందు బాల్యమునుండి యున్నవాడు. దిలీపచరిత్రాడి,
ప్రబంధకర్తయగు వేంకటకృష్ణ సోమయాజి పాత్రుఁడు
రామదాసుకుమారుడు. 1825వ సంవత్సరము పెద్దెంబరు

నెలలో జన్మించి దీర్ఘాయుష్షుండుడై రాజాచరణ
పాత్రుఁడై రాజీయములలో బ్రముఖపాత్ర నిర్వహించి ప్రకాంత తీర్థితుల చరణుదశలోఁ గడిపి 1912 వ
సంవత్సరము ఆగష్టు 12 న బరమపదించెను.

బొద్దిరిపురమున “మధాపండితస్థి” ను మహా
రాజావారు స్థాపించి రెండు సోమయాజి కార్యదర్శిగ
జాలఁ గాలముండెను. అతఁడు పెక్కువ్యాసములు
వ్రాసి సమాజేశ్వరులలోఁ జదివి ప్రకటింపఁబడెను.
అతని రచనలు.

1. కన్యాశుల్క విశేషము. ఇయ్యది 1894 న
మహారాజావారి సంపాదకీయమున ముద్రింపఁబడినది.
2. విభవాదివాహవిరాహకోపన్యాసము. కీ. శే.
కందుకూరి పీఠేశ్వరింగముగారి వాదములను శాస్త్రీయ
ముగ ఖండించుచు వ్రాసినది. దీనిని మహారాజావారి
1896 లోఁ బ్రచురించిరి.
3. ఆశోచవిర్జయము, కేవల ధర్మశాస్త్ర చర్చ.
ఆ గ్రంథమున సోమయాజి యనంతర మాలిని కుమా
రుఁడు 1915 లోఁ బ్రచురించిరి.
4. ధర్మశాస్త్ర విషయకోపన్యాసము.
5. హిందూమతము.
6. హాళిక చంద్రిక. జ్యోతిష గ్రంథము. మహా
రాజావారు 1919 లో సోమయాజి మరణమునకు
రెంజేండ్లముందు ముద్రింపించిరి.

ఇవిగాక అతని దింక నెన్నో యముద్రితముగ
నుండెను.

ఇతఁడు ధర్మశాస్త్రములు పూర్ణముగఁ ద్రచ్చి
మేధాపంపముఁ డగుటచేత బొద్దిరి సంస్థానాధిపతు
లకుఁ బెక్కువిధముల దోష్పాడి వారివారి యనుగ్రహ
పాత్రుఁడయ్యెను.

మహారాజావారిని వేంకటగిరి రాజకుటుంబము
నుండి దత్తస్త్రీకారము చేసికొనిన బొద్దిరి రాణి
లక్ష్మీచెల్లవంటి సోమయాజికి సంపాదకపూర్వక
ముగ 1878 సంవత్సరమునఁ జనవరిగిరి యను గ్రామమున
గొంతధూమిని దానపూర్వకముగ నొసఁగి సత్కరించెను. ఆ దానపట్టా రీజువులు చేయఁబడినది.

అతఁడు సంస్కృత నాటకములను జదివి
యాత్రీబంధుమిత్రసమక్షమున వాయాపాత్రముల

యాచినిగూర్చి చెప్పెడివాడు. ముద్రారాక్షస
మాతని యభిమాన వాటకము.

ఇతడు మెల్లగా చిటునవ్వుమోముతో
మాటలాడు స్వభావము గలవాడు. భావతూరిత వాక్య
మర్కపురి యాతని సామ్యము.

ఈ సోమయాజికి నలువురు భార్య లొకరితరు
వారే నొకరుగలరు. తెంచవభార్య కిదువురు పుత్రికలు.
నాల్గవభార్య వలమాంబ. ఈ మెగుమారులలోఁ గొందఱు
సతీపురై యున్నారు. తక్కినవారికి వంతానములేదు.

విజ్ఞానేశ్వరములోని పద్యములు పాఠకులకుఁ
బరిచయముకొఱకు వ్రాయుచున్నాను.

1 వ ఆశ్వాసములో

గీ. భీతిచేనైన రాగంబు-చేతనైన
లోభమునైన ధరణిపా-లన కభర్య
సరణు లుపదేశ మొనరించు - సభ్యులెల్ల
తెచ్చివాదాతిశయమందు - దండుల రహయ.

ఆ. దైవబలము లేని-తెరి పొరుషుండెంత
ప్రబలమైన నూటి-పడదు కౌర్య
సరణి యనుచు పొరు-షము మానరాదు ధూ
పతికి ధూషణంబు - పొరుషంబు.

క. దైవబలంబున పురుష
ప్రావీణ్యంబునను కర్మ-ఫలసిద్ధి యగున్
శేవల దైవగతిన్ ధర
జీవల్ల ధునకు ధరించు - నే విధవంబులూ.

2 వ ఆశ్వాసములో

ఆ. కొడుకు రుణము దీయక-కొనవహుకడైన నా
గాక (తగిన) తగిన వయసు - రాకమునుపు
నిత్ర మిండ్ముటించు - నుత్తమణుకాదు వాని
చెంత కరిగె నెని - శిక్ష జెందు.

క. గురుశిష్యులకు భరిత్రీ
శ్వర భటులకు దంపతులకు-జనక సుతులకుం

వరపతి వ్యవహారపు వై
భులు విచారింప తరచు-గా జనదు సుని.

3 వ ఆశ్వాసములో

క. వనితల వ్యవహారములకు
వనితల పాక్ష్యములు నిలుప-వలయును శేషిం
చిన సంకరజాతులకు
విను సంకరవారి పాక్ష్య - విధి జరుపదగున్.

4 వ ఆశ్వాసములో

చ. జనకుడు, తల్లి, భర్త సహ-జప్రజ మిచ్చిన
పొండ్ము పెండ్లి నే
శను నిజదేహబంధువు ల-లంకరణాధిక
మొసంగువట్టి కాం
చన మణిధూషణాది నిల-నదనిగంబులు
రిక్త ముఖ్య కాం
చనములు స్త్రీధనంబు లని - కాస్త్రునులందును
గావ నయ్యెనున్

గీ. వినుము జీవించియున్న కా-మినుల ధనము
ధవలనూజాది దేహభాం-గవులు బలివి
బుచ్చుకొనను వారికి-ధూవిధుండు
మించి తస్మిన్ శిక్ష గా-వించవలయు.

5 వ ఆశ్వాసములో

క. మాయాద్యుత క్షేదో
పాయంబుల మానవులక-పాయంబు, ధూ
నాయకు డా మాయావుల
భీయుతుడై తోలవలయు-దేశము వెడలన్.

గీ. స్వల్పమూల్యాజితములైన-వస్తువులకు
ప్రబలమూల్యప్రభాకార-పరిమళములు
నూచిక యంచిన యత దిష్ట-గుణధనంబు
క్రేతలకు క్రంతుర సను-వికాంపవలయు.
భాషాభిమాను లీ గ్రంథోద్ధరణకు బ్రయత్నిం
తురు గాక.

అమ్మ

శ్రీ కాళూరి హనుమంతరావు

రెలు ఆమెత వెగంతో ఒకటికనువి కట్టువైచి కట్టాలని చెప్పింది. ఏవో చిన్న చిన్న స్టేషన్ లనీ, వాట్లలోనుండి తెల్లతోయి ఆగకుండా పోతున్నారెలని చూస్తున్న జవాన్ని, అక్కడక్కడ చెరువులనీ, కాలువలనీ, బిల్లి నీ పొలాలనీ చాటుకొంటూ పోతున్నది. అంతేమాయగా, బొమ్మలాటలాగ అనిపిస్తున్నది వాకు. వామనశుభ్రమార్గం రెపరెపలాడుతూ రైలుకన్నా వేగంగానే ముందుకి ప్రయాణించేస్తున్నది. ఎప్పుడో రెండుమూడు సంవత్సరాలకి ఒకసారి సెలవుమీద తెనుగుదేశంలోకి రావడం, చుట్టాలనూ, స్నేహితులనూ చూడడం అనేది ఉద్యోగికితాగ్ ఇతర ప్రాంతాలలో వెటిల్ అయిపోయిన వాబోటివారోకు ఉత్సాహాన్ని కలిగిస్తూ వుంటుంది. అదివారంనాడు బయలుదేరి వస్తున్నానని చెబవాడిలోఉన్న మా చెల్లెలు లక్ష్మికి, విశాఖపట్నంలోఉన్న నా ముఖ్య స్నేహితుడు రమణి ఉల్లేఖాలు వ్రాశాడు. విశాఖ పట్నంలో ఒకలో రెండో రోజులు ఉండి చెబవాడి వెళ్ళామని సంకల్పం, కాని సెలవు ఇంకా లొందరగానే సంపాదించి కుక్రవారంనాడే బయలుదేరాడు. ఈసారి నా లొందరకి రిగివంత కారణం లేకపోలేదు. మా చెల్లెలిని చాని పిల్లలని చూసి రెండేళ్ళయింది. చానికి ఇద్దరు కూతుళ్ళి తర్వాతి పుట్టిన మొదటికొడుకుని ఇంకా నేను చూడనే లేదు. కాగా మా స్నేహితుడు రమణి ఈమధ్యనే పెళ్ళయింది. అతడిని చూడాలని ఎంతో ఆకర్షణగా వుంది. అయిదేళ్ళయింది అతడిని చూసి.

బజ్జీ! నేనిప్పుడు చెయ్యగలిగిందల్లా ఈ అయిదేళ్ళమా తలమకొని ఒక దీర్ఘనిశ్వాసం విడవడమే. నా జీవితం నా ఆదుపులోనుంచి ఏనాడో తప్పిపోయింది. ఇంక అది బాగుపడదు. వాబోటి మనుష్యులు సుఖపడడంకోసం పుట్టరు. కారణం జీవితంలో

సుఖపడడం అంటే ఒక నిర్విరాళి ప్రాయం లేకపోవడమే. కాని వాకుపూర్తిగా విరుద్ధం మా రమణిజీవితం. ఈ అయిదేళ్ళలోనూ రమణి జీవితాన్ని బాగా లొంగదీసుకొన్నాడు. పరిస్థితులను బాగా ఉపయోగించుకొని వృద్ధిలోకి వచ్చేడు. యమ్. యస్. పీ ప్లస్ గా చేసినాడు. ఆంగ్లాండునివర్సిటీ కాలేజీలో తెచ్చెరుగా పనిచేస్తున్నాడు. వచ్చే ఏడాది అమెరికా వెళ్ళడం! అతడి గృహస్థజీవితం ఎంతో హాయిగా ఉంది. అతడు ప్రేమించి పెళ్ళి చేసుకొన్నాడు. జీవితంలో రమణి బాగుపడడంనుకు వాకు సంకల్పిగా, నింతోషంగా ఉంది.

నేనూ, రమణి గాథ స్నేహితులమైనా అతడికి వామా ఆధిగురులలోగాని, అభిప్రాయాలలోగాని, కనీసం కాలికమైన మాసంలోనూ, పాడుకులోనూగాని ఏమీ సామరస్యం లేదు. అతడు ఒడ్డూ, పాడుగూ ఉన్నవాడు. బలిష్ఠుడు. అందగాడు. నేనందుకు పూర్తిగా విరుద్ధం. అతడికి కార్మికలాపాల ప్రమేయం ఎక్కువ. మామయగా పదిమందితో పరిచయం కావాలని కల్పించుకొని వత్తుతూ తిరిగే స్వభావం. అందక్ష్మి ఆకర్షిస్తాడు. కాని వెలి మనిషి మాత్రం కాదు. అతడిది గట్టివ్యక్తిత్వం. మనస్సులో లోతు ఉంది. అతడికి నేనంటే ఎంతో అపేక్ష. అందుకనే అతడికి పరిచయపులు ఎందరో ఉన్నా వా ముందు మాత్రం ఎంతో చదువుగా వాచుకోకుండా మాట్లాడతాడు. గత విదేశీగా మేమిద్దరం కలుసుకోకపోయినా, ఎవరెగకుండా ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరుగుతూనే ఉన్నాయి.

నేనూ రమణి చిన్నతనంనుంచీ స్నేహితులం కాదు. విజయవగరంలో ఇంటరు చదివే రోజుల్లో ఇద్దరికీ పరిచయం కలిగింది. ఇద్దరం ఒకే క్లాసు. ఒక

గ్రూప్ లో ఉన్నా అంతమంది మధ్య ప్రత్యేకంగా స్నేహించేసి ఆనకాశం నాకు అంతగా లేకపోయేది. చిన్నతనం నుంచి నాకు ఏకాకంగా ఉండే సుఖం ఎక్కువ. స్నేహితులను అన్వేషించను. రమణలో పరిచయం కూడా దానంతట అదే వచ్చింది. నేనూ, రమణా బేడేమిన్ బన్ బోడ్యలో కలుసుకొనేవాళ్ళం. అతడు బేడేమిన్ బన్ కే కాక ఎన్నో ఆటలు ఆడేవాడు. నేనొక్క బేడేమిన్ బన్ మాత్రం రాగా ఆడేవాడిని. అతడు నన్ను ఆటలో మెచ్చుకొనేవాడు. మా పరిచయం అట్లా అరంభం అయింది. అతడు పరీక్షలలో చాలా బాగా మార్కులు తెచ్చుకొనేవాడు. కష్టపడి చదివేవాడు. అతడి నిర్వహణలో ఎంతో దీక్ష ఉండేది. సేనంత శ్రద్ధగా చదివలేకపోయాడిని. నాకా నైపుణ్యాలు అంతగా గ్రహించుకు వచ్చేది కావు. అది గమనించే ఎలాగో అదృష్టవశాత్తూ ఇంటకు పేసయాక ది. యస్. పీ. కాకుండా ది. ఏ. లో చేరడానికి ప్రయత్నించాను. నాకు సాహిత్యంలో అప్పటికే కొంత సరదా ఉండేది. అందుకని ది. ఏ. ఇంగ్లీష్, తెలుగు చదువుచానుకున్నాను. కాని వాకందులో ప్రవేశార్హత లేకపోయింది. ది. యస్. పీ. లో చేరవలసి వచ్చింది. దానితో నాకు చదువుదాన విరక్తికలిగింది. ఈ కాలేజీ చదువంతా నాకోసం ద్రోహం చేస్తున్నట్లు రాగ కలిగేది. క్లాసులో వెనక బెంచీలమీద కూర్చుని టాగోరు రచనలు, హాస్య నవలలు చదువుకొనేవాడిని. ఆ గోజులని తలచుకొంటే ఇప్పుడు నాకు నవ్వుస్తుంది. విచారం కలుగుతుంది. కాని అప్పుడు మాత్రం క్లాసులో పాఠాలు వివరంగా సాహిత్యం చదువుకోవడంలో నా ముట్టుకు నాకు బాగా తృప్తిగా ఉండేది. చివరికి నేను ది. యస్. పీ. పేరు కొనడానికి రమణే కారణం. ఇన్నాగూరు రమణారావు అని రాసుకొనేవాడు నా కోరికను మన్నించి ఈసారి పరీక్ష అప్లికేషన్ లో పూర్తిగా బానిసీరమణారావు అని రాసుకొన్నాడు. అంచేత అతడూ నేనూ పరీక్షలో ప్రక్క ప్రక్కల్ని పడ్డాం. అదే నేను పరీక్ష చేసుకొనడానికి కారణం. తర్వాత నేను గైర్వేలో ఉద్యోగం సంపాదించి తెనుగుదేశం విడిచిపోయాను. నా ఆభిరుచులకి, చదివిన చదువుకి, చేస్తున్న ఉద్యోగానికి ఏమీ సంబంధం లేదు.

ఇదంతా నాకు రమణకుగల సాధారణ పరిచయం. దీనికన్నా మా స్నేహానికి, పరస్పర ఆకర్షణీ ముఖ్య కారణం ఉంది. రమణకి తిండిలేదు. చిన్నప్పటి నుంచి పోయాడు. అతడిని పూర్తిగా వాళ్ళ అమ్మ పెంచింది. నాకు తల్లి లేదు. మా చెల్లెలు లక్ష్మి పుట్టిన ఏడాదికి మా అమ్మ చచ్చిపోయింది. మా అమ్మ ఎలా నుండేదోకూడా నాకు జ్ఞాపకం లేదు. మా చెల్లెలు అమ్మ మా అమ్మ పోలికపని మా నాన్న గారు అనేవారు. లక్ష్మిని చూసి గతించిన మా అమ్మను చూసినట్లే సంతోషిస్తే దుఃఖపడతాను.

నాకు రమణ అత్యంత సన్నిహితుడు కావడానికి ఈ రేడాయే కారణం. అతడు తల్లి రసం చిన్నతనంనుంచీ ఎంత కష్టపడి పెంచినా వాళ్ళు నాకు. నేను మా అమ్మని జ్ఞాపకం చేసుకొంటూ చివేవాడిని. రమణని పెంచడంలోనూ అతడి తల్లి చూసిన కష్టం అంటూలేదు. అసలే దీక్షగా ఉండే వాళ్ళకు ముంబం రమణ తండ్రి మరణంతో నిధిని పడింది. అతడి తల్లి అప్పుకు ఇంకోకరి ఇంట్లో పంట మనిషిగా చేరి రమణని పోషించింది. అతడు కొందం పెద్దవాడయ్యాక నోటి మంచితనం చేత వార్లదగ్గిరా పిల్లదగ్గిరా ప్రార్థనపడి వారాలు సంపాదించి పెట్టింది. తను సంపాదిస్తున్న ఆ కొద్దిపాటి నెట్టుతోనూ అతడిని స్కూలులో ప్రవేశ పెట్టింది. వీరిం కట్టడానికి నెట్టు చాలకపోలే నేనీ అని నలుగుర్ని యాచించింది. అతడు ఒక్కొక్కకొనే పేసవుకూ పైకి వస్తావుంటే అరిడిమీద ఆమె ప్రాస చేసుకొంటున్న ఆటలు కూడా ఒక్కొక్కమెట్టే పామ్మకూ వచ్చేయి. రమణపరీక్ష పేసయిన రోజున “పరీక్ష పేసయానమ్మ!” అని ఆమె తెండు పాదాలకి నమస్కారం చెయ్యడం అలవాటు. అలాగే స్కూల్ టైంలో పేసయిన రోజున కూడా చేశాడు. ఆమె ఆనందంతో మల్లాడలేక పోయింది.

“సంతోషం నాయనా! అదేకో ఉద్యోగం అన్నావు: ఇంజనీరుగారిని బ్రతిమాలుకొని ఆ ఉద్యోగం అయ్యేటట్లు ప్రయత్నిస్తే మన కష్టాలు గట్టెక్కుతాయి.” అంది కొంతసేపటికి.

“అవును. ఇప్పుడే ఇంజనీరుగారి దగ్గరకి వెళ్తున్నాను” అన్నాడు రమణ. రమణ స్కూల్ టైంలో ఘనంగా పేసయాడు. అతడికి కాలేజీలో చదవాలని

ఉంది. కాని ఆ ఉద్దేశం అమృతో చెప్పలేదు. తన చదువుకోసం అమృత ఎంత కష్టపడుతోందో ప్రత్యక్షంగా చూస్తున్నాడు. చేతులారా ఇంకా ఆమెను కష్టపెట్టలేదు.

కాని తీరా ఆ ఇంజనీరు గారిని ఉద్యోగానికి సిఫారసు చెయ్యమని అడిగితే స్కూల్ డైరెక్టర్ క్వాలిఫికేషన్ తో ఏమాత్రం ఉద్యోగం వస్తుంది అని నచ్చచెప్పి, చదువుకోని వృద్ధిలోకి రాతగినవాడు కనుక బి. ఏ. వరకూ చదువుకోమే అన్న తన భరిస్తావని మాట ఇచ్చి కాలేజీలో చేర్పించాడు. వారి ప్రోత్సాహంవల్ల సే రమణ బి. యస్. సి. వరకూ అక్కడే ఉంటూ ఉన్నాడు. బి. యస్. సి. లో కాలేజీకి శ్రద్ధుగా పేషయాడు. అంతే కాక కాలేజీలో డిమాన్డ్ స్ట్రీటును ఉద్యోగం లభ్యమయింది. అలా ఇంజనీరు పనిచేసి, కొంత డబ్బు కూడ జెట్టుకొని, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీకి వెళ్లి ఎమ్. యస్. సి. చదివి పాసయాడు. తర్వాత అక్కడే ముందు డిమాన్డ్ స్ట్రీటు దుగా చేరి ఇప్పుడు లెక్చరరు అయ్యాడు.

రమణకోసం అతడి తల్లి వెంట్రెంపూడ ఇరవై సంవత్సరాలు కష్టాలు వడింది. ఈ కష్టాలన్నిటిలోనూ ఒక్కటిమాత్రం రమణ హృదయంలోకి వాక్కుకుపోయింది. మా స్నేహం బాగా అభివృద్ధి చెందక ఎంతో మనస్ఫూర్తిగా ఒకనాడు వాడో చెప్పేడు—

“అంతవరకూ నాకు మా అమృతంపై ఎంతో భక్తి ఉండేది. ఒక నిర్మల దేవతామూర్తిని చూసినట్లు చూసేవాడిని. కాని ఆ వేళలో గానివంటి నా ఉపాదాని పోయి చిక్కని నిజాన్ని ఎదుర్కొన్నాను. మా అమృత దొంగగా సహించలేక బాధపడ్డాను. కాని దొంగతనం చేసింది నా స్వంత అమృత! వాకోసం! ఓర్పుకోక తీరదు” అన్నాడు. రమణ స్కూల్ డైరెక్టర్ పరీక్షకి కట్టడానికి డబ్బు సంపాదించే అన్ని ప్రయత్నాలూ విఫలంకంగా చివరకు ఆమె ఈ పనిచేసింది. మరో పరీక్షితిలో ఐతే ఆమెను నిలుపువా కోసినా దొంగతనం చెయ్యదు. కొడుకుకోసం నీతిని వంతు కొని దొంగతనం చేసింది. దొంగతనమే కాదు, అతడి కోసం ఏమైనా చేస్తుంది. ఇది ఆమెలో నైష్యమో, ఔన్నత్యమో మాత్రం వాకర్థం కాలేదు.

ఇలా వాడో తన మనస్సులో రాచుకొన్న విషయాలు ఎన్నో చెప్పేవాడు. అవన్నీ ఇప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చి ఆరాటం కలుగుతోంది. రైలు భయంకరమైన రాత్రిలోంచి పోతోంది. చాకెడూ ఒక లాకింగ్ లోంచి ఇంకోలాకింగ్ లాకి పోతున్నట్లుగా అనిపించింది. ఆ చీకటి, ఆ రైలు, ఒంటరిగా ఆ ప్రయాణమూ. నేను మెల్లిగా చోటు చేసుకొని పడుకొన్నాను. కాని నిద్రమాత్రం అంత తేలికగా రాలేదు.

రైలు వాల్తేరు చేతపడితే మర్నాడు ఉదయం వది గంటలు వాటింది. కంపాడు మెంట్ గేట్ దగ్గర నిలబడి ప్లాట్ ఫారంమీద రమణకోసం చూశాను. దూరంగా కనిపించాడు. చెయ్యి కూచి వాడెట్టే ఆగడోతున్నదిమొక్కటి తొందరగా వచ్చేడు. రైలు దిగేసరికి వాచెరి అతడిచేతిలోకి తీసికొన్నాడు. ఎంతో ఆప్యాయంగా చూట్టాడు. రైల్లో ఉన్నంతసేపు ఇదివరకంత సేపున్నగా నిస్సంకోచంగా నేనూ, రమణా చూట్టాడు కొంటామా అని ఒకమాల అనుమానిస్తునే ఉన్నాను. కాని ఆ అనుమానాలన్నీ వాయుభూత మేఘాలవలె చెదరగొట్టాడు రమణ. వాళ్ళుజంపిది చెయ్యి వేసి స్టేషన్ లోంచి బయటికి తీసుకువెళ్లాడు. నేను మళ్ళీ ప్రశ్నలు చేశాను.

“మీ అమృతాడు అలోగ్యంగా ఉన్నారా?” అని అడిగాను.

“ఆ! ఉంది.” అన్నాడు ముక్తసరిగా. ఇంటికి వెళ్ళగానే భార్యని వాడు పరిచయం చేశాడు. ఆమె ఒట్టి చదువుకొన్నదే కాదు. నిజంగా తెలివైనదీ, చురుకైనదీ. నా భోజనవాడులభారం అంతా ఆమెకే వదిలేసి “కాలేజీ వెళ్ళోస్తాను బ్రదర్ రెడ్డు తీసుకో. మధ్యాహ్నం విడింటికల్లా వచ్చేస్తావలే” అని వెళ్ళిపోయాడు. బోజా ప్రాధు మేల్చిపోతావట. ఇంటికొచ్చేసరికి రాత్రి ఏడు గంటలు దాటుకుంది. ఆవేళ వాకోసం వెంధరాకే వస్తావన్న మాట! “అవును మరి. కాలేజీపని చేస్తూ స్వంత రిపెర్టి చేసుకోవద్దూ” అని సరిపెట్టుకొన్నాను. సాయంత్రం ఐదుగంటలకి రమణ వచ్చేడు. నేనూ, రమణా, అతడిభార్య రాత్రి వినయాకి పోయాం.

మర్నాడు ప్రాధున్న నేను బద్దకంగా ఇంకా ఏవని తోచకుండా కూర్చున్నాను. అతడు స్నానం చేసి, బట్టలు వేసుకొని రియూరైవాడు.

“ఎక్కడికి?” అన్నట్లు చూశాను.

“బొద్దిగా వుండి. కాతేటి పెళ్లివుస్తానోయ్. ఒంటిగంటవుతుంది నేను వచ్చేదరికి. నాకోసం చూడక నువ్వు భోజనం చేసేయ్” అన్నాడు.

“ఇవాళాదివారం కదానోయ్! కాతేటి ఏమిటి?” అన్నాను.

“మా రిపెర్మి డైరెక్టరుది అంతా ఒక ప్రత్యేక సమయం. ఆరేనికి ఇంట్లో పని పాటూ ఏమీ వుండదు. ఆదివారంనాడు ప్రత్యేకంగా వచ్చి డిపార్టుమెంట్లో షిఫ్టుపాట పూర్తియ్యాలాడు. ఆతేజీ ఎవరవరమైతే కనీ విస్తాలో వాళ్ళంతా శ్రద్ధగా రిపెర్మి చేస్తున్నట్లు, తన వాళ్ళు ఎందుకూ కొరతగావుండా తిరుగుతున్నట్లు నిర్ధారణ చేసుకొంటాడు. ఇవాళ వమ్మ ప్రత్యేకంగా రమ్మనికూడా చెప్పేను. ఉదాగంలో బాస్ అన్న వాడు భర్తకొద్దీ దొరుకుతావుంటాడు” అని వెలి పోయాడు. నాకోసా ఆ ఇంట్లో తోడలేదు. ఉట్లో ఇంకెవ్వరూ తెలియదు. నా పరిస్థితి గమనించి లోపల పని చేసుకుంటున్న రమణ భార్య నాకు రమణ పుస్తకాల పెట్టు చూపెట్టి వెలిపోయింది. నేను ఆ పుస్తకాలు తిరగ వెయ్యిపాగానుకొని అనికూడా వాకంతగా సరదా కలిగించలేదు. నాట్లో కొన్ని నేను వీనాడో చూడలేనవి. తక్కినవి నాకు సంబంధించనివి.

ఆ సమయంలో వచ్చింది రమణ తల్లి. చిన్న ముగ్ధావ్వనం ఒక్కసారి కనిపించింది. మళ్ళీ ఇప్పుడే కనిపించడం.

“అయితే నువ్వు ఏ ఉట్లో ఉంటున్నావు బాబూ?” అడిగింది.

- “డ్రెక్టర్ పూర్లో ఉంటున్నానండీ.”
- “తేరిం ఏమిస్తావు?”
- “ఏదో నూటపాతిక.”
- “చాలా చిక్కిపోయావు.”
- “ఒంట్లో ఆరోగ్యంగా ఉండడం లేదండీ.”

“నా ఒంట్లోనూ ఆరోగ్యం సరిగా లేదు. నాయనా! ఒకపూట తింటే ఇంకొకపూట ఉయ్యించు. నీతో మందు వుచ్చుకొందామా అంటే ఈ ఇంట్లో

నా గోల ఎవరికి పట్టింది? నేను వచ్చేకో బ్రతికేనో చూసేవాడైతేదరు?” అంటూనే ఆమె కూలబడి బాట బాట కళ్ళనీళ్లు కార్చేసి వెటర్నో తుడుచుకొంటూ వెళ్లివెళ్లి ఏడ్చేసింది. నేను దిత్తరపొయి చూశాను. ఆమె నూతనంగా క్రిలి హెచ్చించి “అలాన్నపు అదివి బహాయింది నా బ్రతుకు. చిన్నప్పటినుంచీ వాల్లింటా విల్లింటా కంటపని చేశాను. ఇప్పుడు కొడుకు పందనే కంటదానిలా ఉన్నాను. నామాట ఎవ్వరూ విన్నారు. చిన్నప్పటినుంచీ నెత్తురు పిండుకొని పోషించాను. ఇప్పుడు నాదూ పెళ్లం ఒకటైపోయి నా మాట వినకుండా నన్ను అడ్డుకట్టాలా పెట్టి బ్రతిక నియ్యకుండా చేస్తున్నాను.” అంటూ ‘గీ’ మని కంకం ఎత్తి ఇల్లు అదిరిపోయేలా ఏవన పొగింది. ఈ గోలకి రమణ భార్య గదిలోకి వచ్చి చూసి విసురుదలతో మొహం యలుచుకొని వెలి పోయింది. నాకామెను ఓదార్చడం ఎలాగో తెలియ లేదు. ఉరికే నిలబడ్డాను. రెండు నిమిషాలలో ఆమె లేచుకొని, మొహం తుడుచుకొని లోపలికి వెళ్లి పోయింది. ఆ ఇంట్లో పరిస్థితులు సరిగా లేవని అర్థం అవుతోంది. చిన్నప్పటినుంచీ గమనిస్తున్నాను. రమణ గాని, రమణ భార్యగాని ఆమెతో అత్యవసర పరిస్థితి ఏర్పడితేగాని నూట్లాడడం లేదు.

రమణ కాతేటి నుంచి తిరిగి వచ్చిన దగ్గిన్నుంచి దీన్ని గురించే అడుగుదామని అనుకొంటున్నాను. కొని సంకోచం కలుగుతోంది.

“మీ అమ్మగారికి ఆరోగ్యం సరిగా లేదను కొంటాను.” అని మాత్రం అనగరిగాను చివరికి.

“ఏం? బాగానే వుంటోంది.” అన్నాడు. ఒక్క నిమిషం ఆగి, “మా అమ్మ రామరామా అన హ్యంగా తయారైందోయ్. ఇంట్లో సుఖం లేకుండా చేస్తోంది. ఆవిడకి తెలియదు, నాయనో వినదు. మా ఆవి డకి, మా అమ్మకి పడదు. అదే ఈ వికాకంకటికి కారణం.” అన్నాడు. రమణకి ఎమ్. యస్. సి. చదువుకున్న కోట్లాలో పెళ్ళయింది. అరేటికి ఇంటను, టి. యస్. సి. చదవడానికి ధన సహాయం చేసిన ఇంజనీరుగానే కూతుర్నిచ్చి పెళ్ళి చేశాడు.

“నాకు మేనమామ ఒకడున్నాడు. చిన్నప్పటి నుంచి మేము ఉన్నామో వచ్చేమో చూపలేదు గాని నేను వృద్ధిలోకి వచ్చి ఎమ్. యస్. సి. చదువుకూ

వుంటే పిల్లనిస్తాను పెళ్లి చేసుకోమని చెప్పాచ్చాడు. అప్పటికే ఈ సంబంధం నాకు ఓ గూడిరిగా నిర్ణయం అయిపోయింది. నే నా మేనమామ కూతుర్ని చేసుకోనన్నాను. నాకు మా ఆమ్మకి తోషణైపోయింది. నాకు పెళ్ళయిన దగ్గిన్నంచీ అమ్మతో పడవంలేదు. ప్రతి చిన్నదానికీ మా ఆవిడని సాధిస్తుంది. చాలాకోలాలు మా ఆవిడ మా అమ్మతో సమతుల్యంగానే ప్రయత్నించింది. కానీ మా అమ్మ కోరికని మితిమీరిపోయి సహించడానికి రాకుండా అయిపోయింది. నోటికొచ్చిన తిట్లు తిట్టేస్తుంది. చివరికి మా ఆవిడ ఎదురుతిరిగింది. ఆ త్రిగారు తిట్టేదిట్టన్నీ సహించి రాయలా దోంగోమని మా ఆవిడని సమదాయించలేదు ; మా ఆమ్మని సరైన దారిలో పెట్టలేదు. అన్యాయంగా ఉంది నా స్థితి. ఇంట్లో ప్రతి చిన్నపనీ తన ఇష్టంవచ్చినట్లు జరగాలని ఆమె అభిప్రాయం. ఒకసారి మా ఆవిడ నా తీరింపచ్చిన కోరికన ఆవసరంఉండి రెండు మీరలు కొనుక్కొంది. ఆ రాత్రి మా ఆమ్మతో యద్ధిమైపోయింది. పెద్ద

నాదన లేకదీసి భోజనం మానేసి పడుకోంది. అలాగే కోలా ఏదో వస్తూవుంటుంది. ఇంకో నాకు ప్రాధున్న వంటకి దియ్యం ఎన్ని వెయ్యోగో తనని అడిగకుండా చేసినందుకు పెద్దచెట్టులాట లేవదీసింది. ఏం దియ్యమో నిజానికి ఎన్ని దియ్యం వెయ్యోగో మా ఆమ్మని అకు నులే మా ఆవిడకి ఆఖరికి అన్నం చాలకుండా అయే బట్టు చెబుతుంది. ఇంతటి సంకుచితత్వాన్ని ఎలా దారిలోకి తేవాలో తెలియను." అన్నాను. వర్షంలో తడిసిన రెండు కాకుల్లాగ ఒకర్నొకరు ఓదార్పు కొంటూ ఇరవై ఏళ్ళ కష్టాలతో కలిసి ప్రతిదిన ఆ తల్లి కొడుకుల సంబంధం చివరకి ఇలా పరిణమించినందుకు నాకు చాలా విచారంకలిగింది. రెండు ఏనుషాలు ఆగి రెండు మళ్ళీ ఆందుకోన్నాను.

"విద్యుల్లాల్ ఇందబు పత్తిరితి మరీ విషయించి పోయింది. ఉ ర్తిపుణ్యానికి మా ఆవిడని తిట్టిపోస్తోంది. కనిపించినందుకు మా ఆమ్మ ఏమన్నా నేను పడాలి కానీ మా ఆవిడ ఎందుకు ఓర్పుకోవాలి? నేను చూస్తూ ఉంటా కోరికలేకపోయాను. కలుగజేసుకోని ఏదో చెయ్యక పోతే లాభంలేదని పించింది. "ఇలాగైతే నేనింక ఉంటా లేనట్టా, నెలనెలా నలభయ్యా ఏభయ్యా రూపాయలు పంపిస్తూ వుంటాను, మోతన్నయ్య దగ్గికో ఎవరిదగ్గికో వుండు. నా ఇంట్లో ఉంచనక్కర లేదు. నీమూలాన ఇంట్లో ఎవరికీ గుళంలేకుండా పోతోంది." అన్నాను.

ఈమాటలు నేను బాగా ఆలోచించి తెచ్చి పెట్టికొన్న ఉద్దేశంతో అన్నాను. అప్పటికైనా ఆ భోంజి మారుతుండేమోనని కానీ తిర్వాతంతా మా అమ్మని అలా అన్నందుకు బాధపడ్డాను. ఇరవై ఏళ్ళు కనిపించిన కొడుకు నోటంట చివరకు ఆమాటలు వచ్చేసరికి ఆమె మనస్సు ఎంత కుమిలిపోయి వుంటుందో అనిపించింది. ఆరాత్రి నాకు నిద్రలో పీడకల వచ్చింది. మాఅమ్మ నామీద కోపం కొద్దీ నూతిలో పడిపోయినట్లు కలవచ్చింది. నేను భయపడి పోయి లేచాను. మర్నాటినుంచీ మాఅమ్మ ఏమవు బాగా ఎక్కువైపోయింది. "మహ్మద్ నీ పెళ్లాం కలిసి నల్ల గొవదామని చూస్తున్నారు. నాచేత చాకిరి చేయించుకోని పెద్దవాడి వయావు. ఇంక నా ఆవసరం నీకులేదు. నన్ను ఇంట్లోంచి పొమ్మంటున్నావు. నేనింక ప్రతీకలేను. ఏమయ్యా గొయ్యా మాను

భారతి సచిత్ర మాసపత్రిక

ప్రకటన రేట్లు

కవరు పేజీలు		
4 వ కవరు పేజీ కాలనల్ కంట్రాక్టు		
2 లేక 8 రెండు రు. 125/-	రు. 100/-	
2 లేక 8 రెండు పేజీ		
ఒకే (నలుపు) రెండు	90/-	75/-
లోపరి పేజీలు		
పూర్తి పేజీ	70/-	60/-
అర్ధ పేజీ	35/-	30/-
పాపు పేజీ	20/-	15/-

(రెక్కో స్థానములకు 25% అదనం.

సంకీర్తన వరుసగా 12 ప్రకటనలు చేయు వారికి కాంట్రాక్టు రేటు వర్తించును

* కవులు, కళాకారులు, రచయితలు మొదలైన వారి ప్రకటనలు ఒక కాలం ఇందికి లేవదు రు. 2/- చొప్పున ప్రకటించుటకు

మేనేజరు, భారతి,

మద్రాసు. 1.

కొంటాను" అంటూ కొత్తధోరణి పెట్టింది. నాకు భయం వేసింది. ఇంక మా అమ్మకు ఏమనాలో, ఎలా చాలిలో పెట్టాలో తెలియదు. ఇలా అరిచి అరిచి ఎప్పుడో ఓనాకు పిచ్చెత్తి పోతుందేమో అని పిస్తోంది" అని మగించాడు. "అయ్యో!" అనిపించింది నాకు. తన కొడుకువీరాది వ్యవస్థ అధికారాలూ తనకే అనుకొంటుంది ఆ తల్లి. కొడుకుకోసం ఎన్ని కష్టాలైనా పడుతుంది. ఎంతో గౌరవంగా ప్రేమిస్తుంది కొడుకుని. కాని ఆ ప్రేమలో నిర్మలత లేదు. పౌడ్రా యాన్ని వికసింప చేయ్యదు. చాలా సంకుచితమైనది. తనబిడ్డని ప్రాణంలాగా ఎక్కువగా ప్రేమిస్తూనే ఇతరుల బిడ్డల్ని క్రూరులకన్నా ఎక్కువగా శ్వేషించగలిగేటంత సంకుచితత్వం అది! తన బిడ్డకోసం ఇంకో తల్లి బిడ్డను ఖూనీ చెయ్యడానికి కూడా వెనుదియ్యదు తల్లి హృదయం! రమణ తల్లి పరిస్థితి అలాగే వుంది. ఆమె కొడుకే సర్వస్వం అనుకొంది. తనకీ, తన కొడుకుకీ మధ్య కొడలువచ్చి ఇద్దర్నీ వేరుచెయ్యడం ఆమె సహించలేకపోతోంది. ఆమెకు ఇంట్లో పనులు చేసిపెట్టి, మనవలలి కనే కొడలు కావాలిగాని, తన కొడుకు ప్రేమని ఆక్రమించుకొనే కొడలు అక్కర లేదు. అది పగగామరి ఇంటిని వరకప్రాయం చేస్తోంది. ఈ ఉద్దేశంలో, ఈ పరాజయంలో ఆమెకు మరి

భ్రమణంకూడా కలుగవచ్చు. ఇప్పటికీ ఆమె మోహం దీనంగా, పిచ్చిదానిలా అర్థంలేకుండాఉంది. పాపం! రమణ! తల్లి ప్రేమ సాలెపట్టులా తన చుట్టూ అల్లు కొంటే అందులో ఈగలాగ చిక్కుకొని కాఫ పడు తున్నాడు.

మర్నాడు సేయ విశాఖపట్నంనుండి బెజవాడ బయలుదేరాను. రైల్వే అంతా రమణ గురించే ఆలోచన. రైలు బెజవాడ స్టాప్ ఫారమ్మీద అగేవరకూ నాకు మా చెల్లెలు, దాని కుటుంబం గురించి స్మరణే లేదు. స్టాప్ ఫారమ్మీద మా కాత కనిపించాడు. ఇద్దరం జుక్కబండిమీద ఇంటికి చేరుకొన్నాం. మా చెల్లెలు పిల్లలు ముగ్గునూ నమ్మ చుట్టుకొంటే ఆ సంవదిలో మునిగిపోయాను. చాలాసేపు సరదాగా గడిచిపోయింది.

"నీళ్లు కాగేయి స్నానానికి రా అన్నయ్యో!" అని పిలిచింది మా చెల్లెలు లక్ష్మి.

"వస్తున్నానమ్మా!" అని ఆ ప్రయత్నంగా అన్నాను. కాని అందులో 'అమ్మా' అనే మాటతో సుందె గతుక్కుమంది. మా చెల్లెలు సరిగా మా అమ్మ పోలిక. ఆ ఆస్వాదంతోటీ, ఆ ప్రేమతో టీ సరిగా మా అమ్మ నా కళ్లి ముందు నిలిచినట్లయింది. తువ్వాల తీసుకొని బయలుదేరిన స్నానానికి బయలుదేరాను.

మైథిలీశరణగుప్త పంచవటి

శ్రీ పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తి

సంస్కృత హిందీ రామకృష్ణవంశాలైన, వాల్మీకి, తులసీదాసు మహాకవులు తమ మహాకావ్యాలలో లక్ష్మణుని అలౌకికత్యాగము, తపస్సు, సంయమిత్యాది మహాగుణాల కీయవలసిన ఆధిక్యత కలబోయారు. వారు సదా లక్ష్మణుని - అగ్రజుని శ్రీరామచంద్రుని అనుగామిగా, అల్లాపివాలకునిగా కర్తవ్యపరాయణునిగా మాత్రమే చిత్రించారు. అంతియకాక వారు లక్ష్మణుని యందు క్రోధావేశములను గూడ ప్రదర్శింపజేసిరి. ఉదాహరణయలలనీ శ్రీగుప్తలక్ష్మణునికి కలిసి యీ అవశేషము సహించలేక పోయారు. వారు కేవలము లక్ష్మణుని గుహరిత గుణాలను ప్రదర్శించడానికి యీ 'పంచవటి' కావ్యాన్ని వ్రాశారు. వాల్మీకి, తులసీదాసులు లక్ష్మణునికి కాక - పంచవటి ప్రసంగానికి అన్యాయం చేశారా అని పిస్తుంది. రామాయణంలో పంచవటి ప్రసంగం మహాత్మర మయింది. పంచవటిలో ఘటిల్లిన శూర్యుణ్ణా పరాధివం - రామరావణ యుద్ధానికి హేతుగృహ మయింది. దేశకంఠుడైన రావణుడు మోసగించి సీతను అపహరించుకొని పోయి రామునిచే పరివారసమేతంగా సంహరించబడ్డాడు.

ఒకవేళ శూర్యుణ్ణా పరాధివ రహితంగా రామ రావణ యుద్ధమే సంభవించినచో, రాముడు కేవలం లౌకికత్యాగార్థం - రావణుని సంహరించి వుంటే రామాయణగాథలో రామణీయకర కోరికవరకు లోపించగలడు. వాల్మీకి - తులసీదాసులు యీ శూర్యుణ్ణా పరాధివఘట్టాన్ని సంక్షిప్తంగా మాత్రమే వర్ణించారు. ఆ ఘట్టంలో కావ్యసౌందర్య ప్రవర్ణ వాచ్యకర వారికి దృష్టాంతము కాదేమి గానో!

శ్రీ మైథిలీ శరణగుప్త యీ చిన్ని ప్రసంగం లోని మార్మికతను గుర్తించగల్గారు. ఈ ప్రసంగంలో లక్ష్మణుని మహాత్మరభావాలను వ్యక్తీకరించు సుదృఢ్యం తోనే యీ ఖండకావ్యాన్ని వ్రాశారు కూడా. ఇందులో శ్రీగుప్త విలిహానిక సత్యాన్ని స్వల్పంగా

దూరంచేసినా తమ ఆసమాన ప్రతిభాకల్పనలచే కథా వస్తువులో పరివర్తన కల్పించి రామణీయకర కలి గించాడు. తమ కమనీయకల్పన, సహాయంతో కావ్యా నికి ద్విగుణీకృత శౌందర్యాన్ని యిచ్చాడు.

రామాయణగాథ లోక ప్రసిద్ధమయింది. ఆ కథానుపారం - అగ్రస్థముని సలహాప్రకారం శ్రీరామ చంద్రుడు గోదావరీతీరంలో దంపత్యాంశ్యంలో పంచ వటి అనే సుందర ప్రదేశంలో పర్వమందరి నిర్మించు కుని సీతలక్ష్మణులతో నివసిస్తున్నాడు. ఒకనాడు రామచంద్రుడు - సీతా లక్ష్మణ సహితుడై కులేర ప్రాంగణంలో ఆసించగా కూర్చుని ఉండగా రావణుని సోపరి శూర్యుణ్ణు వారిని చూచింది. అంతే ముగ్ధులై సుందర స్త్రీరూపధారిణియై రామచంద్రుని దగ్గరకు వల్లి వివాహప్రస్తావన చేపడిసింది. రాముడు తాను సమర్థికుడని చెప్పి ఆమెను లక్ష్మణుని దగ్గరకు పంపుతాడు. లక్ష్మణుడు తాను రామదాసుడనిచెప్ప విని శూర్యుణ్ణు మరల రాముని కోరి తిరస్కృతయై సీతను చూచి - ఈమెయే తిమ్మరానికడ్డమని తలచి ఆమెను తన మార్గాన్నుంచి తొలిగించ ప్రయత్నించబోతుంది. భయభీతయైన సీతమూచి శ్రీరామచంద్రుడు లక్ష్మణునికి శూర్యుణ్ణు ముక్కు చెవులు ఖండించి విడుదల అల్లాపిస్తాడు. అజ్ఞనందు కుంటూ చేతన కర్తవ్యం పూర్తిచేస్తాడు లక్ష్మణుడు. స్వల్పశేవాలతప్ప యిందు మించు వాల్మీకిరామాయణం - తులసీరామాయణం - అధ్యాత్మిక రామాయణం - రామచంద్రీక మొదలగు గ్రంథాలలో యీ ప్రసంగం ఇదేరీతిగా ఉంది.

ఇక శ్రీ మైథిలీశరణగుప్త 'పంచవటి' విషయం కథాసమయం రాత్రి ముఖప్రద ప్రకాంతి వాతావరణం. కామరేవునిలా, సుందరుడై - మోగి వేషధారియై -

శ్రీ మైథిలీ శరణగుప్త హిందీలో 'పంచవటి' అను ఖండకావ్యం వ్రాశారు.

నిర్భీకమనస్కుడైన లక్ష్మణుడు పంచవటిలో పర్వతమీద
రాని కడుగుగా—వృద్ధులయిన ఆసీనుడై ఉన్నాడు.
నిద్రాశూన్యమైన ఆరివి నయనాలు తెరిచున్నాయి.
ధనుగ్నాతాలు హస్తాలంకారమై ఉన్నాయి. ఆ మాన
వుడు లోలోపల విన్నో—ఏవేనో ఆలోచించుకుంటు
న్నాడు. ఏలనో అకస్మాత్తుగా ఆరినికి తన వత్తి
ఉద్బోధించి తెలపుకోనికి వస్తుంది. మధురవర్ణ ఎని
ప్రవేశించగా నేతలు మాత్రం కనులు మూస్తాడు లక్ష్మ
ణుడు. కనులు తెరిచి నిలకొనెడికి తనకడుగుగా,
అవస్థ సామాన్య కన్యాకాన్యా దూపరేఖావిలాపా
లతో—హాస్యవనయైన రమణి ఒక తె నిస్సంకోచ
భావంతో నిలబడిఉండడం చూసి ఆశ్చర్యపడినాడు.
ఆ లలవకమలలో అత్తప్రకాశమాన తొంగి
చూస్తూంది. ఆమె భంగిమలు లక్ష్మణునికి విచి
త్రంగా కనిపించాయి. మానవహించిన లక్ష్మ
ణుని చూసి ఆ ప్రేమ వార్తాలాపనలోకి దిగుతుంది.
పునఃపాతించి నిర్మమతను మూలనాడుతుంది. “ఓ
రంజిత రహస్యమను చాలా! నీ వెరనో చెప్తు?” అని
లక్ష్మణుడు ప్రశ్నిస్తాడు. ఆ ప్రశ్న ఆమెను మరింత
వ్యాకుల పరుస్తుంది. లక్ష్మణుని నిష్ఠునిగా చూడించి
ఆరినిని పొందినోరుతుంది. తన విశ్వరూప సామర్థ్యాలను
వివరించుకుంటుంది. లక్ష్మణునికి నిహేతు తనకు
అవాచ్యకమని తెలియజేస్తుంది. ఆమె వివాహ ప్రస్తా
వన విన్న లక్ష్మణుడు—“సాధము కింఁచు గాక!
నేను వివాహితుడను చాలా!” అంటాడు. అది విని
ఆమె తర్కం ప్రారంభిస్తుంది. “పురుషులు మాత్రం
బహు భాగ్యులు కలవాడు కొనాడదా?”

“నీవు వేరొకరిని వివాహమాడి నుభించు.”
ఆ మాటలు విన్న శూర్యులు — నీవు నా చిర
చోరుడవు, కపట హృదయుడవని, నిందిస్తుంది. ఆ
మాటలు విన్న లక్ష్మణుడు — “నీ మనస్సు మోహ
మగ్నమయింది. దానిని అదుపాక్షులలో నుంచుకుని
ప్రకారంగా పోయి జీవించు!” అంటాడు.
అదే సమయంలో పర్వతమీద వ్యూరం తెరుచు
కుని నీలి వస్తుంది. వస్తూనే “నికరంభాపంచాదం
ప్రారంభమయిన దిగుకుంటుంది. ఆమె కూడా వారి
సంభాషణలో జోక్యం కల్పించుకుంటుంది. “మహ్నా
గతియై—లజ్జను వీడి స్వయంగా వివాహ ప్రస్తావన
చేసి యీ రమణిని తిరస్కరించకు లక్ష్మణా!
అంటుంది. లక్ష్మణుడామె మాటలు పెనవేలి
పెట్టుట చూసి—“ఎరే—అగు—” అని శ్రీ రామ
చంద్రుని పిలుస్తుంది. శ్రీరామచంద్రుని, నీలమేళు
స్వరూపం, హృదయత చూసి ఆ రమణి రాము
నంద్రేంచి—
“జయమాలవంటి నావరమాలను భరించు”
అంటుంది. రాముడామెతో—“రమణి నా ప్రేమాంధు

డయిన—నాపోదరుని ప్రేమను జయించు!” అంటాడు.
ఆ మాటలు విన్న ఆరమణి లక్ష్మణునివై పుద్బుక్కువారం
చేతుంది. దానితో లక్ష్మణుడు—చాలు యిక మాట
దెను. నీ సంభాషణలు—నీ ప్రవర్తన—నీ హృదయాన్ని
తెలియజేయాయి. సపత్నీకుడై ఉన్న పూజ్య పోదరుల
యందాసక్తిరాలితిరి. అట్టి నిన్ను మనసున కూడా
భార్యగా అంగీకరించబాలను—అదరించి బాలను.

“అయితే నీకిది పులమంచి తిరస్కారక
సంప్రాప్తించింది. నీ సంభాషణకల్ల — నీవు ముందు
గ నే నాపోదరుని మోహించింటు తెలుస్తూంది. కాన
నేనెది మాత్రం నిన్ను గ్రహించబాల” అంటాడు
రాముడు. ఆరమణిలో నిరాకాక్షిభా బయలుదేరు
తాయి. తత్ఫలితంగా ఆమె కరాళ రాక్షసరూపం ధరి
స్తుంది. రామ లక్ష్మణులు పరస్పరం చూసుకుంటారు.
భయ భీతియైన నీలికు ధైర్యం చెప్తారు. లక్ష్మణుడు
మీదలో తీక్షణ కరణాలంచేయిని ఆరాక్షసి ముక్కు
చవులను కోసి పారేస్తాడు. ఆ రాక్షసి ఘోరంగా
విలపిస్తూ—ఈ లేస్తూ నుమరాన్ని లేవదీసుకుంటూ
పారిపోతుంది. భవిష్యత్పరిణామాన్ని చింతిస్తూ
నీలికు రామలక్ష్మణులు ధైర్యం చెప్తారు.

మరుక్షణంలో ఆమెదభావాలు వారివవసారి
వింతలలో జరిగినిస్తాయి. మువ్వను పకపక వచ్చు
కుంటారు. కూరితిగా మెధిలీకరణు ప్రతిమ ‘పంచవటి’
కావ్యానికి కావ్యచిత్రపాండవ్యం సరిపెద్ద గల్గారు.

శ్రీ మెధిలీ కరణు ప్ర యీ కావ్యంలో చేసిన
ముఖ్యమైన మార్పులు.

- (1) శూర్యులు ఆ గమన సమయాన్ని సగటికి
బదులుగా రాత్రి అంతిమకూడుగా వ్రాశారు.
- (2) శూర్యులు ఆ గమన సమయానికి—లక్ష్మణుని
ఒంటరిగా పత్నీ స్మరణలో ఉన్నట్లు చిత్రించారు.
- (3) శూర్యులు వార్తాలాపనలో చతురగా,
తర్కంలో పండితురాలుగా చిత్రించి ఆమె ప్రేమ
ప్రస్తావనను కళాపూర్వంగానూ, స్వాభావికంగానూ
చిత్రించారు.
- (4) పంచవటిశూర్యులు రామలక్ష్మణులవ్యాస
తిరస్కృతి కావడంలో వారిలో విశేషమయిన
అదర్శం దృష్టోదరమాతుంది.
- (5) పంచవటిలో శూర్యులు ప్రప్రథమంగా
లక్ష్మణునితో వివాహ ప్రస్తావన చేస్తుంది. అతడు
స్వీకరించకపోగా రామునియందు లక్ష్మణునికంటె
ఆధికతయిన భోమలర్యము, ఆర్ద్రత, గొప్పతనము చూసి
రామునితో వివాహ ప్రస్తావన చేస్తుంది.
- (6) పంచవటిలో ప్రథమంగా శూర్యులు ప్రేమ
గాని—ఆమె రాక్షసి అనే విషయాన్ని గాని ప్రక
టించలేదు. తిత్కారణంగా—లక్ష్మణుని శీలము
మహా తిర మయినదియవది.

సు హృ ద భి న ం ద న ము

శ్రీ నంజూరి రామకృష్ణమాచార్య

అ మని వేపపుప్పొడి రసార్ద్ర,
మనోజ్ఞ సవీన త్రిత్రినే,
కోమల శర్కరా మహిమకుక్,
కదళీఫలపాక సిద్ధికిన్,
మామిడి పిండిలే వగరు మాటిడి,
క్రొత్త ఉగాది తెచ్చె యీ
భూమికి; పక్షుచుల్ మరగు
భోగులుగండు తెలుంగు సోదరుల్

బంగరుకలలు హృదయాన రంగరించి
రెక్కల పొదుగు ప్రాతకోరికలనెల్ల
క్రొత్త సంవత్సరం బానగూర్పు మీకు!
అందుకొనుడు! మా సుహృదభినందనమ్ము.

చూతఫలోద్గమమ్ము, వనసుందరి
ఆమని మేల్ముసుంగు కై
నేతలు, మల్లెపూ వలపు సిగ్గుల
వెన్నెల లొల్కి; పక్షసా
పేతముగాగ మా తెలుగు విడ్డల
జీవితమెల్ల దిద్ది, యీ
నూతన వత్సరంబిక మనోరథ
సిద్ధులొసంగి యేగుతన్!

వచ్చే కాలం

శ్రీ రాచకొండ విశ్వనాథకావ్య

[గతసంచిక తరువాయి]

3

* * కుటుంబయ్యగారి యిల్లు - ముందు గది; సాయంకాలం. సోమనాథం కుర్చీలో కూర్చుని పేపరు చదువుతూ వుంటాడు. నోట్స్ చుట్టవ్రుంటుంది.

చంద్రశేఖరం: (బయటనుంచి) కుటుంబయ్యగారూ! సోమనాథం: (లోనుండి) ఎవరూ?

చంద్ర : నేనూ, చంద్రశేఖరాన్ని.

సోమ : అక్కణ్ణించే అరుస్తావేం? లోపలికి రారాదూ?

[శేఖరం లోపలికి వచ్చాడు; సోమనాథం, అతను రాగానే పేపరు బల్లమీద పడేసి, కళ్ళ తోడు తీసి చేత్తో పట్టుకొన్నాడు.]

సోమ : ఏమిటో, ఈమధ్య కనిపించడం మానీసేవు.

చంద్ర : (కుర్చీలో కూర్చుంటూ) ఎందుకు మానీసేనూ!

సోమ : ఏమో. ఎందుకు మానీసేవో.

చంద్ర : మీరే కనిపించడం మానీసేరు.

సోమ : నేనా?

చంద్ర : ఇక్కడికి తరవాస్తూనే ఉన్నాను.

సోమ : ఒప్పున్నావా? నేనీమధ్య తిరుగుతున్నాను కదూ మరి.

చంద్ర : ఎందుకు?

సోమ : ఆచేశ మీవాడివగ్గిరి కెందుకొచ్చేను? అందుకు.

చంద్ర : ఏమైనా వుదించా?

సోమ : ఏదీ?

చంద్ర : ఇక నేనూ చూస్తారండి; కాని కుటుంబయ్యగారి రో?

సోమ : కాకినాడెళ్లడు తెరీదూ?

చంద్ర : కాకినాడా? అవునవును. చెన్నైనని చెప్పేరు. అయితే మరీ ఎప్పుడోస్తారు?

సోమ : పెళ్లాన్నీ చిన్నదాన్నీ తీసుకొని సోమనాథం వోస్తాడు.

చంద్ర : ఇవాళ కుక్రవారం కదూ?

సోమ : అవును.

చంద్ర : (కుర్చీలోంచి లేచి నిల్చున్నాడు.)

సోమ : మీ యజమా నెలాఉన్నాడు? ఏమైనా తేరుకున్నాడా?

చంద్ర : (అటూ ఇటూ నడుస్తూ) లాగా నేఉన్నాడు.

సోమ : ఏమోలే. అవేలే "హరీ" అనేస్తాడనుకున్నాను.

చంద్ర : (నిగరెట్టు అంటిస్తూ) అటువంటిభయం లేదు.

సోమ : కాని యసలాడికి పాపం నొప్ప చెప్పు తగ్గిరింది.

చంద్ర : అవును.

సోమ : పెద్దకొడుకా? మరొకదా?

చంద్ర : అవును.

సోమ : ఆఖరిసారి చూడ్డానికైనా వీల్లేకపోయింది ముండావాడికి.

చంద్ర : అవును.

సోమ : సప్తపత్నిదాటా దాటి చావడంకోసం కుర్రాడు ఎక్కడకెళ్లేడో చూడు.

చంద్ర : అవును.

సోమ : అంలేరా బాబూ! చావెప్పుడోస్తుందో చెప్పలేం.

చంద్ర : అవునవును.

సోమ : డోరనో, అడవిలో, ఉదకమధ్యమునో? యెప్పుడో విడచుట? ఏమిటంతో?

చంద్ర : సోమనాథంగానూ ఈ వేదాంతం కట్టి పెట్టండి.

సోమ : చావెప్పుడొస్తుందో చెప్పలేవంటున్నాను.
అదీ వేదాంతమే నీకు?

చంద్ర : వేదాంతమేమిటో కాదు నాకు తెలియ
గాని, నేనిప్పుడు మీతో చావునురించి
మాట్లాడడంబట్టికోలేదు.

సోమ : మానీ, చావునురించి మాట్లాడకపోతే పెళ్లి
నురించి మాట్లాడు. ఎవడొద్దన్నాడు?

చంద్ర : పెళ్లినురించే మాట్లాడతాను.

సోమ : నీకు పెళ్లి పెదాకులూ అక్కర్లేదు కదా!
మరెవడి పెళ్లినురించి మాట్లాడతావు?

చంద్ర : కావేశ్వరదీ?

సోమ : అబంధుకూ?

చంద్ర : ఇంట్లో ఉందా?

సోమ : లేదు.

చంద్ర : ఎక్కడిక్కణ్ణి?

సోమ : ఇక్కడ ఒక్కరైతే కూచుంటే ఏం తోస్తుం
దని మా ఇంటికి పంపించేను. మా ఇంట్లో
పిల్లలు గోలగోల. అంచేత నేనిక్కడ వైరా
యించేను.

చంద్ర : మంచి పనిపేరు.

సోమ : నీ మనసులో ఏదో ఉన్నట్టుంది?

చంద్ర : ఉంది.

సోమ : ఏమిటో చెప్పుమరి.

చంద్ర : మీరు... అల్లరేం చెయ్యబుకద?

సోమ : నే నల్లరిచేస్తానా? నుంటెనెవర వను
కున్నావా ఏమిటి?

చంద్ర : మీ సాయంకాలా రిప్పుడు.

సోమ : కావాలి నీ తీసుకో.

చంద్ర : మీరు కోపం తెచ్చుకోకుండు.

సోమ : కోపంబంధుకూ?

చంద్ర : చాలా బాగులేగా వ్యవహరించాలి.

సోమ : అలాగే వ్యవహరిద్దాం.

చంద్ర : ఎవ్వరితోనూ చెప్పకుండు.

సోమ : అంత పరమరహస్యం నాతో చెప్పడ
వంధుకూ?

చంద్ర : మీతో చెప్పకొక్కట. ఈ విషయంలో
మీరే నాక్కావలసిన మనుషులు.

సోమ : అదీకో ముందు చెప్పి రగలదామా?

చంద్ర : అల్లరిచెయ్యవని ఆనరా ఇవ్వండి ముందు.

సోమ : అల్లరిచెయ్యను. పరా? సంతోషమేనా?

చంద్ర : సంతోషమే.

సోమ : మరి వేసిరం చెప్పు.

చంద్ర : ఇదో అడవిల్లకి సంబంధించిన విషయం.

సోమ : అడవిల్లా?

చంద్ర : అడవిలే! మనం సాయంచేసి అమెనో
ఒడ్డుకు చేర్చాలి.

సోమ : ఎవరా అడవిల్ల?

చంద్ర : ఒడ్డుకి చేర్చడాని సాయంచేస్తారా?
చెయ్యారా?

సోమ : అలాగే చేరుద్దాం. ముందు సంగలేమిటో
చెప్పు.

చంద్ర : ఏంలేదు. మన కావేశ్వరుండికదా!

సోమ : అవును. కావేశ్వరి.

చంద్ర : రవణయ్య రెండోకోడుకున్నాడు తెలుసు
కదా?

సోమ : అవును. రెండోకోడుకు. వాడికి దానికి
ఏమిటయింది దివ్యకు?

చంద్ర : వాడివ్యకు కావేశ్వర్ని పెళ్లా
య్యంటున్నాడు.

సోమ : ఏమిటేమిటి?!

చంద్ర : రవణయ్యగారి రెండోకోడుకు. పేరు
మోహనరావు. వాడివ్యకు మన కావేశ్వ
ర్ని పెళ్లాడ వంటున్నాడు.

సోమ : అబ్బే! పెళ్లెత్తించా ఏమిట్నీకు?
రవణయ్య కోడుకోమిటి? కావేశ్వరేమిటి?
పెళ్లేమిటి?

చంద్ర : అలా గాభరాపడి కేకచెయ్యకండి.

సోమ : మర్నాటిం బోధపడకుండా ఉందిరా?
వివరంగా చెప్పు.

చంద్ర : చెప్పేకదా. పెళ్లాడతా వస్తూన్న పిల్లని
లాంగడిసుకున్నాడు. ఇప్పుడు ఫోఫోస్తుం
టున్నాడు.

సోమ : ఏమిటి, లాంగడిసుకున్నాడూ? (అంటూ
కుర్చీలోంచి లేచిపోయాడు)

చంద్ర : లాంగడిసుకున్నాడు.

సోమ : అంత పనే!!
 చంద్ర : అంత పనే!
 సోమ : ఇప్పుడు ఫో ఫోమ్యంటున్నాడా!!
 చంద్ర : అమాటే అంటున్నాడు.
 సోమ : హమ్మ దొంగగాడిదకొడకా, హమ్మ దొంగ
 గాడిద కొడకా! ఎంత పన్నేపురా! ఎంత
 పన్నేపురా! (అంటూ అటూ ఇటూ
 పచారుచేసి ఆగి) అయితే ఇప్పుడేం చేదా
 వంటావ్! పల్లి వాడి నడిరగ్గొడదావా!!
 [ఇంతలో జగన్నాథం ప్రవేశించి]

జగ : “ఎవర్నొడి విరగ్గొట్టడం?”
 [జగన్నాథం ఇదివరకటిలాంటి బట్టలే వేసు
 కున్నాడు. ఇదివరకులాగే మెధాధికంగా
 జోగ్గువివ్వకున్నాడు. ఇదివరకులాగే నీరి
 యస్ గా వున్నాడు.]

సోమ : (శేఖరంతో) ఏమిటా వాడిపేరూ?
 చంద్ర : ఏంటేదు.
 సోమ : ఆ వెళ్ళవ పేరెమిట్రా?
 జగ : ఏ వెళ్ళవేదు?
 చంద్ర : ఏంటేదు. మారలా కూర్చోండి సోవనాథం
 గారూ.

సోమ : నువ్వు రారా అబ్బాయ్. ఒచ్చి విను. సంగ
 తేమిటో నువ్వు విను.
 చంద్ర : సోవనాథంగారూ! ఇప్పుడు మరొకరియం
 ఎత్తోద్దు.
 సోమ : నే నోహాడి, మా వా దోహాటివా? విన్నీ,
 చాట్నీ విన్నీ!

చంద్ర : ఇంచాట్లా ఏవని చెప్పేస్తేను?
 సోమ : మరెం థయంలేదు. చివ్రా అబ్బాయ్!
 [జగన్నాథం బట్టమీద కేవల తీసుకొని పల్లి
 నుంచుండా కూర్చున్నాడు]

జగ : మావయ్యలావా?
 సోమ : మావయ్యా?
 జగ : అవును.
 చంద్ర : లేదు. కాకినాడ వెళ్ళేర్దు.
 సోమ : అవును. కాకినాడ వెళ్ళేర్దు.
 జగ : ఎప్పుడొస్తాడు?
 సోమ : సోంవారం.

జగ : సోంవారంవా?
 సోమ : అవును.
 జగ : పొద్దుట బండికా?
 సోమ : పొద్దు బండికే.
 జగ : అరియ్యనీ అమ్మన్నీ తీసుకొస్తాడా?
 సోమ : తీసుకొస్తాడు?
 జగ : మావయ్య కాకి వెళ్ళాలన్నాడు?
 సోమ : వెళ్ళాడు.
 జగ : శివరాత్రికా?
 సోమ : శివరాత్రికే.
 జగ : నువ్వు వెళ్ళావుకదా?
 సోమ : వెళ్ళాను.

జగ : చంద్రశేఖరంగారూ! మానాన్నకోర్కవం
 తగ్గింది. మరింక మీరు మామూలుగా
 మాట్లాడొచ్చు.
 చంద్ర : బలే వాడివే!
 సోమ : అందుకే మావాడి శలహోహా తీసుకుందా
 వన్నాను.

జగ : నేనొస్తాను, శేఖరంగారూ.
 చంద్ర : నీఇద్దం.
 సోమ : కూలోరా జగ్గన్నా.
 చంద్ర : పనుంచేమా? పల్లి నీయండి.
 సోమ : వాడేం ప్రేమకుకాదు. వాకు తెలిసిన
 మీదట వాడికి తెలిస్తే ఫరవాలేదు.
 విన్నావా?

చంద్ర : అవునండీ. తరవాచ్చుదాం.
 సోమ : పినిసారివాడి ఫోహాదప్పెట్టెలాంటివాడు
 మావాడు. అంత గ్రహించడవేగాని ప్రె
 కేదీ ఒదిల్లు.

చంద్ర : సరి నేనేం కాదన్నేదీ!
 జగ : నే వెళ్ళాన్నాన్నా.
 సోమ : ఉండ్రా. వెళ్ళాను వెళ్ళానంటూ మగ్గిమవ్వో
 చాడివి.

జగ : శేఖరంగారూ! ఏమిటి విషయం? నాన్నెవరికి
 నడిరగ్గొడదావంటున్నాడు? చెప్పండి ఫరవాలేదు.

చంద్ర : అబ్బే. అదేం కాదోయ్. ఇప్పుడెవర్నీ
 తిన్నవలసిన పనేంలేదు. మానాన్నగారేదో
 కోపం చేతలా అన్నారంటే.

జగ : ఎవరినీ రన్నా అంటున్నాడో చెప్పండి మరేం చెప్పక పోయేడు.

చంద్ర : మోహనావని పీ పెద్దమనిషున్నాడు వాణ్ణి, మీ నా స్నేహం అలా అంటున్నారు. ఎక్కడా ఏమీ అనకు.

జగ : ఎక్కడా ఏమీ అనను. మరి నేనొస్తాను (అంటూ కదిలేడు)

సోమ : మిగతా భోగల్లా కూడా విన్నా మరీ!

జగ : మిగతా భోగల్లా నాకు తెలుసు.

చంద్ర : ఏమిటి!

సోమ : ఏమిటి తెలుసుకొనా నీకు?

జగ : మన... మోహనావ్రామా మరీ మన...

సోమ : తెలుసా?

జగ : తెలుసు.

చంద్ర : అందరికీ అప్పుడే తెలిసిపోయిందా ఏమిటి?

జగ : అందరికీ తెలియదు.

సోమ : మరి నీకెలా తెలిసింది?

జగ : నాకు తెలుసు. అంతే.

చంద్ర : అలా కూర్చో జగ్గన్నా.

జగ : నే నుండాలంటారా?

సోమ : ఉండాలా, ఒకే కేటరం ఉరిప్పుదుమననేం చెయ్యడం?

జగ : పెళ్లాగ్న నే అంటున్నాడా?

చంద్ర : అవును.

సోమ : బుర్ర బద్దలగొడితే అప్పుడంటాడు పెళ్లాడ తానని, అంతవరకూ అవు.

చంద్ర : మీరదే కాని మరో వుపాయం చెప్పరు.

సోమ : రాడీ బెడవల్తో అదే ఉపాయం.

జగ : మీకేదో ఆలోచనన్నట్టుంది?

చంద్ర : ఉంది.

జగ : ఏమిటో చెప్పండి.

చంద్ర : ఇప్పుడీ సంగతి కుటుంబయ్యగారికి తెలియ కూడదు.

జగ : తెలియకూడదు.

సోమ : తెలిస్తే దాన్నీ వాణ్ణి చంపేసి వాడూ చచ్చాడు.

చంద్ర : పెళ్లియాక్కావలిస్తే చెప్పొచ్చు.

జగ : అవును.

సోమ : అప్పుడైనా వాడేం చేస్తాడో చెప్పలేం. మరిపరిస్థితిలో నేకూడా దగ్గిరుండి చేయించే సంతే అప్పుడు కొంత సర్దుకోవచ్చు.

చంద్ర : ఆ మోహనావ్రామా వాడిప్పుడే విధిగానూ పెళ్లి కొప్పకో పంటున్నాడు.

జగ : ఎంతే?

సోమ : తెనులూ! అంతే.

చంద్ర : పెళ్లాడితానని తను అడలేదట. అయితే మరెండుకు చేసేవావంటే...

జగ : సరేగా? చేసేవమంటాడు.

చంద్ర : అంతే! ఇప్పుడు కావలసిన దిద్దిచ్చేస్తానంటాడు.

సోమ : దిద్దిచ్చేస్తాడా?!! గొయ్యిలోకి కప్పై టైయ్యాలా గాడిదకొడుకునీ, లాభంలేదు. మర్లాభంలేదురా.

చంద్ర : మీరలా కేకలేస్తే లాభం లేదండీ సోమ వాళ్లంగానూ!

సోమ : కేకపోతే, దిద్దిస్తానంటాడా? పీక నులి వేస్తాను.

చంద్ర : అలాగే నులివేద్దురుగాని; ముందు నే చెప్పేది విసండి.

సోమ : వింటున్నా. చెప్పు.

చంద్ర : ఇవాళో రేపో రథగయ్యగారిపో కూడా చూట్లాడతాను.

జగ : కొడుకు నల్లను ఒప్పించగల్గా?

సోమ : వాడి క్రాద్దం ఒప్పించగల్గు. వాడొప్పించలేడు.

చంద్ర : ఏమో చూడాలి.

సోమ : వాడొప్పించలేడా!

చంద్ర : అడిగిచూడాలి, పోయిందే వుంది?

సోమ : సరే అదీ బాగానే ఉంది. పెద్దవాడు కదా. ఇంగితల్లానఁ వుంటుందనే అనుకుందాం.

చంద్ర : అది కూడా లాభంలేకుండా ఏదీ కుదరదన్నాడు...

సోమ : ఏదీ కుదరన్నాడు?

చంద్ర : ఎల్లండాదివారం పాయంకాలం మీరు నా ఇంటికి రావాలి.

సోమ : ఎవర్రావారి ?
 చంద్ర : మీరు.
 సోమ : ఎందుకూ ?
 చంద్ర : చెప్తా నుండండి. ఈ సంగతి మరక్కడా తెలిపాడను.
 సోమ : నరమానవుడన్నవాడికి తెలి నివ్వను.
 చంద్ర : అయితే ఇలా దగ్గరకి రండి. జగ్గన్నా, మహూర !

[వాళ్లు దగ్గరగా వచ్చేరు]

సోమ : ఉరేవ్ ! శేఖరం !
 చంద్ర : ఏమి ?
 సోమ : అసలు నీ కెలా తెలిసిందిరా ఈ సంగతి ?
 చంద్ర : చెప్తున్నా కదూ !
 సోమ : నీకు తెలిసినట్లుగా కావే శ్వరి కూర్చు ఉండాలి కనుక నన్ను చూచేవా ?
 చంద్ర : అన్నమాటే కాకపోతే అమె తరపున ఎలా వ్యవహరిస్తున్నావండీ ? !
 సోమ : మరి నేనెలా వ్యవహరించడం ? తెలిసినట్లు తెలియనట్లు ?
 చంద్ర : అమెతో చెప్పే మీతో చెప్తున్నాను. మిమ్మల్నిక్కడోదిలేని మీ ఇంటికి ఒట్టిసే వెళ్ళిందనుకుంటున్నారా ఏమిటి ?
 సోమ : అమ్మా ! అమ్మా ! అంతదయిందిరా, నా కళ్ళముందు వున్న కావేశ్వరి ?
 చంద్ర : కష్టంలో ఉన్నప్పుడు లోకం సంగతంతా ఇటే తెలుస్తుంది. అంత చిన్నప్పటిలో అర ఊణంలో అన్నీ తెలుసుకుంటుంది.
 సోమ : బాగా చెప్పేవు.
 చంద్ర : మరిప్పుడు విడియా ఏమిటో చెప్తాను వినిండి.
 సోమ : వింటున్నాం. చెప్పు.

[తెర]

4

* * రమణయ్యగా రింట్లో హోలు. పెద్ద సోఫాలో కూర్చున్నాడు రమణయ్య. రాత్రయింది. వైన విద్యుద్దీపం — ఒక్కటే — వెలుగుతోంది. రమ

ణయ్య, పంచె జుబ్బు వేసుకున్నాడు. నీరసంగా కనిపిస్తున్నాడు. చంద్ర శేఖరం అతని పక్కకి, ఓ కుర్చీ లాక్కుని కూర్చొనివున్నాడు.
 చంద్ర : ఈ సమయంలో మీతో ఈ ప్రసక్తి తెచ్చా వనుకోలేదు. కాని మరి ఆపిల్లకిది చెప్పింగ్ ప్రాబలమయిపోయింది. అంచేత చెప్పేను. చెప్పక తప్పిందికాదు.
 రమ : చెప్పేవు. బాగా నేవుంది. తప్పేందయ్యా.
 చంద్ర : మోహన్ కనిపించేడా ?
 రమ : లేదు.
 చంద్ర : మరెవరే ఎలాగ ? ఇవాళకాని చెప్తారా ?
 రమ : నిన్నరాత్రికదూ వాలో చెప్పేవు !
 చంద్ర : అవును.
 రమ : నిన్న పొద్దుట్నుంచి ఇప్పటిదాకా వాడు వాకంటపశ్చేను.
 చంద్ర : అయితే ఏం చేరావంటారు ?
 రమ : చూడబ్బాయ్ శేఖరం !
 చంద్ర : ఏమిటి ?
 రమ : లాభంలేదు. నోయాజ్.
 చంద్ర : ఏమిటి లాభంలేదు ?
 రమ : నేను వాడితో చెప్పి ప్రయోజనంలేదు.
 చంద్ర : చెప్పకుండానే అలా అనేస్తే ఎలా ?
 రమ : లాభంలేదయ్యా ; లాభంలేదు. వాడి సంగతి వాకు తెలుసు.
 చంద్ర : అయినా పెద్దవాడు, చెప్పితే ఏవంటాడో చూడొచ్చు.
 రమ : మామూలవ్వతే వామాట భారతరచయ్యకు. ఇప్పుడు మరీను.
 చంద్ర : మీరేయిలా అనేస్తే ఇప్పుడాపిల్లగలేంకాదు ?
 రమ : ఆపిల్ల సంగతి తిట్టుకోంటే వాకు చాలా విచారంగా వుంటోంది.
 చంద్ర : ఊమించండి, మీ విచారా న్నామేం చేసుకోంటుంది ? ఏదైనా తారీ చూపించారీగాని.
 రమ : దశేవైనా ఇవ్వాలంటావా ?
 చంద్ర : డిబ్బిస్తే పెటిలయ్యావ్యవహారం కాదు కదండీ. అలా అయితే ఇదివరకే పెటిలైపోను. మీరూ

మోహన్లాగే మాట్లాడుతున్నాడు.

రమ : అవునయ్యా, డబ్బులో లాభంలేదు. ఖరీదే సేవించేసింది?

చంద్ర : మీవల్లేం కాదంటారు!

రమ : వావల్లేం అవుతుందనుకోనయ్యా! వాడు నాకోడుకీ. ఆయి గే! లాభంలేదు. జాలాయివెర వైపోయేడు. పనికిమాలిన పెళ్లైపోయేడు. మర్రాభంలేదు. [ఇంఠిలో పోమనాథం వచ్చేడు మాతాత్తుగా.]

పోమ : ఏదీరా రవణయ్యబాబూ? ఒంట్లో ఎలా ఉంది (అంటూవచ్చి ఓ పోఫాలో కూర్చోంటూ శేఖరంతో ఏరా బాబూ ఉన్నావా (అన్నాడు)

రమ : పీఠవరయ్యా?

పోమ : సేమా పోవనాథాన్ని, మర్చిపోయేతూ?

రమ : ఎవరోయ్ శేఖరం?

చంద్ర : ఆయన టీచర్ గా ప ప్పేస్తున్నాడు.

పోమ : ఆ పేరే ఒచ్చేడు కదులయ్యా?

రమ : ఏవే?

పోమ : టెలిగ్రాం పోచ్చింది. ఆ పేరే.

రమ : అవునవును. మీరూ ఉన్నారా పేరే— మావాడు, మా పెద్దవాడు పోయేడు తెలుసు కదూ?

పోమ : ఆ పోజు స్వయంగా టెలిగ్రాం వదిలిలేనే! పెద్దపూరం పెద్దపూరం జరిగిపోయింది. సంగతివిని విచారించని వాళ్ళేరనుకో.

రమ : నాకీలా నిద్రితపడటంలేదు. తల భారంగా ఉంటోంది. ఎవరోఒచ్చి పెత్తిమొలైసి పట్టుగా ఉంది.

పోమ : చేరికొందినవాడు, పెట్టంత కోడుకు ఒక్క సారి వెళ్ళలేపోలే ఎలా ఉంటుందో నాకు తెలుసు ప్రాబాబూ, నాకు తెలుసు. కాని ఏం చేస్తాం? ఎంత కావలసినవాడైనా, ఎంత దుఃఖ మొచ్చినా చచ్చినవాడితో మన మా చావలేకదా! అంతేర విచారించకురా నాయనా విచారించకు.

రమ : విచారం కాకపోలే ఇంకేవుందండీ! చచ్చి పోయి వాడేడిపిస్తున్నాడు. బతికుండీ పిడేడి

పిస్తున్నాడు. ఏడుపుకాక ఇంకే వుంది నాకు?

పోమ : అలా కూర్చుంటే ఏవవాలనే ఉంటుందిరా. యాదూ! తేపన్నీంచి చక్కా ఆఫీసుకెళ్లిపో. ఓ రస్తాలో మర్చి పడ్డావా కొంతకాకపోలే కొంతైనా మనసు చులకనవుతుంది. నామాట విని అలా చెయ్యి. నీ మామూలు పడ్లెంట్లో అవి యానుకో.

రమ : నా మామూలు పడ్లంట్లో పొద్దున్నించి సాయం కాలం గాకా డబ్బు లేవడం, దాన్ని పెంచడం అనేకదులండీ. ఆ పడ్లంట్లో సేనిస్సుకు చెయ్యలేను, చెయ్యలేను.

పోమ : పోనీ మరో పన్యెయ్యి. పెరట్లో అరిటిచెట్ల గొప్ప తివ్ర్య. పిథిలో వేపమొక్క దగ్గిరుండి వేయించు. పొట్లపాడుకి నీళ్ళుతోడిపాయ్యి. వీడో ఒకటి చెయ్యి. నా మాట విను. అలా ఏడుమామూట్రం కూడోకు.

రమ : సేనేవనీ చెయ్యలేనండీ. ఇంక మరింతే.

పోమ : బాబ్బాబూ అనకు!

రమ : ఆర్జించించేదో ఆర్జించేను. ఎందుకూ? ఏం లాభం? శుక్కుదండెగ. శుక్కుదండెగ.

పోమ : ఆయిపోయిందేదో అయిపోయింది. మరి విచారించకు.

చంద్ర : మీరువెళ్ళి మరింత గెప్పుకోండి. ఇక్కడ కూర్చుంటే ఏదో మాట్లాడాలనే ఉంటుంది.

రమ : నీవితేవంతా ధారపోసి ఇంకాస్తీ ఎందు గ్గణించేనండీ? ఎందుకు? ఆఖరికోక జాలాయి చెగక, ముంపలకీ, తానుడికీ, పేకాటకీ ఖయ్య పెట్టడానికీతప్ప మరెందుకు? వీడికాళ్ళు పట్టుకుని, వాడికాళ్ళు పట్టుకుని, వీళ్ళీ వాళ్ళీ మాయచేసి, అడ్డొచ్చినవాణ్ణిల్లా లోక్కి పారెసి ఇంఠిసామూ సంతాపించిందెందుకూ! ఓకోన పింజచెగక రిప్పరాగి గుడ్డ రిప్పకోని, ముండిల్నిపట్టుకుని, చిందు ల్లాక్కడాని గ్గణించేను.

పోమ : ఎవరు చిన్నవాడిగురించిలా చెప్తున్నావు? ఏదీరా శేఖరం! అంతేనా? చిన్నవాడి గురించేనా?

చంద్ర : మీరేం చెప్పగొట్టకండి సోపానాళం గారూ!
ఆయన్ని చూస్తూడే కూరుకోనివ్వండి.

సోమ : వాడిగురించితే తెంగెందుకురా రమణయ్య
బాబూ!?

రమ : అఖరికోక ఆకతాయివెళ్ళవ, ధ్రువువెళ్ళవకప్పు
గిందదానికే లైఫంతా రూయిన్ చేసుకుని
ఇంతా కష్టపడి ఇంతలా అర్పించేవు. క్రిమి
నల్నూ, పేగులందూ, స్కాండిల్నూ
తియారవడంకోసం ఇంతకష్టపూ పడ్డాను
వేన్ వేన్, లైఫంతా క్రిమినల్ వేన్!

సోమ : అలా ఎందుకు డీలా పడిపోతావురా!? ఎల్ల
కాలం వాడలాగే ఉంటాడనుకోవాలా!!
మునుషులు మాత్రం!! నామాటవినికుర్రాడికి
బలవంతాపెట్టినా పెళ్ళిచేసిపారీ, పెళ్ళాం
వొచ్చి అశ్రమ్యులూ పీకలమీద కూచుందిరా
అంటే అన్ని తిరుగుతూ అన్ని చంకటాలూ
ఉట్టి అణిగిపోతాయి. నామాట వివలా చెయ్య.
వేగిరం పెళ్ళిచేసి (అంటూ శేఖరంవైపు
మీనింగ్ ఫుల్ గా చూసేడు)

రమ : వాడికి పెళ్ళిచేసి ఏ అడవిల్ల గొంతుకా నే
కొయ్యలేనండీ.

సోమ : పెళ్ళయితే అదే వాణ్ని తిప్పకోగలడు. మరేం
భయంలేదు. అదే పెళ్ళి వాడిగొంతుక పట్టు
కుంటుంది.

రమ : అచ్చే లాభం లేదండీ లాభం లేదు. అయీ
చెట్టు అకుల్లోనే తెలుస్తుందేదీ మా అమ్మ.
ఈ వెళ్ళవ నా వంశానికి వివరీజంబా మొల
కలేదు. సర్వనాశనం చేసి పోతేస్తాడు.

సోమ : అలా ఆనుకోకురా!

రమ : అంతే నండీ! అంతే! నా యింగ్లో వివ
వృత్తం విస్తరించుకొనుంది. నీ సారం
నీసారం పిల్లకు తినేస్తుంది. నిన్ను నన్ను
మాడ్చి చంపేస్తుంది. పునాదుల్లోనే ఇంటిని
కూర్చేస్తుంది. అఖరి కెవడో ఒకాడొచ్చి
సరికి పోతేస్తాడు. తీరిపోతుంది.

సోమ : ఒక రమణయ్యరాబూ!

చంద్ర : సోపానాళం గారూ! మీ రిక్కడ కెందు
కొచ్చినట్లు?

సోమ : పిన్నోసారి చూద్దావనిచ్చేస్తా.

చంద్ర : చూసేయకదూ?

సోమ : ఆ!

చంద్ర : ముగ్ధుడి.

రమ : కూర్చోనీవోయ్ అతన్నే.

చంద్ర : మీ రింక పెళ్ళి పడుకోవాలంటే. ఆయన్ని
పెళ్ళినియింది.

సోమ : నిన్ను కూడా చూద్దావనిచ్చేస్తా.

చంద్ర : మనం ఆనుకున్న విషయమయేనా?

సోమ : మరి చేనిగురించుకున్నావు?

చంద్ర : ఇక్కడేం లాభంలేదు. కేపు మనం అను
కున్న ప్రకారం చెయ్యవలసిందే.

సోమ : (రమణయ్య చూడకుండా అతన్ని శేఖరానికి
చూపిస్తూ) లాభం లేదా?

చంద్ర : లాభం లేదు.

సోమ : మరైతే నే సోనా?

చంద్ర : పెళ్ళిరండి. రేపాపద్దు మర్రి కలుస్తాను.

సోమ : ఒస్తారా రమణయ్య బాబూ!

రమ : పెళ్ళిపోతున్నారా? కొంచెంసేపు కూర్చోవూ!

సోమ : నేను కూచుండితే? కానీ నువ్వు-మాడూ-
రెప్పు డీసుకోవాలంటున్నాడు శేఖరం.
వాడు చెప్పినట్టూ చెయ్యి, పోయి పడుకో.
మర్నీనొస్తాను. (శేఖరతో) ఒస్తారా.

చంద్ర : మంచిది.

సోమ : (గుమ్మంతాకా పెళ్ళి) రేపాపద్దు న్నోసారి
కనిపించాలిన్నీ.

చంద్ర : అలాగే.

సోమ : మర్నీపోయేవు గవక.

చంద్ర : ఒస్తాను. మర్నీపోను.

సోమ : మర్నీ వెళ్తాను. (అని పెళ్ళిపోయేడు)

చంద్ర : రమణయ్య గారూ!

రమ : (వినలేదు)

చంద్ర : రమణయ్య గారు!

రమ : ఏమిటయ్యా?

చంద్ర : నే చెప్పేది కొంచెం వివండి.

రమ : ఏమిటి?

చంద్ర : "మా వాడు చెడ్డవాడు. వాడికి పెళ్ళి చేసి ఏ
అడవిల్ల గొంతుకా నే కొయ్యలేను" అంటూ

అకబుర్లు ఈ కబుర్లు ఇప్పుడు చెప్పి
లాభం లేదు. వింటున్నారా? నుంచివాడైనా
సరే చెప్పాడైనా సరే మీవాడు ఇప్పుడా
పిల్లని పెళ్ళాడితీరవలసిందే! అలా అని ఒప్పు
కుంటారా? ఒప్పుకోరా?

రమ : ఒప్పుకోవలసిందే మరి.

చంద్ర : డబ్బిచ్చేస్తే ఊరుకుంటుందా? అని మీ
వాళ్ళాగే మీరూ అనుకుందా!

రమ : ఆనవయ్య అనను. ఇండాల్లా ఏదో పొర
పొటున అన్నాను.

చంద్ర : మీవాడు మరిప్పుడు ఆపిల్లని పెళ్ళాడానికి
ఒప్పుకోడంలేదు.

రమ : ఒప్పుకోడంలేదని చెప్పేవుకదా?

చంద్ర : మీరేమైనా చెప్పి ఒప్పించగలరా? లేదా?

రమ : విస్తయ్య వాడు నామాట విన్నా.

చంద్ర : వివరపోలే పోనీయండి. కానీ, ఆపిల్లతో మీ
వాడికి పెళ్ళి ఏర్పాటువడం మీకిష్టమేదా?

రమ : ఇష్టమే కదా అనడిగితే నే నేం చెప్పనోయ్?

చంద్ర : అయితే మీ కిష్టంలేదా?

రమ : ఏదో వాడికి పెళ్ళింటూ ఒహటయితే నా
కిష్టమేనోయ్. ఇష్టమే.

చంద్ర : ఆ యేర్పాటులంతా నే నూరుకుంటాను.
పూచీ నానెత్తిరి ఒదిరేగలరా?

రమ : నీ ఇష్టం వచ్చినట్టు కానీనోయ్. నీ ఇష్టం
వచ్చినట్టు కానీ.

చంద్ర : అయితే, చూపండి!

రమ : ఏమిటి?

చంద్ర : మరింత ఈ ప్రసక్తి మీవాడితో మీరు లేవ
క్కలేదు. లేకండి.

రమ : సరేనోయ్. సరే.

చంద్ర : నే నేదోవిధంగా అంతా ఏర్పాటు చేస్తాను.

రమ : నీ ఇష్టం.

చంద్ర : అంతా ఏర్పాటుయ్యాక మిమ్మల్నూ శిర్యదించ
డానికి రమ్మంటే రాగలరా?

రమ : (ఒక్క ఊణం వుండి) దానికేవుండి?
ఒస్తాను.

చంద్ర : అయితే నేనంతా ఏదోవిధంగా నెటిలో
చెయ్యడానికి మీరు సమ్మతించినట్టేనా?

రమ : మళ్ళీ అడగాలా అది?

చంద్ర : థాంక్స్ వెరీ ముచ్! మరైతే చూపండి.
ఇప్పుడు పద్దగ్గరవుతోంది.

రమ : వెలిపోతానా నువ్వు? ఇంట్లో ఎ వరూ లేక

చంద్ర : సర్వెంట్స్ వచ్చే వాకా నేనుంటా లేండి!
మీరు వెళ్ళి మరి పడుకోండి.

రమ : నాకు నిద్ర పట్టడంలేదోయ్!

చంద్ర : అదే పడుకుండి. వెళ్ళి పడుకోండి. ఊ
లేండి.

రమ : లేవనా?

చంద్ర : లేండి లేండి.

రమ : (నెమ్మదిగాలేచి ఒక రెండడుగులు వేసేడు)
ఒళ్ళు జోగుతోందోయ్!

చంద్ర : జోగదలా నెమ్మదిగా వెళ్ళండి.

[రమణయ్య నెమ్మదిగా మెల్లైక్కి మేడ
మీదికి వెలిపోయేడు. మర్నాటికార్యక్రమం
గురించి ఆలోచిస్తూ శేఖరం అటూ ఇటూ
పచారు చేస్తున్నాడు. విధివైపు మోటారు
నైకిలు ఆగిన దివ్యవాయిది. కానీపట్లో
మోటారు హాల్లోకి వచ్చేడు.]

మోహ : హా...లో!

చంద్ర : ఒచ్చేవా బాబూ! నీ కోసమే చూస్తు
న్నాను.

మోహ : రాత్రయినా ఇక్కడే ఉన్నావు?

చంద్ర : ఉన్నాను. చూట్టంలేదా?

మోహ : ఏంచేస్తున్నా విక్కడింతపీపు?

చంద్ర : నీ కోసం ఎదురుచూస్తున్నాను.

మోహ : ఇల్లంతా ఇంత నిశ్శబ్దంగా ఉంది. నా ఆర.
బంధువులంతా కొంపతీసి వెలిపోయేరా

ఏమిటి?

చంద్ర : వెలిపోయేరు.

మోహ : హా! నిష్క్రమించిరా?

చంద్ర : నిష్క్రమించేడు.

మోహ : మే గాడ్ డైన్ నమ్!

చంద్ర : బంధువులంటే ఏ కంఠభిక్షాపం??

మోహ : వాళ్లు ముక్తరండ్రోజులుంటే నేను పిచ్చా
స్పృతికి పోయింతును. బంధుకోటి చాధనే
ధరించజాల, ధరించజాల.

చంద్ర : అంత కష్టమేం నీకదీ?

మోహ : ఎవరైనా ఇంట్లో చావడం భయం. పరా
మర్మ ప్రియులు ముఖ్యంగా బంధువులు
తండ్రోప తండ్రులుగా దండెత్తి వస్తును.
కన్నీటితో మనసు తడిపి వేయదురు. ప్రాణం
లులు మనవి పీడి వేయదురు.

చంద్ర : పరే వాళ్లగోలా నీ గోలా అలావుంచి
ముందుగా నామాట విను.

మోహ : నా యొక్క చుట్టూలా పక్కటూ నిజంగా
జరిపొయినట్టేనా?

చంద్ర : జరిపొయేరని చెప్పేకదూ.

మోహ : వాళ్లి గోలయిపొయింది. మరి నీగోలేవిటో
చెప్పు.

చంద్ర : తను వ్రాగొక్కసం ఎదురు చూస్తున్నాని
చెప్పేవా? లేదా?

మోహ : చెప్తీరి, నిజమే!

చంద్ర : ఎందుకు మరి నీకోసం జ్యుట్ చేస్తున్నానో
అడిగేవా?

మోహ : అకుసుచున్నాను. చెప్పుము.

చంద్ర : ఏం లేను. కావేళ్ళిరీ...

మోహ : ఆ కావేళ్ళిరీ? (అని కొంచెం గాఢరా
పడ్డాడు).

చంద్ర : (జవాబివ్వలేదు).

మోహ : కావేళ్ళిరీనిటి? ఏమిటంటుంది కావే
ళ్ళిరీ? ఏవైనా అంచా?

చంద్ర : అంతటితో ఉండి అయ్యగారి పని!

మోహ : యూ మీస్తునే... నేను భయపడతా నంటు
న్నావా?

చంద్ర : అట్లే లేదు లేదు.

మోహ : దాన్ని చూస్తే నా కెందుకూ భయం?

చంద్ర : ఆమెన్నునే నీకు భయంకన్నానా? 'కామే
ళ్ళిరీ' అని అన్నానో లేదో ఏమిటేమిటని
గాఢరాపడి పోతున్నావు మరి.

మోహ : గాఢరా ఎందుకూ? మళ్లీ ఏమైనా అంటేమో
నని అడిగేవంటే.

చంద్ర : మరేం అన్నేదు.

మోహ : అంతా పెటిలయి పోయినట్టేనా?

చంద్ర : పెటిలై పోయినట్టే! వాళ్ళు ఫాదరు కాక
నాడెళ్లీకు. ఎల్లం దొచ్చేస్తాడు. రాగానే
మళ్ళీ మాట్లాడుకోని ఆ సంభేదో లేల్చేసు
కుందాం. అంతా పెటిలైపోతుంది.

మోహ : పరే అలాగే కానీ, కాని చూడూ?

చంద్ర : ఏమిటి?

మోహ : వాళ్ళు ముందు? మళ్లీ పేచీ పెట్టుకుందా మనం
చూసుకోవారీ.

చంద్ర : ఎందుకు చూసుకోవూ? చూసుకుందాం.

మోహ : అంచేత ఆ పెటిల్ చేసేదేదో లాయర్
ద్వారా పెటిల్ చేయించేస్తే మంచిది.

చంద్ర : అలాగే చేదాం.

మోహ : మరి... వాళ్లకెవడైనా ప్లీడరున్నాడా?

చంద్ర : నాకు తెలిసివంతమట్టుకు లేదు.

మోహ : అయితే నేనొకటి చెప్తాను.

చంద్ర : ఏమిటి?

మోహ : నువ్వంటే వాళ్లకి నమ్మకవేనా?

చంద్ర : నమ్మకవే.

మోహ : అయితే నే చెప్పినట్టు చెయ్యి

చంద్ర : ఏమిటది?

మోహ : నా వీలున్నాకు తెలుసుకదూ?

చంద్ర : ఎవరు, కివళంకరంగారా?

మోహ : వాడి మొహం వాడూ నీలే! మడికట్టు
కొట్టు కెక్కనంటాడు.

చంద్ర : మరెవరు నీ ప్లీడరు?

మోహ : నా ఫ్రెండు కుమారున్నాడు కదూ?

చంద్ర : కుమారా?

మోహ : అవును, కుమారే, జూనియర్ కాని ఫ్యూచర్
రీడర్ ఆఫ్ ది బార్ వాడే. నాకు బాగా
ఫ్రెండు. మనకి బాగా పనికొచ్చేవాడెవ
డంటే నాకు తప్ప మరొకరేకు. సర్టింగ్ అవ
ర్సింగ్ ఇలాంటి నాస్సెస్సు క్లీర్ చేసే
మనిషికాదు.

చంద్ర : పరే అయితే ఏం చేదావంటావు?

మోహ : మీకు చాలా మంచి వీళ్ళి
కుదురుస్తావన్నెప్పి వాళ్ళని మనవాడి
దగ్గిరికి తీసుకురా. ఇంతకంటే ఎక్కువ
సామ్యు—ఖర్చుల్లెందుక తప్పించి—మీకు
కోర్కెకైనా రాదని వాడిచేత పార్టీకి చెప్పిం
చేసి వీలైనంత తిక్కువలో తేల్చేద్దాం.
కాయితలు కూడా కట్టుదిట్టంగా మన
క్కావలసినట్లు రాయించుకోవచ్చు.
ఏవంటావు? నా అయిడియా ఎలా వుంది?

చంద్ర : బిలియంట్లుగా ఉంది.
మోహ : మరి చూడు మా ఫాదరేవంటాడోను. నాకు
తెలివి తేటల్లేవు, పనికి మాలిన చె్చవంటాడు.

చంద్ర : నీకు తెలివి తేటల్లేక పోలేను.
మోహ : మరైతే మా ఫాదర్ అలా చెప్పవేరే?

చంద్ర : అలాగే చెప్తాకొని నీ కోసం ఎందుకు
వెయ్యిలు చెక్కున్నానంటే కావేళ్ళిరి సురించి
చెప్పడానిక్కాదు. ఆ విషయం పెటెలియ
పోయినట్లే.

మోహ : మరెవరైతే?

చంద్ర : రేపు సాయంకాలం నువ్వు మాలాడ్డికి
రావాలి.

మోహ : ఏం?

చంద్ర : చిన్నపార్టీ.

మోహ : పార్టీయే?

చంద్ర : వాకి ఉక్కిరిగం ఒచ్చే కవడికైనా ఎప్పు
డైనా పార్టీఇచ్చేవా?

మోహ : ఇవ్వలేదు.

చంద్ర : మన ప్రెండ్స్ లా ఇలా తిశేస్తున్నారు.
అంచేత రేపెరేంజి చేసేను. నువ్వుకూడా
రావాలి.

మోహ : రానూ?!! పార్టీల కళ్ళడిమే నామెయినా
ట్యుకేషనాఫ్ లైఫ్ కదా! అయితే ఎవరెవ
రొస్తారు? ఎన్నిగంటుంది?

చంద్ర : మన ప్రెండ్స్ ఒచ్చేవాళ్ళు, సిక్స్ టీగీరా,
చాలు.

మోహ : ఆమిషఖండము పెన్నరొటెయిన్; ఆవెలాగూ
ఉంటాయి. మరి మిగతావి?

చంద్ర : తగువాయి తెరపై చూడుకు, నున్న పోతా.

మోహ : రైట్.

చంద్ర : రేపర్చిపోకు.

మోహ : మరువను మరువను.

చంద్ర : అయితే నడకే సైట్.

మోహ : లా లా.

[తెలు]

5

* * చంద్రశేఖరం వుండే యిల్లు చాలా
చిన్నది. ముందుకో గది. వెనక్కో
గది. మధ్య చిన్న నడవ. ముందు
వైపు చిన్న వరాండా. వెనకవైపు
చిన్నవరాండా. అంతే. చుట్టూ పెద్ద
తోటుంది. తోటని అప్పట్లో కొట్టే
స్తున్నారు. ఊరికది ఒక కొన. ఆ
రోజు ఆదివారం; సాయంకాలం.
శేఖరం ముందుగదిలో బల్లని ఆను
కొని నిల్చున్నాడు. ముందు గది
విశాలమైనదనే చెప్పాలి. వీధివైపు
ద్వారంపక్క ఓ కిటికీ ఉంది. దానికి
నాలుగు తలుపులు. అడుగు తలుపు
లెప్పుడూ మూసీ నే వుంటాయి.
గదిలో ఒకే మేజా ఉంది; నాలుగు
కుర్చీలున్నాయి; ఒక చాలు కుర్చీ
పేముది ఉంది. గోడల్ని రెండు
గ్రూప్ ఫోటోలూ, ఒక కేలండరూ,
ఒక పాత టెన్నిస్ రేకెటూ తప్ప
మరేం లేవు. శేఖరం దగ్గర పనిచేసే
వాడు చిన్నారావు వెనక గదిలో
ఉన్నాడు. వాడికో నలభయ్యేళ్లం
టాయి.

చంద్ర : చిన్నా

చిన్నా : ఏంటాయా?

చంద్ర : అదేమీ కూడా పట్టుకుపోయేదా?

చిన్నా : ఇక్కడుందిబాబూ. తెమ్మంటారా?

చంద్ర : ఇలాతే

చిన్నా : తెస్తాను (అని చెప్పివచ్చి అదేమీ తెచ్చి బల్లమీద పెట్టేడు)

చంద్ర : సోవంశాధం గా రొస్తున్నావేమోమాడు.

చిన్నా : పొద్దున్నొచ్చిన బాబేవాండీ?

చంద్ర : ఆయినే.

చిన్నా : ఆయనైతే ఇంకారా నేదండి.

చంద్ర : వెళ్లి చూడ.

చిన్నా : మాడక్కలేదండి, ఆయనోస్తంటే మాట్లాడి పిస్తాయండి.

చంద్ర : ముందువెళ్లి చెప్పివచ్చేయి.

చిన్నా : (పిలిచివెళ్లివచ్చి) రా నేదండి. దూరంలో రిచ్చాయేదో ఒస్తందండి. అంతే.

చంద్ర : రావారావుకూడా ఇంకారాలేదు. ఒస్తాడంటావా?

చిన్నా : ఒస్తదండి.

చంద్ర : ఏమాలే. పట్టుకూడా కొంటెదాస్యిచ్చి నేను.

చిన్నా : పట్టుకొచ్చి రాకపోవండి. ఆ బయనే నేను.

చంద్ర : సరిలే, ఇప్పుడేంచేస్తాం?

చిన్నా : అక్కర్లే! ఒస్తదండి.

చంద్ర : సరే నువ్వెళ్ళి నవవలో కూర్చో. మల్లీపిలు పై నేరొడం.

చిన్నా : అలాక్కొనిండి.

చంద్ర : నవవలో నీటి పార్లదీ సామగ్రంలా ఉందా?

చిన్నా : ఉందండి.

చంద్ర : సరే పోయి కూర్చో.

[చిన్నా నవవలోకి వెళ్ళేడు. ఇంకొకటి విధి లోంచి "ఇక్కడే ఇక్కడే ఆపావు" అని సోమశాధం మాటలు వినివచ్చేయి. కాన్సేపట్లో అరిమా వచ్చేడు.]

సోమ : (సమయంలో నిల్చుని) ఏమిరా రావచ్చా?

చంద్ర : రండి. ఇంకా ఎవరూరా లేదు.

సోమ : (చెవ్విడిచి) రామ్మూ కావచ్చు తల్లి. ఇలా! (అంటూ గదిలోకి వెళ్ళేడు. అవినే కామేశ్వరి వచ్చింది.)

సోమ : (బాల్మరీలో కూర్చుంటూ) అందాకా అలా కూర్చోవే అమ్మాయ్

చంద్ర : (టైమ్ మానుకొని) ఈమర్నీలో అలా కూర్చో (అని ఒకర్నీ కొంటెం ఎవంగా ఈజ్మేడు)

కామే : అక్కలేదు (అని నవవనమ్మందగ్గర నిల్చుంది)

సోమ : ఒకరేఖరం!

చంద్ర : ఏమిటి సంగతి?

సోమ : చిన్నయ్యాడి పెద్దయ్యాడి ఈ అడవాళ్ళతో పేగలేంరా.

చంద్ర : ఏం? అలా అనీసేరు?

కామే : నేనేదో అడిగేనని. అందుకూ.

సోమ : ఇంటికెళ్ళి తీసుకోవచ్చేవా? ఇంటికెళ్ళి వదిలివేసి ఇక్కడకొచ్చేదాకా ఎన్ని ప్రశ్నలేసిందో నాన్నె అడుగు.

చంద్ర : మీరు చెప్పండి. నేన్ని చూసింది? (అంటూ వెళ్లి కిద్దెళ్ళి కిటికీదగ్గర నిల్చున్నాడు.)

సోమ : నేనిచూసిందా? ఒక్కదాని చూసిందే! దాని చూసింది దారిపాడును నా ప్రశ్నలే. అన్నీ అనుమానాలే. వేసేవి అనుమానవే చెయ్యడం. అడిగినమాటే అటూరిప్పిటులిప్పి వచ్చేంద్ర కాలుగా అడగడం. ఇన్ని సందేహాలూ ఇంతను మానవులం ఈమీ చూసి కెళ్ళి పాడివల్లో ఎలా పడ్డాడో నాకర్థంవడంలేదు.

చంద్ర : సోవంశాధం గానూ, మీరధిక ప్రసంగం చెయ్యకండి. ప్లీజ్.

సోమ : అడిగేవు కాబట్టి చెప్పేను. అడిగిచ్చే?

చంద్ర : ఏంకా వేళ్ళో! ఏమిట్లో అనుమానం?

కామే : అతనికే వెళ్లి పూర్తిగా ఇష్టంలేనా అనడునుకున్నాను.

సోమ : మాడిగో అదిరా! వాడు పూర్తిగా ఇష్టపడ్డాడా లేదా? నువ్వువాడితో స్వయంగా మాట్లాడేవా? మాట్లాడకపోతే నీకెలా తెలిసింది? ఎవరు స్వయంగా వెళ్ళి మాట్లా

తేరు! తేభరంగో ఏచన్నాడో స్వప్నంగా
చెప్పగలవా? మవ్వేరీ వివాహమేమిటా,
మాదా మాదిమేమిటా వాడొప్పుకున్నాడని
ఎలా స్వప్నంగా చెప్తున్నావు? ఇది వరస,
ఈ పీఠము ప్రక్కలన్నిటికి సేనమాధానం
చెప్పగలవా?

చంద్ర : మీరంటిండి.

సోమ : బోనెక్కి ప్రమాదంచేసి సాక్ష్యం చెప్ప
మంటే అది నా తరచవుతుందిరా!!

చంద్ర : మీరూరుకోండి.

సోమ : ప్రమాద పూర్తిగా నిజంచెప్తున్నావా అంటే
జవాబిచ్చినప్పుడెల్లా నెత్తిమీద రామాయణం
పెట్టుకు జవాబు చెప్పగలవా?

చంద్ర : మీరూరుకుంటారా పోయిపోరా సోమ
నానంగానూ?

సోమ : కాదుమాట వరసకి చెప్తున్నావా!

చంద్ర : కావేళ్ళవీ ఏమిట్టి అనుమానం? మోహన్
కీ పల్లి పూర్తిగా ఇష్టజేవాఅనా?

కామే : అవును.

చంద్ర : నేనింతకుముందు చెప్పేదా! మర్రి
ఎందుకూ అడగడం?

కామే : కాదు. అవేళ వాల్లింట్లో అలామాట్లాడిన
వాగు ఇప్పుడెలా ఒప్పుకున్నారా అని?

చంద్ర : అది తెలుసుకోవడంవల్ల ఇప్పుడు ప్రయోజన
వేలైతే నా ఉందా?

కామే : అలా అంటే నేనేం చెప్పగలను?

చంద్ర : అరోజాన వాల్లింట్లో నీతో ఎందుకలా
మాట్లాడేదో అది వేరే విషయం. అదెలా
ఉండు. ఇప్పుడు మనవాడు ఏరీ ఇద్దం
లేకుండా ఇక్కడి కొస్తున్నాడని మనస్వండు
కనుకోవాలి!

కామే : (సమాధానం ఇయ్యలేదు.)

చంద్ర : చూడూ! ఇప్పుడీ అనుమానాలూ, సంజీ
హాలూ, పెట్టుకున్నాంటే లాభంలేదు.
తెలిసిందా?

కామే : (మాట్లాడిందికాదు)

చంద్ర : నీ మంచికోసం నాకుతోచిన విధంగా ఏదో
ఒక ఏర్పాటు చేసేను. అవిధంగా నడివనీ.

సోమ : చూడూ, అమ్మదూ! వాడు చెప్పినట్లు
చెయ్యి. మరేం ఇబ్బంది లేదు.

చంద్ర : అంతాకొన్ని అలా ఆ వెన్నెదిలో కూర్చో.

సోమ : అలాచెయ్యి.

[కామేశ్వరి గ్లామీగా వెనకగదిలోకి
చెల్లింది]

సోమ : ఒకే అబ్బాయ్!

చంద్ర : ఇంకమీరేమిటంటారు?

సోమ : ఈవయసు అడపిల్లల్లో చిక్కంటే చిక్కు
కాదురాబాబూ. చెప్తే విను విన్నా బోధ
పర్చుకోరు.

చంద్ర : అనుభవం తక్కువ మీద అలా ఉంటుం
డేమో?

సోమ : అనుభవం లేపోలేపోయింది. పెర్రాలోదన్న
లేకుండా ఉంటేదాలు. ఉపాధి అలాగా
లేదు. బుర్రనిండా భావకవిత్వవే.

చంద్ర : మోహన్ గాను దగాచేస్తే మగ్గు అమె భావ
కవిత్వం వేం జేసింది?

సోమ : నీకల్లా నాకన్నూ పెట్టుకున్నాస్తే వాడి
నిజ స్వరూపం కనిపిస్తుంది. భావకవిత్వం
గాళ్ళకి వాడు నవమన్మథుల్లాగే కనిపిస్తాడు
గాని పరమ దొంగల్లోభమ రకంగా
కనిపించును.

చంద్ర : (ఒక క్షణం ఉండి) అవును. పరిగ్గానే
చెప్పేరు.

సోమ : భావకవిత్వం కొంచెం కొంచెం ఒదిలి
పోతోంది. అంచేత ఇంతయక ఈ రోజుకి
మనమూయిగాలికి వాడి నిజబొమ్మ తెలుసు
కుందావని బుద్ధి పుట్టింది.

చంద్ర : వాడి నిజబొమ్మంత యాదరాని బొమ్మా?

సోమ : ఏం? నీకు తెలివేమిటి? నన్నుకుగున్నావు?

చంద్ర : (అటూ ఇటూ పచారుచేస్తూ) తికమకలో
పడ్డాను సోమనాథం గారూ!

సోమ : ఏమిటా తికమక?

చంద్ర : ఏం లేదు. (అని మర్రి పచారుచేసి) వీరే
దండీ వాడెలా అవ్వాయం చేసి చేతులు
దులిపేసుకొంది వీరేదు.

సోమ : దేన్నిగరించలా మట్టాడు కున్నావురా?

ఏం వచ్చిందివుకు?

చంద్ర : ఏం లేదు.

సోమ : ఏమిటో చెప్పకూడమా?

చంద్ర : ఏం లేదు. మీ జగ్గన్నేదీ?

సోమ : మా వాదా?

చంద్ర : మీ వాదే!

సోమ : (నెమ్మదిగా) మరి మా వాదోర్తున్నట్టు (జనక గదివైపు చూపిస్తూ) దీని? తెలికూడదు కమా. అంచేత వాడోర్తు అడుగు వెనక రమ్మన్నాను.

చంద్ర : సరే బాగానే ఉంది. కాని రాజారావింకా రాలేదు.

సోమ : రాజారా వెనక?

[“రాజారా వంటే ఈపంది” అంటూ అత్తగారే గదిలోకి ప్రవేశించేను రాజారావు. పాతికా ముప్పైసంవత్సరాల మధ్య వయసు వాడు. పొడవుగానూ, వెడల్పుగానూ, ఉన్నాడు. ఎత్తుగా దట్టంగా ఉన్న నాటా పెద్దది ఎర్రటి కళ్ళు. నలుపని చెప్పడానికి వీలేని చాయ. మనిషి బలంగా ఉన్నాడు. పొడుంరంగు బువ్వులూ తొడుక్కున్నాడు నిక్కరు నల్లటిది.]

చంద్ర : ఒచ్చావా! ఇంకా రాలేదేం చెప్పా అనుకుంటున్నాను. అండాకా అలా కూర్చో.

[వీధి గుమ్మం వైపు ఒక చిన్న స్త్రీలుంది.]

రాజా : (స్త్రీలుమీద కూర్చోంటూ) పేష్ డ్రీట్ కచేరీకా డియార్లెయివానాదండి.

సోమ : వీడెక్కడా?

చంద్ర : మనవనిమీదే ఒచ్చేకు, మనవాడే, ఏం? మీతో చెప్పేకమా?

సోమ : మరోమనిపాస్తాడని చెప్పేవు, ఊరూ పేరూ చెప్పేవా?

చంద్ర : ఇతగాడే ఆమనిషి.

రాజా : (కేబుల్తోంచి అగ్గిపెట్టె, వీడితీసి) వీడి కాలి ప్రసంది.

చంద్ర : కాల్యుకో.

[సోమవాళంబట్టా, రాజారావు వీడి ఒక్క చాతే ముట్టించేను]

చంద్ర : ఎప్పుడూ లాతీవట్టకు రియసుకూడుంటావట? ఇవాళి లేలేదేం?

రాజా : (పొగవదిలి) వా రొండుసేతులూ రొండు లాటిలండి.

చంద్ర : సరేలే, వాటవసరకేం ఉండవనుకో, రొంచెం అల్లరేకుండా చూడంలే.

రాజా : మనవులెన్నోసోట మరో దల్లరినెయ్యడానికి లేదండి. అ క్షేవులూ నెప్పినమాలెనండి, ఓ పా లిలాగే తిల్లిమాలచ్చిగుడికాడ పీపాల పాంకిగాడేటన్నాడంటే, వాయెదటకొచ్చి “ఏటో వీలల్లరి” అన్నదండి. అన్నాడో నేడో యెయ్యిపీపాలొక్క పాలవుపించెలా ఈచ్చికొల్పానండి, కొట్టి మాడంతెల్లకొట్టి ముప్పైగవాలెల్లి తూలివస్తదండి, అప్పుడానే ఎల్లి నెడిసి నెచ్చేనండి. “ఓరి రుంపవీధి పీపాల పాంకిగా! ఈడేవనసు కొంటు వ్వాళా? ఈకు కొత్తపేట రాజగడిన్న సంగతి మర్చిపోకు. యెయ్యి చిరసనూనె బుద్ధయలే మత్తరం ఒక్కపిట్టరమెంటు నైటుకిపాలా? నువ్వు చిరసనూనె బుడ్డిరి. నాను పిట్టరమెంటు నైచ్చి. వా నెలిగేటోట నువ్వెలక్కుడమా! అందుచేత ఇక్కణ్ణించి ఆ రీతెంటుగాంగా బరిమిచెలిపా” అన్నదండి. దానో నానుకయ్యకిచ్చిండుచ్చు కొని అరితెంటుగాంగా బరిమిద రుంప వీధెలిపొదండి, మరప్పణ్ణించి వాయెదర పడి తొట్టండి.

చిన్నా : రాజాగా దొచ్చివాడేటండి? మాటినిపిస్తుంది (అంటూ నడకవైపునుంచి గదిలోకి వచ్చేను చిన్నారావు)

రాజా : ఏ.రోయ్ సియ్మావాద!

చిన్నా : ఏ.రోయ్ బావమర్రి!

చంద్ర : ఎందుకురాచిన్నా? ఇక్కణ్ణింపని? అక్కడేకూర్చో, వెళ్ళు.

రాజా : ప నేటిలేకండా కూతుండనుంటే ఎంచక్క
 కూతుంటాడండి మాసివయమావ, పనాస్తే
 మార్తెం, గట్టిక్కిలేస్తేకాన, నెయ్యితి
 దన్నువెట్టేస్తానండి.

చిన్నా : ఎక్కెలా! నా నొల్లకుంటేకదా నువ్వు
 కొత్తపేటకి రగిడివుతి! ఎక్కువ్యాడెత్తికో
 ఎరిగి వదునుకో.

రాజా : చేసి నుసిగొలిపిలేకాన! ఈ ఎక్కువ్యాకు
 దొడు దియ్యడానికి, మరెక్కర్నీదు.

చిన్నా : ఒత్తుడాచేసి? నువ్వు నానా? ఒత్తుకు
 పెల్లముక్కడికే ఆడినెవ్వ ల్నకుతావు.
 దూదూ అంటే ఒత్తువు. నీఫో అంటే
 బోతవు. తేపెవరు, నువ్వు నానా?

చంద్ర : చిన్నా! నవవలోకి ఫో, రాజయ్యా!
 వాడితో మాట్లాడుకు.

చిన్నా : మరి కూడందా తేటంటూడో?

చంద్ర : నువ్వెట్లు. మాట్లాడుకు.

చిన్నా : (నవవలోకి వెళిపోయేను)

రాజా : తోకనుకును కక్కడి పకుంకు.

చిన్నా : (లో నుంచి) పత్తివుంటే నవవలోకి రా.

చంద్ర : రాజారావ! వాడితో మాట్లాడుకు.

రాజ : ఆడికి నాకూ నేర్పవేనండి, అన్సికాని
 కలా అనుకోంతాం.

చంద్ర : ఇక్కడేం హాస్యా లక్కలేదు.

పోమ : ఒరే అల్లీ, అలా రెప రెప లాడుతున్నావు.
 నీ కేవిల్లా పని?

రాజా : నా పనా?

పోమ : ఆనీ పనే!

రాజా : యీపులు పాపు నెయ్యిడంవండి నా పని.
 కొత్తపేట రాజగూడి పెర్నస్తే పిట్ట ప్తీళ్లు
 తాగవండి, రగిడిగులు బోంచెయ్యరండి.
 పోలిపోల్లికి పడక లుండవండి.

పోమ : అంత గొప్పవాడివే విట్టువు?

రాజా : వూరి మొత్తంమీదగ గొప్పొల్లిందర మంది
 రికి నాను యెవకదన్నండి. మరింక ముక్లెక్క
 మీరే యేనుకోండి.

పోమ : కుప్పతిలా రిడిముక్కా నువ్వు నువ్వే
 వేసిటి గొప్పొల్లిందరికి నుద్దత్తిచ్చే వాడివి?

రాజా : కాదేటండి? మరువ్వుకు నాను మీకు
 మద్దత్తికి రానేదా? యివ్వుకు నాను మీకు
 దన్నా? మీర్నాకు దన్నా? నెప్పండి...
 మాట్లాడేం?

చిన్నా : (లో నుంచి) ఒత్తువ్వుస్తే ఆడికే దన్నురా
 నువ్వు, దొంగనాకోడక!

రాజా : నువ్వొల్లకోరా. తోక తెంపేగల్గు.

పోమ : ఒరే కేఖరంబాలూ! పిడికి కుప్పతిల
 మూరదూ, నీలుగు తెగబాగెదూనా!
 పిడ్డెందుకు లాక్కొచ్చేవ?!

చంద్ర : మీరు నన్నివ్వుడేం చిరాకు పెట్టకండి.
 పియ-రాజారానా, రాజయ్యా నీ పేరు? -
 నువ్వేం మాట్లాడుకు (అని పచారుచేస్తూ మగ్గి
 మగ్గి పిథిగుమ్మం దగ్గరకి, కిటికిదగ్గరకి వెళ్లి
 చూస్తున్నాడు.)

రాజా : నీలుగు తెగబాగెడంటే న్యాయక వొచ్చిం
 దండి. పి పారి డియూస్పిలాయి రమ్మని
 కలురెట్టివా డండి.

పోమ : డియస్పివా?

రాజా : ఆ డియూస్పి బాబండి, రమ్మని కలురెట్టే
 డండి

పోమ : ఎందుకు? తెయిగో నెయ్యిడానికా?

రాజా : నెప్పించాక ఉండేం?

పోమ : చెప్పచెప్ప.

రాజా : కలురెడికే ఎల్లేనండి. డియూస్పిబాలూ
 కూకడిన్నాడండి. నన్నిలా కూకడి తెట్టివా
 డండి.

పోమ : అర్థసింహాసన వివ్వలేదూ?!

రాజా : పత్తి పెమావంగ కూకడి తెట్టాడండి. కాని
 స్తీయిలూ, ఏడ్లూ, నవినప పెట్టర్లూ అవిలే
 మనవిద కలబడి బోతారు గాని దొరదగ్గర
 కెత్తే, కూకడివెడతాడండి.

పోమ : నెత్తెక్కించుకోదూ?

రాజా : కూకడి తెట్టేటన్నాడంటే "ఏరారాణిగా"
 అన్నాడండి, "యేంబాలు కలురెట్టి రమ్మ
 న్నావు" అన్ననండి, అంటే ఆ బాబ
 న్నాదూ: "యేరా రాజిగా నవివానుపెట్టర్

మీరే తిరగబడ్డావంట. అంతనీలుగ్గుంచేటి? ఇకముందల చూపవచ్చువుకొని తిన్ననంటావా, లేకపోలే ఏదేళ్ళు మోసేమంటావా?" అని గుండ్రతేనీ బల్ల నుద్ది కేకవేసి అడిగినాడంది.

సోమ : ఎవడైనా నిన్నలాగే అడుగుతాడు.

చంద్ర : ఏంటి సోవనాథంగారు! వాడితో మీ హాక్కు?

సోమ : మనవాణ్ణి ఏదేళ్ళపాటు మోసేస్తానన్నట్ట ఎవడా అన్నాడు?

రాజా : డియూస్పీ కోరండి.

సోమ : బాగానే ఉండన్నాను. మనవాడు రహస్యస్థితికి మూడోకొడుగ్గా ఉండవగ్గవాడు.

రాజా : మీగోల్లోగేయండి. ఇదివండి. డియూస్పీతా బా అనేసరికి నాను బల్లమిదర్శించి తెగిసిపోనానంటే తెగిసిపోయివలన్నానంటే: "బాబూ! వాడినివ్వు మనిది. అదిన్నాక మీకే టికోస్తే ఆశ్చర్యమి" అన్నవండి. "ఏబది? వెళ్ళు" అన్నదండి డియూస్పీతాబు, అంటే అప్పుడు నెప్పేనండి "బాబూ! వెళ్ళాన్నించి, నెన్నాపట్టన్నించి ముప్పొద్దులా అన్ని గాడిగ్గాంచి తేలుకొలుగాళ్ళు కుటాంతాల్తో దిగేసి, పూరంత ఆక్రమించేసి, మనూరి కొలుగాళ్ళ కడుపులు కొట్టేస్తన్నారా! బోహలన్నించి, పాకేవతావన్నించి అదాల్లి కొడాళ్ళు, మొగాళ్ళు మొగాళ్ళు గాగ రాల్లో, లంగాల్లో దాసుకొచ్చి ఈశిలకేల్లల్లమందమ్మోసి ఏలకేలు దోసుకు పోతన్నారా; సప్తచంద్ర పొడొండ, ఏటిగట్టంట, తోట్లండ, దొడ్లండ, ఇల్లొంట యాదూ అదూ అనకందా అన్నిచాతులోళ్ళూ బట్టి తెటేసి పీపాలకి పీపాలు పారాదించేసి పకోలీగ్గా అయ్యుకు మోసు బస్సు పోతన్నారా! అదాల్ల-అంటే ఎవరు? కూలికొచ్చి బరికలే నోళ్ళనీ, అడుక్కు బరికే వోళ్ళనీ, నెడిపోయి లేచొచ్చి నోళ్ళనీ, ఏటెగనోళ్ళనీ—అదాల్లిందర మందిర్ని పోగుతేనీ ముందల కంపెనీ తెట్టకొని ఈణ్ణి ఆణ్ణి ఒక్కొచ్చిదిగి నోణ్ణి పిల్చుకొచ్చి, పీలతెయ్యూ సాతా పట్టిం

చేసి, పక్కలోకి ముందర్ని తార్చిఅకర్చు కోనీల్లికివేసి బరికే దాఫరునామెదవ లంతా నూట్టాబునోట్టా యేనకొని పోకు జమాయించి గలగల్లాడతా గల్లాపెల్లెల్లా సప్తకుజేస్తా తిరగతన్నారా!" అని నానవేసరికి డియూస్పీ బాతేట న్నాడంటే...

చంద్ర : ఒక రాజయా! నీ వాసుకు కట్టిపెట్టు.

రాజా : సరిగ్గావాలే అన్నదండి డియూస్పీతాబు, అంటే అప్పుడు నావేటి నెప్పేనంటే "బాబూ! తివరలా బోల్లిందర మందిర్ని ఒక్కేసి నామీదా ముసీస్తాడు తివరి పెబావుణ్ణి? అలాగ్గలే, తివరి కన్నేయం కాదస్తేస్తే—సిల్లం—యేదేళ్ళు కాదు, పది సంవత్సరాల్లోయించేయండి. తివరికేర్ వెళ్ళకొని వెయిల్లో సంతోషంతో కూక దుంటామా" అన్నవండి.

చంద్ర : రాజయ్యా! దోరుకుంటావా దోరుకోవా? మన పనికి వేళ్ళతోంది. (దూరాన్న మోటారు వైకిలు చప్పుడు) అదిగో వస్తున్నట్టున్నాడు, సోవనాథంగారు! లెండి.

సోమ : (కుర్చీలోంచి లేచి పంచె ఎగ్గుతుతూ) మేం కూడా నడవలోకి పోవామరికే!

చంద్ర : వేగిర వెళ్లిండి, రాజయ్యా నువ్వు వెళ్లి.

రాజా : అక్కడ కూసాని ఏటి నెయ్యాలండి.

చంద్ర : పొద్దుట చెప్పేకమా? అక్కడ కూర్చో, పిలవగానే రా. అల్లరేకుండా చూడు.

సోమ : ఏం చెయ్యాలో చెప్తా నిలారారా (అని నడుంకి కువ్యాలు కట్టుకొంటూ నడవ లోకి వెళ్లేకు సోమవాసం. అతనివెనక రాజారావు కూడా వెళ్లేకు. ఇంతిల్లో "హ...లో" అంటూ ప్రవేశించేకు మోచాను. ఈవనింగ్ (డెన్ లో ఉన్నాడు. హుమర్ గానే ఉన్నాడు.)

చంద్ర : చూలో రా, అలా కూర్చో.

మోచా : (నాలు కుర్చీలో కూర్చొంటూ) వాట్ బ్రదర్! నే నొక్కణ్ణి కనిపిస్తున్నాను!

చంద్ర : (రిక్తువాచి చూసుకొని) అవునింకా ఎవరూ రాలేదు.

మోహ : విందు పన్నాహ మేమియు కావరాదేమి?
 చంద్ర : కనిపించడం లేదా?
 మోహ : ఓ సిగరెట్టిలా ఇచ్చుకో, చిరుతిండి వాసన
 ఇచ్చట చేయవేలేదేమి?
 చంద్ర : (సిగరెట్ ప్యాకెట్ విసిరి) ఇంకా ఏదీ.
 మోహ : (సిగరెట్ తీస్తూ) ఏ గడ్డి ఇంకా
 రాలేదేం?
 చంద్ర : మవ్వచ్చేవు చాలా?
 మోహ : విందు? పనితారత్నములు వస్తురా!
 చంద్ర : రాదు.
 మోహ : హా! యిలా?
 చంద్ర : సిగ్గీగా మాట్లాడకొరే.
 మోహ : విందు లేనూ లేక, పనికి రానూరాకపోలే
 మర్నమ్మెందుకురా రమ్మమ్మావ్?
 చంద్ర : ఒకే మోహన్! విందు ముందా, వివాహం
 ముందా? చెప్పు.
 మోహ : (సిగరెట్ అంటించి పొగవదుల్తూ) ముందే
 విందు, విందేముందు.
 చంద్ర : అటుంచిటు తిరగేస్తా మ్మేను.
 మోహ : విందుముందే అన్నా ముందే విందన్నా
 ఒకటే, ఎటుంచెటు తిరగేసినా అంతే.
 చంద్ర : అదికాదురా బ్రదర్! ముందు వివాహము,
 తదుపరివిందు. అదీ నా కార్యక్రమం.
 మోహ : అంటే?
 చంద్ర : అంటే ఏమిటనా?
 మోహ : అంటే ఏమిటనె?
 చంద్ర : ఏంలేదు. "యువర్ గేట్ ఈజ్ ఆఫ్,"
 అంటే అర్థంలేకునా?
 మోహ : తెలుసు.
 చంద్ర : ఏమిటి?
 మోహ : "నీ ఆటింతటితో కట్టు," అని దావర్థం.
 చంద్ర : అది చెప్పడానికి నిన్నిక్కడికి పిల్చేను.
 మోహ : అంటే?
 చంద్ర : అర్థంకాలేదా?
 మోహ : విడమర్చి చెప్పును, అర్థమగును.
 చంద్ర : ఏంలేదు. ఇవాళ నీ వెలకారణంతో ఒదల
 గొట్టి దబ్బుకున్నాను.

మోహ : (కొంచెం నీరసపడగా) ఏమిటాభాయ్
 సంగతి?
 చంద్ర : నే చెప్పిందే సంగతి, ఇంకేంలేదు.
 మోహ : నీ మనసులో ఏదోఉంది. అక్షయిలో
 కూటిగా చెప్పేయ్.
 చంద్ర : చెప్పేమంటావా?
 మోహ : చెప్పి.
 చంద్ర : నీకు పెళ్లిచేసి విందు చేద్దామని పిల్చేను.
 అదీ సంగతి.
 మోహ : నీ వరసనాకేమీ బోధపడడం లేదురా బ్రదర్;
 చంద్ర : బోధపడడం లేదా?
 మోహ : లేదు.
 చంద్ర : ఇంకా స్పష్టంగా చెప్పాలా?
 మోహ : చెప్పము.
 చంద్ర : చెప్పాలా?
 మోహ : చెప్ప.
 చంద్ర : చెప్పమంటావా?
 మోహ : గుడ్గాడ్! ఎన్ని పార్లమెంటులో! వేగిరం
 చెప్ప.
 చంద్ర : మరేంలేదు. కావేళ్ళవరకే అమ్మాయి నీకు
 తెలుసుకదా?!

మోహ : (కుర్చీలోంచి నెమ్మదిగా లేచి సిగరెట్టు
 పిల్చి పొగవదిలి) క్యాభాయ్! ఇదేం సర
 సనా! లేక విరసనా?
 చంద్ర : సరసనో! విరసనో! మవ్వే లేల్సరి.
 మోహ : నీ వ్యవహారం నాకేం అర్థం కావటంలేదు.
 చంద్ర : (తిన్నగావెళ్ళి విధి తెలుపు గడియారాన్ని
 అక్కడే నిల్పాని) ఒకే అర్థాయ్! నే
 చెప్పేది సరిగ్గా విను.
 మోహ : ఏమిటి? (అంటూ కొంచెం దగ్గరగా
 వచ్చేను)
 చంద్ర : ఇప్పుడు మవ్వొకరిచ్చించుకొంది? పిల్లేదు.
 మోహ : అంటే ఏమిట్టి అభిప్రాయం?
 చంద్ర : అభిప్రాయం గిభిప్రాయం అలా ఒదిలెయ్.
 నే నొకటకుగుతాను. సమాధానం చెప్ప.
 మోహ : (మాట్లాడిలేదు. సిగరెట్టు తొందర తొందర
 రగా పీలుకున్నాడు)
 చంద్ర : చెప్తావా చెప్తావా?

మోహ : ఏమిటి ప్రశ్న?

చంద్ర : కావేర్యర్మి పెల్లాడతావా? పెల్లాడవా?

మోహ : ఏమిటి నాటకం?

చంద్ర : నాటకం గీటకం నాటానై. ఆ పిల్లని పెళ్ళా
డతావా? పెళ్ళాడవా?

మోహ : జనాబు చెప్పాలా?

చంద్ర : చెప్పవలసిందే.

మోహ : అయితే చెప్తా వను.

చంద్ర : చెప్పు.

మోహ : దాన్నయి పెళ్ళాల్లు. పెళ్ళాల్లు.

చంద్ర : అభిప్రాయం మార్చుకోవా?

మోహ : మార్చుకోను.

చంద్ర : మర్యాదగా అడిగేను. మార్చుకోవన్నావు.
సరే. కాని నీరీక్షం వున్నా లేకపోయినా
ఆ పిల్లని పెళ్ళాడి తీరవలసిందే.

మోహ : నాలో తమాషా ఏమిట్రా?

చంద్ర : తమాషా ఏంకాడిది. తమాషా తీర్చేస్తారని
చెప్తున్నాను.

మోహ : అంటే ఏంచేస్తావ?

చంద్ర : పెల్లాడ్డానికి బుద్ధిగా ఒప్పుకున్నావా సరే
సరి...

మోహ : లేకపోలే?

చంద్ర : లేకపోలే బుర్రవాయగొట్టి మరీ ఒప్పిస్తాను.

మోహ : (నవ్వుతోతూ) హాస్యానికేంగాని రారా
అబ్బాయ్! ఇలారా. (అని సిగరెట్టుపీకే
పాతేసి) ఏదీ? మరో సిగరెట్టుచ్చో.

చంద్ర : ఇదేం హాస్యంకాదు. నేనన్నమాట ఆకు
రాలా జరిపించితిరుతాను.

మోహ : ఒహ్ అలా అయితే జరిపించిరా! నవ్వెవర్ని
తీసుకొస్తే దాన్నే పెల్లాడేస్తాను. అసలీంరికి
పెళ్ళికుతుందే?

చంద్ర : సమయానికొస్తుంది.

మోహ : వెళుకోమంటావా? (అంటూ వెనక గది
వైపు నడిచేడు. అట్నుంచి ద్వారం తెరి
చుంటే వెనగ్గదిలోంచి లోట్లోకి వెళిపో
వొచ్చు.)

చంద్ర : ఆగరా అబ్బాయ్! అను!

(అని వాడిదగ్గరికి వెళ్లేడు. నవవరుమ్యం
దగ్గర ఉన్నవాడు తేఖరం అక్కడికి వెళ్లి
గానే తిటాకున వెనక్కి పరిగెట్టి వీధి తిలు
పుకి గడియతీర్చున్నాడు. తేఖరం మళ్ళీ
వెనక్కిచ్చి వాణ్ని రక్కపట్టుకు వెనక్కి
లాగేసి "రారా చిన్నా" అని కేక వేళాడు.)

మోహ : (చెయ్యి విడిచించుకోబోతూ) ఏమిట్లో
చేస్తావ?

చంద్ర : చూడు చూడు అలా చూడు.

(పంచె ఎగ్గెట్టి, నకుంకి టువ్వాయి చుట్టుకొని
ఓకర్ర పుచ్చుకొని తిన్నగా వీధి గుమ్మం
దగ్గరకి వెళ్ళి నిల్చున్నాడు. పోమనాథం. ఓ
కర్రపుచ్చుకొని నవవరుమ్యం దగ్గరే నిల్చు
న్నాడు. చిన్నారావు. "వోరిప్పేవా
జాగరత్తి" అంటూ ఝూమ్మకొచ్చి మోహన్
వెనక్కి వెళ్లి విల్చొని వాడి రెండుచేతులూ
వెనక్కిలాగి పట్టుకున్నాడు రాజారావు)

చంద్ర : తమాషాకాడని చెప్పలేదురా అబ్బాయ్!

మోహ : బ్రెచరన్ స్కూండ్రివి నువ్వు.

పోమ : దొంగ గాడిద కొడుకిని నువ్వు.

చంద్ర : మీరేం మాట్లాడకండి పోవనాథంగారా!
వీరాలబ్బాయ్ ఇప్పుడేనా ఒప్పుకుంటావా?

మోహ : విక్యాసఫూరికుడివి. నీలో మాట్లాల్లు.

చంద్ర : ఒప్పుకుంటావా ఒప్పుకోవా? మాట్లాడక
పోతే సంజలుచేసి చెప్తా.

మోహ : నే చెప్తును.

చంద్ర : అయినచేదో అవుతుందయితే.

మోహ : బలవంతం పెల్లిళ్ళు చెల్లవు.

పోమ : చెల్లవు గిల్లవు అంటే తంకాను. మాయ
ముందాకొడకా?

మోహ : ఒంటిగాణ్ని చేసి వీరైవా అంటారు.

చంద్ర : ఇప్పుడుమాడా ఒప్పుకోననే అంటావు!

మోహ : ఒప్పుకోను.

[మోహకోచేతులు నడిలేసి వాడి మెడ
తవ్వలు చూల్చు పట్టుకున్నాడు రాజా
రావు.]

మోహ : అబ్బా! ఒదిరి ఒదిరి!

చంద్ర : ఒదిలేరా అబ్బీ వాణ్ణొదిరి, వాణ్ణొప్పకో గానే ఒదిరి!

రాజా : ఒప్పుకుంటవా ఒప్పుకోవా?

మోహ : ఒప్పుకుంటా నొదిరి ఒదిరి (అని చేతుల్లో విడిపించుకోబోతున్నాడు మోహను.)

చంద్ర : ఒదిలేరా రాజయా! (మోహన్ని విడిచి పెట్టేడు రాజారావు.)

[మెడ తడుముకొంటూ రాజారావు పరుగు తిరిగేడు.]

మోహ : రాజగా!!

రాజా : ఎప్పుడెప్పుడూ!

మోహ : రాజగా! నువ్వా?!!

రాజా : (ఓ అడుగు వెనక్కి వేసి) బాబూ తవరా?!

మోహ : వేవేవా వేవే! అప్పుడు నీకల్లో చూసేవు. నేనే నేనే! (అని తేములోంచి పట్టు గట్టాల్ని తీసేడు. దాన్ని అందుకున్నాడు రాజారావు. అంతా తృప్తికొలం లో జరిగి పోయింది.)

చంద్ర : ఏవిఁట్రాబయ్యా! ఏనిఁటిదంతాను?

మోహ : థాంగ్గాడ్! థాంగ్గాడ్! (అనుకొంటూ శేఖరాన్ని చూసి చటాల్ని రాజారావు వెనక్కి పెట్టి నిల్చాని) వాడేరా. రాజీ! వాడే! మా నాభిరి పెదవ! మా సొమ్ములిని చూచి తిరగ బడుతున్నాడు. వాడికీ ఆ ముంపికీ ఇలాకా! వాణ్ణి రానివ్వకు.

[మోహన్ చెయ్యిబాచి శేఖరం వెనక్కి చూపిస్తున్నాడు. శేఖరం వెనక్కి చూసేడు. నవనరుమ్మం లో ఎప్పుడొచ్చి నిల్చుండో కామేశ్వరి నిల్చాంది.]

చంద్ర : } ఆ పిల్ల వేవైవా అంటే చంపేస్తాను.

సోమ : } దగుల్పాత తోటకుడు కా!!

[అని శేఖరం సోమనాథమూ ఒక్కసారే శేకేసేరు. శేఖరం ముందుకి అడుగు వేసేడు. ఆ సమయంలోనే కర్రఎత్తి వస్తాన్న సోమ నాథానికి వెనక్కి గబుక్కువెళ్లి కర్ర లాగి పోరేసి ఆతన్ని బలంగా తోసి కింద పడ గొనేడు మోహను.]

రాజా : అడుగేస్తే మెడకాయ తెగుద్ది (అని ఎక్క ణ్ణించి తీసేడో తటాల్ని చైబాదుతీసి శేఖరాని కడ్డుగా నిల్పున్నాడు రాజారావు. సోమ నాథం మునుక్కి దెబ్బతిగిరినట్టుగా ఉంది. చిన్నారావు వడవలోకి చల్లగా జారిపోయి నట్టుగా శేఖరం గమనించలేద ప్పడు. మోహను వికవిక నవ్వేడు.)

మోహన్ : చంపేస్తావేం? ఏదీ చంపమ్మ చూస్తాను. చంపు (అంటూ కొంచెం ముందరకొచ్చేడు. శేఖరం కదిలేడు.)

రాజా : మేకని బలేసివ్వం బలేసేస్తాను. కదలకు. ఇంట్రావా? (అని శేఖరంతో అనిమోహన్) బాబూ తవరాంక బారేయండి. ఊ బారే యండి.

మోహ : ఉండ్రా రాజగా! ఏం భామామణి నీకు పెల్లికావాలా? అడుగో (అని శేఖరాన్ని చూపిస్తూ) మంచిమొగు ణ్ణీవు, మంచి మొగుడు. అడుగో (వా శేఖర్! ముస్తా బయ్యించి పెల్లికూతురు. పెల్లిచేసుకొం టినా చక్కటి ఛాన్సు. పెట్టా కాయా రెండు నీవే! ఘర్నీవ్దహవున! బలేచేరం! ఎక్కరెంట్ ఛాన్స్!

చంద్ర : బ్లడీవ్కొండల్సే! [అంటూ శేఖరం ముందుకి వడిచేడు. రాజారావు అతన్నడు కున్నాడు. వాడూ అతనూ కలబడ్డారు. అంతవరకూ బాధనటిస్తూ కూర్చున్న సోమ నాథం వాడి కాళ్లుపట్టుకొని లాగిసేడు. శేఖరం వాడూ తిరగబడ్డారు. అసమయంలో పిధివైపు కిటికీలోంచి ఎవరైనా ఇదింతా చూస్తున్నారేమో నన్నది ఎవరు చూడలేదు. అంతకుముందు సోమనాథం చేతిలోంచి లాగి పోరేసిన కర్రని వేలమించి తీయబోయేడు మోహను. సోమనాథం కూర్చోనే అడ్డు కున్నాడు.]

రాజా : (శేఖరంతో పెనసులాడుతూ) తమ రెలి పొండి బాబూ తవరా దాటేయండి.

[ఆ మాటవిని వెంటనే కర్రవదిలేసి పోయి మోహను వలుపుతెరిచేడు. పిధిలోకి వెలి పోను కూడాను. అంతలో అబ్బుంచి

అడ్డొచ్చి వాణ్ని తోపేసి మీదపడి పట్టుకున్నాడు సోమనాథంకుమారుడు జగ్గప్ప. శేఖరం సోమనాథుని రాజారావుని లొంగదీసేడు. శేఖరం లేచి నిల్చున్నాడు. రాజారావు మీద కూర్చున్నాడు సోమనాథం. వాడితల చేలకేసి కొడుకున్నాడు.)

చంద్ర : (మోహాన్ని పట్టుకున్న జగ్గప్పని చూసి) రాబామ్ జగ్గన్నా! అలాగే పట్టుకోవాణ్ని! అలాగే పట్టుకో (అంటూ వెళ్లి విధిరలుపు లేపిసేడు. కత్తెరపట్టువేసి పట్టుకున్నాడు మోహాన్ని జగ్గప్ప.)

మోహ : హేల్స్! హేల్స్!

చంద్ర : నోరలేవా, చంపేస్తాను, చంపివేచే తెలిసిందా?

మోహ : (చెవలూడేడు. లాభం లేకపోయింది.)

చంద్ర : కేకలేస్తే పీకనొక్కి జగ్గన్నా.

(జగ్గప్ప వాణ్ని మరి విగించి పట్టుకున్నాడు. మోహానికి అయాసంగా ఉన్నట్టుంది. శేఖరం కామేశ్వరివైపు చూచేసరికి ఆమె మేళాని ఓచేత్తో పట్టుకుని గెండ్లోచేయ్యి పెత్తిమీద పట్టుకుని తోసతోంది.)

చంద్ర : కామేశ్వరి.

కామే : (పలకలేదు. జోసతోంది.)

చంద్ర : (వాలకుర్చీ వామెదగ్గరగాలిగి) కామేశ్వరి ఇలా ఇందులో కూర్చో. ఊ! కూర్చో.

కామే : (కుర్చీలో కూలబడి కూర్చుంది.)

[శేఖరం "చిన్నాచిన్నా" అని కేకవేసేడు. వాడు పలకలేదు. నవవలోకి వెళ్లి చూస్తే వాడు ఓమూల వక్కి కూర్చున్నాడు. "ఇక్కడ్రా కూర్చున్నావు? రా ఇలారా" అని వాణ్ని గదిలోకి లాక్కొచ్చేడు.]

చిన్నా : ఒడ్డుబాబూ! రాజగాడు రగిడీసుమండా కొడుకుబాబు. సంచేస్తాడు బాబోడ్డుబాబూ. (సోమనాథం అంతివేళూ రాజగాణ్ని ఏడో తిడుతూ మగ్గెరుధ్య కొడుతూ వేపున్నాడు. "ఒక్కయిండి బాబోగ్గేయింప"ని అరుస్తూనే ఉన్నాడు రాజగాడు.)

చంద్ర : ఎందుకూ నీకంత భయం? చూడు మీరాజ గాడెక్కడున్నాడో చూడు. వాడు చస్తాంటే నిన్నిప్పుడేం చంపగలడు?

చిన్నా : (కళ్ళు మలుముకొని చూసి) కొత్తిపేట రగిడీసు రాజగాడే!

చంద్ర : కొత్తిపేట రగిడీసు రాజగాడే,

సోమ : ఏరా అడుగేస్తే మెదకాయ తెన్నదా? తెన్నదా? ఏం చెప్పవేం!

రాజా : తెన్నదు తెన్నోగేయన్నమ్మ!

సోమ : ఒగ్గియాల్లా బాబూ నిన్నొగ్గేయాలా?

చిన్నా : ఒగ్గికండిబాబు ఆన్నొగ్గేకండి (అని తుగ్రు మని మల్లీ ఇనకవరాండాలోకి పరిగెత్తేడు)

సోమ : (ప్రాణంతీసి మరి ఒగ్గేస్తాను.

చంద్ర : జగ్గన్నా!

సోమ : జగ్గన్నా? ఏదీ (అనిచూసి) ఎప్పుడొచ్చే పురా?

చంద్ర : మీకు ఒంటిమీద తెలిపుంటేనా? జగ్గన్నా! వాగ్గొడిరి.

చిన్నా : (ప్రవేశించి) బాబూ తాడుతాడుతాడిదిగో.

సోమ : తాడుక్కర్తెరు (అంటూ చేతులు దులుపు కొంటూ లేచేడు. నేలమీదపడ్డ కత్తిరీసి పట్టుకున్నాడు.)

జగ్గ : ఇతన్నొడిరిమంటారా?

చంద్ర : ఒదిలేయ!

సోమ : ఒరేయ్! మీ ఇద్దర్లోనూ ఎవరైనా సరే ఊ! అన్నారా సభాచేసేస్తాను. వింటున్నార గాడిదకొడకల్లారా!

రాజా : (మెల్లిగా కూర్చొంటూ) యింటున్నాం!

సోమ : పొడిచేసి పెరట్లో కప్పెట్టేస్తాను. అనైవ ఏవట్రానీయండి!

చంద్ర : (ఒగ్గెరుకొంటూ నిల్చున్న మోహాన్ని ఉద్దేశించి) ఏమిరా! ఇప్పుణ్నుత్త ఒప్పుకున్నట్టేనా?

మోహ : అయాసంగా ఉంది. మట్లాల్సేను. (అంటూ వెళ్లి మూలమీద కూర్చున్నాడు)

చంద్ర : కామేశ్వరి పెళ్ళావతావా?

మోహ : అయాసంగా ఉంది! పెళ్ళాల్సేను.

సోమ : ఆ ఫలీయవెవ నడిగేదెల్లా! ఎవడికోసం
పీటలమీద కూచుంటాడు! కూచోనని ఆన
మనువాణ్ణి! ఈ ఆనమను!

చంద్ర : ఆయాసం తీర్చుకోనివ్వండి వాణ్ణి.

చిన్నా : బాబూ! ఈణ్ణి తాడేసి కట్టాలా? కట్టాద్దా

సోమ : కట్టుకట్టేసి కాటికి మోసుకుపో వెళ్ళవని!
[చిన్నా తాడువేసి రాజారావు బెట్టుల
మీంచి మూకుడుట్టు తీశ్చేడు. జగ్గన్న
ఏఁ వీఁ ఎరగనట్టు ఎటోమాస్తు కిటికీ దగ్గర
నిల్చున్నాడు]

రాజా : ఒగ్గేరా నివయమావాఁ నమ్మ పోనీరా!

చంద్ర : సోవఁనాధంగాయా!

చిన్నా : వాటికి తెల్ల బాటువకును.

చంద్ర : చిన్నా! నువ్వెల్లరి చెయ్యకు, సోవఁనాధం
గాయా! ఏకుగంటల కనుకున్నాం మనం
ముహూర్తం. ఇంక మనకాటే టైమేలేదు.
పెళ్ళి ముహూర్తం దగ్గరవుతూంది.

సోమ : ఉండ్రా! పెళ్ళి ముహూర్తంకాదు పిళ్ళ
చావుముహూర్తం చేసెయ్యాలనుంది వాకు
(అని మోహన్నీ రాజారావునీ చూపిస్తూ
అన్నాడు)

చంద్ర : సోవఁనాధంగాయా! ఇటు చూడండి.

సోమ : ఎటు చూడండి?

చంద్ర : ఇటు (అంటూ కామేశ్వర్ని చూపించేడు)

సోమ : ఏఁ వేఁ అమ్మదూ! ఇక్కడే వున్నావులే
చూడేను.

కామే : (చూట్టాడలేదు చూశ్చేడు)

చంద్ర : ఈపిల్లే ప్రహ్లాదుడనుకొని మీ నరసింహావ
తారఁ వింకచారించండి. ముహూర్తం దగ్గి
రవుతూంది. మరింక మీరు బ్రాహ్మణ్యం
స్వీకరించాలి.

సోమ : అలాక్కానీ అలాగేకాని (అని ఓ కుర్చీ
దగ్గరకి నడుస్తూ కొంచెం వుంటేడు)
ముణుక్కి బెట్టుతిగిలిందిరా! ఆహ్లా! ఈ
పెళ్ళికొడుకు పెళ్ళి తోనీసేడు. వెళకనుంచి
తోనీసేడు. పులుసులో కవిఁకలంచుకూడ
దురా దొంగవెళ్ళవో (అంటూ కుర్చీలో

కూర్చున్నాడు. కైబారు జేబులో పెట్టు
కున్నాడు)

చంద్ర : మీ ఆశీర్వచనాలు చారించండి! కాని ఒక
చిన్నా!

చిన్నా : ఏం బాబూ?

చంద్ర : ఆశీర్వచనంలే జ్ఞానకవోచ్చింది. అర్థం
టుగా నైకే లేకుకొనెళ్ళి రవఁణయ్యగా
ర్నిక్కడికి రమ్మకు.

సోమ : ఇక్కడకా తండ్రి వెళ్ళవకూడా ఎందుకూ?

చంద్ర : మీరూరుకోండి. చిన్నా నువ్వెళ్ళు. వేగిరం
రమ్మపైస్తూ.

చిన్నా : ఎందుకంటే ఏటస్సెప్పాలి?

సోమ : అదుగో వాడికి క్రాద్దం పెట్టాలి. వేగిర
మ్మకు.

చంద్ర : మీరుండండి సోవఁనాధంగాయా! (అని
అతిన్నని. చిన్నాతో) వెరా చిన్నా!
పెళ్ళి నేనమ్మంటున్నానెప్పెప్పు. ఎందు
కంటే ఆశీర్వదించాలి, రమ్మంటున్నాడు
వేళురచెప్పెప్పు.

చిన్నా : అచ్చింతే తెయ్యాలంట. వేగి సాగ్రమ్మన్నా
రన్నెప్తవండి.

చంద్ర : అలాగే చెప్పు! వేగిరం వెళ్ళు.

చిన్నా : సిటికలో రానా?! (అంటూ పిధి తిలుపు
తెరుచుకొని వెళ్ళేడు. జగ్గన్న మళ్ళి తిలుపు
లేసీసేడు)

చంద్ర : సోవఁనాధంగాయా.

సోమ : అక్షింతిలాహూటా పీడికి? నెత్తిమీద రాళ్ళు
తెయ్యాలి ఫలీయ వెళ్ళవో!

చంద్ర : మీతో గట్టి చిక్కొచ్చిందండి.

సోమ : చిక్కేవిఁట్రా నీనెత్తి!

చంద్ర : మీ మాటింక చారించండి. టైమవుతూంది,
మీరింక తియ్యారకావాలని చెప్తే వినిపించు
కోరు. అమ్మా యిక్కడే వుండిస్పెప్పినా
ఆ పంచాంగం దిదివనిం మాను, మిమ్మల్నే
వందం?

సోమ : సోద మూనుక్కుచుంటారేరా బాబూ!

నీ అజమాయిషీ లావయిపోయింది!

చంద్ర : మరింత తియ్యకండి.

సోమ : తయారీదేనికి?

చంద్ర : దేనికా? ఈమె సిద్ధంగా ఉంది. వాడు సిద్ధంగా ఉన్నాడు. మీరే సిద్ధంగాలేరు.

సోమ : నీ అమ్మగారు బృంగారంకామా! దేనికో చెప్పరా?

చంద్ర : మనం ఇక్కడ ఇప్పుడేవింటి చెయ్యాలి చెప్పండి?

సోమ : ఏమిటి చెయ్యాలి? పెళ్లి.

చంద్ర : “పురోహితుడూ అక్కర్లేదు. గిరోహితుడూ అక్కర్లేదు. అంతా నేనే చేశాను” నన్నారు. ఇప్పుడేవింటెయ్యాలి చెప్పండి

సోమ : అవునోవ్! మర్చిపోయాను.

చంద్ర : ఇప్పుడు జ్ఞాపకమొచ్చిందికదా! మర్చిపోయింది.

సోమ : వాడెవడో రాజమండ్రివాడు “పెళ్ళిపుస్తకం వ్రాసాటి అచ్చేయించేదా. అయ్యసి చదివేదా వసుకున్నాను.

చంద్ర : అలాగే చెయ్యింది. వేగం ఏదో కాసియింది.

సోమ : ఆ పుస్తకం తెచ్చినట్లు లేదే. ఏదోఅమ్మదూ నేనేచేసా పుస్తకం తెచ్చేవా...

కామే : (ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లుగా కూర్చుంది)

సోమ : అచ్చే! లేలేదురా.

చంద్ర : బలేవారే మీరు! మరేలే ఇప్పుడెలాగ?

సోమ : మరింతితో జ్ఞాపకం చెయ్యజేయడమేమిటా? ఒకే జగ్గన్నా! చచ్చునింటికళ్ళి—గూట్లో ఉంటుంది చచ్చట్ట పుస్తకం—ఇక్కడున్నట్లు పట్టా!

జగ్గ : (కదిలేడు)

సోమ : ఆగాను! గూట్లో పెట్టేవా! దెస్కులో పెట్టేవా?

[అని ఒక్కక్షణం ఆలోచిస్తూ నిల్చున్నాడు. అంతలో కామేశ్వరి లేచి నిల్చింది.]

కామే : చంద్రేశ్వరంగాయ్యా!

[ఆ స్వరంలో వున్న పీరియస్ సెన్స్ అంతా ఆమె వైపు తిరిగియాసేరు]

చంద్ర : ఏం? ఏమిటి?

కామే : వాకి పెళ్ళిక్కర్లేదు.

చంద్ర : ఏమిటక్కర్లేదు?

కామే : వాకి పెళ్ళిక్కర్లేదు.

సోమ : ఏమిటే అమ్మదూ! ఏమిటక్కర్లేదు?

కామే : వాకి పెళ్ళిక్కర్లేదు.

సోమ : ఎంతో? ఏమిటొచ్చింది?

చంద్ర : ఏం కావేశ్వరి? ఏమిటయింది?

సోమ : ఇప్పుడీ తిక్కమాటలేంటి?

కామే : వాకక్కర్లేదు.

చంద్ర : అంతా సిద్ధం చేసినా.

సోమ : నీకోసం మిస్టిఫై చేశాం!

చంద్ర : వాణ్ని ఒప్పించేం.

సోమ : బుర్ర వాయగొట్టి మరి ఒప్పించేం.

కామే : చంద్రేశ్వరంగాయ్యా! నే చెప్తున్నాకదా! మీరంతా వాకోసం క్రమ పడ్డారు నిజమే. నేనెప్పుడీలా చెప్తున్నందుకు నన్ను తీమించండి.

సోమ : పికలమిడి! తెచ్చుకున్నాక ఇప్పుడీ మామే వింటే అమ్మదూ! మరి వాణ్ని పెళ్ళాడేం చేస్తావంటావో?

కామే : (నెమ్మదిగా, నిదానంగా) ఈ పెళ్ళి కాపోలే వాకు బతుకు లేకపోలేదు.

సోమ : ఆ పెళ్ళివని చేసుకోపోలే బతుకేనా ఏమిటి? అదికాదు నేననేది. గ్రంథం ఇంతదాకా ఒచ్చేక ఇప్పుడీ తిక్కపట్టెందుకొచ్చింది అని?

చంద్ర : పోవడాధంగాయ్యా! నే నమకొంటూనే ఉన్నాను.

సోమ : ఏమిటమకొంటున్నావు? ఏవమకొంటున్నావో వాలో చెప్పివేసింది?

చంద్ర : ఇలా అవుతుందమకొంటూనే ఉన్నాను.

సోమ : ఎలా అనుకున్నావు?

చంద్ర : మనవాడి ఈ రోజువ్యవహారం కళ్లారా చూసిం తరవాత వాణ్ని పెళ్లాడ్డానికి ఏ అవకాశం ఉందో ఎలా ఒప్పుకొంటుంది?

మోహ : (లేచి నిల్చుని) అమెకీ ఇద్దంలేదు నాకు ఇద్దంలేదు. ఇద్దరికీ లేని ఇబ్బంది ఇంతదాకా నీకే ఒచ్చింది కాని.

చంద్ర : డబ్బు డబ్బు.

సోమ : ఒక నువ్వు సోరలేదంటే ఒక్క చూపించేసేస్తాను. మాటాడక మాల్సిలా కూర్చో!

మోహ : ఒంటిగాణ్ని. ఏవంటాను?

సోమ : ఏమీ అనొద్దనే చెప్తున్నది. నోరుమూసుకలా పడుండు. (జగ్గన్న ముందుకొచ్చి మోహాన్ని భుజంమీద తీశేడు. మోహను వెనక్కి చూసేడు. స్థూలమీద కూర్చో అన్నట్లుగా సంజ్ఞ చేసేడు జగ్గన్న. వెళ్ళి కూర్చున్నాడు మోహను).

కామే : నేనింటికి వెళ్తానండీ!

సోమ : ఇంటికి వెళ్ళిపోవడే? బాగా ఆలోచించుకోనే మాట్లాడుతున్నావా?

కామే : బాగా ఆలోచించే మాట్లాడుతున్నాను. ఈ విషయంలో వాడి తిప్పంటే దానికి శిక్షను భరిస్తాను. కఠింకఠేదైనా ఉంటే దాని బాధ నేనే భరిస్తాను. నేనింటికి పోతాను (అని రెండడుగులు వేసి) నేనింటికి వెళ్తాను, శేఖరంగారూ! మా అమ్మ వాన్నా నన్నా పాటి దాచుకోగలరే అనుకుంటున్నాను.

సోమ : దానికేవుండే! ఇందులో నీదేం తిప్పందని? దగుల్బాతి పెగవ దిగాచేస్తే నీదా తిప్ప?

కామే : వా తిప్పయితే ఉన్న బాధల్లో ఇదోహాటి. ఇందాకా బతుకుతూన్నట్లుగానే మా బాధలు మేవే భరించి బతుకుతాం.

సోమ : బాగా చెప్పేవు. ఉన్నమా బొప్పకొవాలి ఈ రాక్షసి పెగవని కట్టకొని నువ్వేం మఖ పడాలని?

కామే : ను ర్న వెళ్లిస్తానండీ.

సోమ : వెళ్ళిరామ్మో వెళ్ళిరా.

[కామేశ్వరి వీధి గుమ్మందాకా వెళ్ళి తలుపు తీసింది].

సోమ : ఆగాను!

[కామేశ్వరి అగింది. తలుపుతీసి వెనక్కి తిరిగి చూసింది].

కామే : ఏం?

సోమ : ఈ వేళిప్పుడు ఒక్కరైతే వెళ్తావా?

సోమ : ఫరవాలేదు.

చంద్ర : ఫరవాలేదంటే నే నూరుకోను. ఒక జగ్గన్నా! వెళ్ళు అమ్మకి సాయం వెళ్ళు!

[జగ్గన్నాధం ఉరిక్కిపడ్డాడు].

సోమ : వెళ్తా ఆలా చూస్తావేం?

చంద్ర : వెళ్ళు జగ్గన్నా నువ్వు వెళ్ళు.

[జగ్గన్న కూట్లాడలేదు. వెమ్యడిగా కదిలేడు కామేశ్వరి జగ్గన్నా ఇంటికి వెళ్ళును]

సోమ : ఇంకీ పినుగు లెందుకూ ఇక్కడా?

[అంతవేళూ గింజుకుంటూనే ఉన్నాడు రాజారావు. కట్టిపెట్టాడుని కేసిపవరు చూడ నప్పుడు కొరిసిపడిరించుకున్నాడుకూడాను]

రాజా : ఒగ్గిరా బాబూ?

సోమ : రోగం ఒదిలిందా?

రాజా : ఒదిలిపోవాలి బాబు.

సోమ : ఇంకా ఏవైనా కేషువుందా?

రాజా : ఇంకేవేదీదు బాబు. ఒగ్గేయిని బాబూ. పోతాను.

సోమ : పెగవ క్కట్టిచ్చేసి పొమ్మనా.

చంద్ర : పొమ్మందాం.

[అని వాడికట్టు విప్పడానికి వెళ్ళేడు]

సోమ : నువ్వుండ. వాడే విప్పతాడు. (అని మోహాన్నిచూసి) ఒక ఇలా ఒచ్చి వాడి కట్టిపెట్ట.

[మోహను మురముర చూసి, పచ్చి రాజా రావుకట్టు విప్పేడు. శేఖరం సిగరెట్టు పెరి గించేడు. సోమనాథం చుట్ట ముట్టించేడు.

కట్లు విడి విడంతో పిల్లనంత తొందరగా
బిల్లిపోయేడు రాజారావు.

సోమ : ఎలా వెలిపోయేడో చూడు దొంగవెళ్ళర!
(అని మోహాన్ని చూసి) మరింక నువ్వెందుకూ
నువ్వుపో. సిగ్గున్న పెద్దవైలే పోయిచావు.

చంద్ర : నుడేమైరా అబ్బాయ్.
[తెంకు చేతుల్తోనూ పరిగిన కోటుని సరి
చేసుకున్నాడు.]

మోహ : అరె! నా పక్కేదీ!

చంద్ర : పర్నా?

సోమ : ఎవడిపర్నా

మోహ : నా పక్కే! నూటాయాభయ్యం దండులో.

చంద్ర : నీ పర్నా... ఇంతాల్లో రాజిగాడి కిచ్చు
కున్నావుకదూ!!

సోమ : అది పట్టకు వా డుదాయించేడు. మంచి
పనయింది. ఫో యఫోరించు.

మోహ : నా పర్నా నా పర్నా! (అంటూ గబగబా
బిల్లిపోయేడు)

సోమ : తన్నుకు రావండి వెధవల్లారా! కట్టకట్టు
శేట్లో ఉరకండి.

[అని చుట్ట కాయస్తూ కూర్చున్నాడు. మైట
మోటారుపైకిలు స్టార్తయిన చప్పుడు]

చంద్ర : సోవ:వాధంగానూ!

సోమ : ఏమిరా బాబూ!

చంద్ర : వ్యవహారం వంతా తాడుమారయింది.

సోమ : తాయా లేదు మాయా లేదు. తిన్నగానే
అయింది.

చంద్ర : అవునైంది మరి. దగాకోరు, దగుల్బాతే,
స్కాండ్రలూ అని వాణ్ని ఆ పిల్ల యెదట
మనవే తిట్టేం. నిజంగా అలాంటి వాడేనని
ప్రత్యక్షంగా చూపించేం. మరింకెలా
పెళ్ళాడుతుంది వాణ్ని!

సోమ : ఛస్తే పెళ్ళాడదు. పెళ్ళాడనున్నప్పుడం మిద్ది
బుద్ధిపారబాటు.

[ఇంతలో మైట కారాగివచప్పుడయింది.
కొంచెంపేషల్లో రహదయ్య వచ్చేడు. అతని
బనక చిన్నారా వచ్చేడు]

సోమ : రారా రహదయ్ బాబూ రా.

చంద్ర : అలా కూర్చోండి.

రమ : ఏమిటి విశేషం? మావాదొప్పకున్నా ప్తేనా
ఏమిటి?

సోమ : ముందలా కూర్చోరా!

చంద్ర : మీ వా దొప్పకున్నాడు.

రమ : ఎలా ఒప్పకున్నాడు?

సోమ : చెవుల్లులిపి ఒప్పిస్తే ఒప్పకున్నాడు.

రమ : అయితే ముఖూర్తం వగైరా విషయాల
గురించి మాట్లాడానికా నన్ను రమ్మన్నట్టు?
కుటుంబయ్యకాని ఇక్కడ కొస్తున్నాడా?

చంద్ర : సంగతంతా చెప్తారేండి.

సోమ : చెప్పడాని కేవుంది? ఇవ్వతే ఇక్కడే
మూడు ముళ్ళూ వేయించేసి ఏదో బడబల్లా
డించి పారేద్దావనుకున్నాం.

చంద్ర : కాని కావేళ్ళు తొప్పకుందికాదు.

రమ : కావేళ్ళరా? ఒప్పకుంది కాదూ? కీని
కొప్పకుందికాదు?

సోమ : మీ వాణ్ని పెళ్ళాడాని కొప్పకుందికాదు.

రమ : పిల్లే ఒప్పకోలేవా?

సోమ : ఉహూ ఒప్పకోలేదు. "బతుకులే బతుకు
తాడు. లేపోలే ధస్తామగాని ఆ ఫక్షిరు వెగవ
నయి పెళ్ళాన్నా" నేని వెలిపోయింది.

రమ : అలా అనేసిందా!

సోమ : అంతకంటే కొంచెం మర్యాదగానే అంద
నుకో. కాని అలా అన్నట్టే రక్క. మరి
మేంమాత్రం ఏం చెయ్యం? అలాంటి
నున్న ప్పిడతనకునుని దాన్నె త్రివీద బల
వంతాన్న రుద్దుదావనుకున్నాం. పిల్ల
మాత్రం ముందే మేలుకొని ఇంటి కలి
పోయింది.

చంద్ర : అదీ జరిగిన సంగతి.

రమ : (కొంతసేపు అలా ఉరుకొని) అంతేనందీ
అంతే. మరింక మాపనిలే. ఎందుకూ పనికి
రాకుండా అయిపోయేం. అక్కడేదని కొట్టి

పాతేస్తే మరందులో తప్పేవుంది? మంచి
లేదు. మర్యాదలేదు. పట్టేను. పాటులేదు.
పెళ్లక్కలేదు. పెడాకు లక్కలేదు. పిల్ల
లనితే అక్కలేదు. ఎత్తిల్లి! ఏర్పాట్లు లేవు.
బాగుపడే లక్షణాలేవేలేవు. మరింక మాప
నింతే. మా కింక పోయేకాలవేగాని ఒచ్చే
కాలంలేను.

[తెర దిగిపోతూండగా శేఖరం తెర
ముందుకు వస్తాడు. తెరపూర్తిగా
దిగిపోతుంది]

శేఖరం : ప్రిహితూలరా, బాగుపడే లక్షణాలేని
వాళ్ళకి బాగుపడేరోజులు రావడేది రమ
ణయ్య గ్రహించుకొని చెప్పిన విషయం.

తాని ఈ జరిగిన విషయాలనుంచి కొంత
ఆలోచించగా నాకు మరోవిషయంకూడా
తోచింది. ఏమిటంటే : ఏ సమాజంలో
నైనా పండితులూ, ప్రభువులూ, బాధ్యతా
యూతులూ, అయినవారు, ఎప్పుడైతే పిల్లల
పంటని తగ్గించి పాతేమంటారో, ఎప్పుడైతే
పిల్లల్ని తిరస్కరిస్తారో, అప్పుడు వారు వది
పించే ఆ సాంఘిక వ్యవస్థకి భవిష్యత్తులేదని
మనం గ్రహించవలసి ఉంటుంది. ఆ సమా
జానికి పోయేకాలవేగాని ఒచ్చేకాలం
లేదన్నమాట. ఇది నాకు తోచిన విషయం.
తప్పో రైపో మీ రాలోచించండి. మరింక
నాకు నెలవిప్పించండి.

(విష్కృతుడు)

ఉరియి ప్రణయ భంగము

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యకావ్య

శ్రీ నాథుని హరవిలాసము భక్తిశృంగార వీర రస భావముల కొక సంగమక్షేత్రము. ప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసములలో చిలుకొండని భక్తి భావము నందలి వీరత్వము, తృతీయ చతుర్థ పంచమాశ్వాసములలో పార్వతీ పరమేశ్వర లంబనముయిన శృంగార రసమును పర్యాంగపరిశ్రమ మై పరాకాష్ఠనందించి, షష్ఠాశ్వాసమున హాలాహల భక్షిణ నిరూపణమునను, సప్తమాశ్వాసమున కిరాతాద్వనీయ కథాసంయోజనమునను వీరరసము చమరసము దాడినది. ఇట్టి రసబంధుర కావ్యసామగ్రికి మూర్తిధార భావముగా శ్రీనాథుడు కృత్యాదిలో పార్వతీపరమేశ్వరుల వసంత విహార విలాసములను మనసారి స్మరించుచున్నాడు.

వేదండి వదనకుండా దండ గండూష
కాండ సిక్తాస్పిగో మండనములు
గంధర్వ కన్యకా కవక పొగంధిక
చూరికా లగ్న సాక్షాతురములు
సందీప్తరక్షి ప్ర సారంగ ఘటపాక
తరళ విద్యాగీ సుధిరములు
గరుడ లీలావతీ కన్సారి కావంక
పీఠీలి విశ్వేషంగ భృంగిరీటులు
వీరభద్ర విత్తర్థ కర్పూరచార్త
ధవళితా కాశిదర వనితామఖములు
శాంధివీ శంభు మధుశోభి సంధిములు
బాదల వాసించుగాతీ నామృదియపిథి.

—హరవి. గ. ఓ.

గజావనాది ప్రీయ నందిములు, సందీప్తరాది పరివార ముఖ్యులు, పొల్లొని విశోదించు పార్వతీ పరమేశ్వర వసంత శోభి విలాసములు తన హృదయవిధిని వాసించు గాతీమని యాకాసించుడు, కవి కావ్య రంభము కావించుటలో, నీ కావ్యమున భక్తిశృంగార వీరరసభావములో ఉప్రతిములను విషయమానూచిత మైనది. కృతిపతియైన ఆచార్యప్రయస్కటి కొమరగిరి స్వపాలుని వసంతోత్సవములకు ద్విపాంతరములనుండి రావించిన సుగంధ ద్రవ్యసమృద్ధియు, అదికాంధివీశంభు మధుశోభి సంధిముల కుపయోగ క్రమము ననుబట్టు వ్యక్త మగుచున్నది. ఇంతియగాక యీ కావ్యమున శృంగార

రసము ప్రాధాన్యము వహించియుండు ననుబట్టు గూచితమైనది.

పరమేశ్వర భక్తి పరాకాష్ఠ నా నూత్రించుటకు చిలుకొండనంది చరిత్రము, శృంగారరస చరమసీమ సభివ్యక్తము చేయుటకు దానికొకన విహారము నిందు సంకలితములైనవి. హరుని విలాసము శైవభక్తులలో విరుదాయన చిలుకొండని భక్తి పరీక్షతో నారంభ మై వీరాగ్రామురుడైన విజయుని సత్త్విపరీక్షతో ముగిసినది. కావ్యారంభమున గిరీరాజునందిన పరమేశ్వరుని స్తోత్రపీఠిచే విలారవిందముతో మొలినది. ఆశ్రేణు చిలుకొండని భక్తికళామణినిగా నిరూపించుటకు బీజ మైనది. తుదిని ఏపాకమునకురాని పాకకావన నందను మార్యశిలారవిందముతో ప్రేయుట యాతని దీర్ఘ చాత్ర సభివ్యక్తము చేయుటకు నిదానమైనది. ఈవిధముగ గార్యకారణభావము నానూత్రించి యీ ప్రబంధమును రసబంధురముగ నొసర్చినాడు శ్రీనాథుడు.

రసవిబంధనమునందును కౌచిత్త్యిర్యహణము నందును శ్రీనాథుని ప్రతిభ యద్వితీయమై కావమయ్యెను. అందును దోర్వశి ప్రణయ భంగమును నిర్వహించునెడ రచనానిమిత్తావసరమునవ్యాచ్యకమై యుపహరించి. దేవదారు వన విహారసమయమునందు పరమేశ్వరుడు భిక్షులవసునకై వేళవాటమునఁ జరించునపుడును, తత్పూర్వమునందును, రంభాద్యవ్యసోపనితల యాపరేఖలఁ జీతించిన క్రమమునఁ జీతించక, నారాయణోరుకాండజరితయైన యాచరితకొక ప్రత్యేకత కల్పించి పేర్చినాడు. దేవదారు వనమున ఋషుల ప్రతీభంగములు సేయబూనిన యచ్చర లేమల విలాసములు వర్ణించు ప్రకరణమున రంభను నెలకొనర నఖిరేఖాంకి తిమిరకుంభిమగాఁ జీతించి యూర్వశిని శృంగారరస వారాశిమగు మార్యశి యని నిర్వీర్యుడనుజేసి వదిలి నాడు.

ఇటులనే పరమేశ్వరున కాయా యచ్చర లేమలచే భిక్షుపేర్చించు ప్రకరణమున, వారి వారి విలాసములు కాన్పించునీయునపుడు గూడ మార్యశి కొక విశిష్టతను గాన్పించునీయినాడే కాని, వికార మేమియు, బాపింప లేదు.

అల్లవఁ జేరవచ్చి భవతాత్మకుఁ
గమ్మనియాల నేరితో
తెల్లముతోడ నాల్కడవుఁ
జేయుతోడ చరి పండ్లతోడ శ్రీ
వల్లభు కూర్మినిచ్చెరికి
వారణశైలికి మందుఁ గొండరా
జల్లునికిం బివాకికిఁ బ్రయంబున
నూర్యో పెట్టెభిక్షమున.

హరవి. 5.45.

భిక్షులువమునకై వచ్చినవాఁడు మంచుఁగొండరా
జల్లుఁడు. మంచుఁగొండ తీర్వకి జన్మభూమియు విహార
స్థానమును. ఇంతియగాక పరమేశ్వరుఁడు తన జనకుఁ
డైన శ్రీ వల్లభునకుఁ గూర్మినిచ్చెరికాఁడు. మఱియు
నాతిఁడు గజాసుర సంహారి. కావున నూర్యో విలాసము
లేవియుఁ గాన్పించునీకీ పీఠితో నాతనికిఁ బ్రయమైన
భిక్షు పెట్టినది.

అంతకు వెనుకముందులలో నే యచ్చరలేమచే
భిక్షు పెట్టించినను, నామెయిం జేడియో యొక కృంగార
చేపీఠమును గాన్పించఁజేయుచు నే వచ్చినాఁడు. తిలో
త్తమ భిక్షుయిడినతిరు పరికింపెను.

పెట్టెఁ దిలొ త్రవూపురన భిక్షు
ప్రియంబున భూతభర్తకున్
గట్టుఁబడినాత్రిక బులకండ్లముతోడ
ఘృతంబుతోడఁ గ్రొం
బట్టుఁబడినీ నీత్యముల పయ్యెదకొం
గొక కొంతిబాటి చ.
వట్టలబాటలో వసువి కమ్ములు
మూఁటికి విందునేయఁగన్.

—హరవి. 5.48.

ఇట్లా జేవదారు వనవాసివులైన యప్పురన లంద
జకు నేడియో యొక విలాసమును వికృంఘమును గా
న్పించఁ జేసిన శ్రీవాళుఁడు, తిరువాతి ప్రకరణమున
వస్తువునిచే నూర్యోకి మొక్కింపుఁజేయునైయుండుటచే
గాజోలు నామెయిం జే విలాసమును వ్యక్తము చేయ
లేదు.

అర్జునుఁ దూర్యో ప్రణయమును ద్రోసిపుచ్చిన
చాతినిలో రసికతిలేకకాదు. అంతకు మున్నొకప్పుడు,
పాండవసోదరులు తమలోఁ దాము చేసికొనిన రియమ
మునకు ప్రహదవశమున భంగము వాటిల్లికపుడు, తీర్
యాలిలకై పయనించిన యేడాది సమయములోఁబల్కా
పిని, చిత్రాంగదను, సుభద్రను జేపట్టిన రసికావతిం
ముఁడు కిరీటి. కాని యీ యదనులేలు. ఇప్పటి చిత్తి
పరిపాకమును నేలు. ఈ సమయమున నూర్యోయే
గాదు; మఱి యేసుండురివచ్చి మీఁదఁబడినను విజ

యుఁడు కావనవాఁడే. అట్టి వాతావరణమును శ్రీ
వాళుఁ డెట్లు పుష్పించి యున్నాడో కొంచెము పరి
క్షంఠిము.

తీర్వకిఁ బ్రణయ విభూతము జరిగినది పాదు
నకుఁ బానుపతాస్త్రప్రాప్త్యనంతర సంఘటనము.
అర్జునుఁడు పానుపతాస్త్రత నిష్కగరిష్టతతో బాహుపరా
క్రమ ప్రదర్శన పూర్వకముగ మాయాకిరాతయూపుఁడైన
పరమేశ్వరుని మొప్పించి, యాతనివలనఁబానుపతాస్త్రము
వనపినపుడు, ఆ తివావనమునందువస్థితుఁడైన యాఖండ
లుఁడు విజయుఁడైన పుక్తునిఁ గొలించుకొని
ఆపోవరి తనివినో నేత్రదహాసమున నానందాక్రమ
పుల పొదిల, నాతినితో నీపు నివాతకవనకాలకేయాది
రాక్షసులఁ బరిమార్చి, పిమ్మట నమరావతిలోఁ గొన్ని
దివసములుండి ప్రదోషవాస ప్రయాణం బవనయించు
కొని, మరల మగ్ధములోకమునకు వచ్చునది. మఱి
సారథికమ్ముగు రథమ్ము పుట్టెంచెనని, రోమహరు
డను వానిని పాండవుల కన్ఱువని కుశలవార్త యెఱిం
గింపఁబంపి, తా నమరావతికి వెడలిపోయెను. అర్జునుఁ
డెంత మధ్యాహ్నము కాలంబున నిర్వర్తించవలసిన కేంధ్ర
పూజ ముగించి, కందిమూలాదు లాహరించి, యొక
చెట్టునీడను విశ్రమించి యుండఁగ, మఱిది దివ్యస్వంద
నంబు గొనివచ్చి, యాతని నమరావతికి దోడ్కొని
పోయెను.

మాతలియుఁ దాము పయనించు మార్గములోఁ
గానవచ్చెడి గ్రహ నక్షత్రాది మండల విశేషముల
నొక్కటొక్కటిగ నెఱింగించుచు, నమరావతికిఁ
గొనిపోవుచుండఁగ నందనోద్వాస పీఠిమీఁదుగ నొక
మందమారుతిము పీఠినది. అది కడుసున్నితమై విజయుని
విజయాభిషంధకమైనది. ఆ యవిలప్రసార మీరిరిగ
వారిని—

అర్జునుని మీఁదఁ గోలసెఁ బభ్ర్యంతరమున
పల్లె గంగాతరంగ గాత నీలంబు
నందనోద్వాస పీఠి కావలతాంత
సౌరభాసార లహరీ విహారముగచు.

హరవి. 7-115.

ఈ మారుత మాకౌశికం గాతరంగ సంపర్కముచే
శీలము పవిత్రమునై, నందనోద్వాస పీఠిలో నవ
కుసుమ సౌరభిలహరిలో విహరించి పరిమళభరితియై,
తివాప్రతాయాస భరితుఁడైన విజయునకు హాయిని
గొల్పునదైనది. ఈ మారుతాస్పృశ నానంతర మాతనికి
జరిగిన దిండ్లు నభినందనము. ఆ రథముమీఁదఁ బయ
నించుచు నమరావతిఁ బ్రవేశించు సరికి సర్దుముఁడు
దివ్యాంగనాపాంగ భంగిపమారింగిత సౌభాగ్యుడై
మహేంద్రు నర్ధానందమున సద్భాషితుఁడైవాఁడు. మను
చరిత్రమునందువలె నీమారుతిము మగువ పాలుపుడెలుపు

నది కాలేరు కాని, దివ్యాంగ నాపాంగభంగసూరింగన మూచకమైన దనవచ్చును. మఱియు మార్వతి వలనే భగ్నప్రణయయైన వయాధిని ప్రవగుని కంటఁ బడినై యున్నపుడు, తత్పూచకమైన మాతలి ముల యుట కిది దారిమోసిన దనవచ్చును.

విమృత దేవేంద్రుఁ దావిజయునకు మందారవిస విధిలో దివ్యసౌధము నొకటి విడిదిపట్టుగానిచ్చి, యందాతనిఁ బరిష్కించి, జయంతి కుమారునికంటె పెక్కుడుగ గారవించెను. ఆ భవనముందు వానివ నందనుడు విమలసుధాంకు కాంతిమణి వేదికపై హంస తూలతల్పమున నేత్రపద్మములు మొగిచ్చి, సుఖమున నొందియుండ నాతని నభిసరింపవచ్చిన యూర్వశి, కాతనిలో శేషతల్పమునఁ బవళించిన యంబుజాక్షిని భావము గోచరించినదట. అనిశాసమయమున విశ్రమించి యున్నవిజయు నభిసరింపవచ్చిన దప్పురః కాంత. ఆమె పనునాల్గుజాతుల త్రిదశాంగవలలోఁ జేరుపెంపు వహించిన నీరజాక్షి. నీరజనాథుని యూరు కాండగున జనించిన అయోనిజ. జలవిధి నాపాశన ముగాఁగొన్న యగమృతవకుఁ గన్నతల్లి. స్వర్గమునంకే గాక భూమియందును పురూరవ శ్మశ్రుకవ ర్షికఁ బ్రాణ వల్లభయైన పద్మనయన. ఇట్టివిశిష్టతల యూర్వశి—

కటితోడిపూసి కై నేసి కొరుకమునఁ
గొసలిగా నీలి పుట్టుంబు ముకుండు జట్టి
గాజాలెగ్రోసి చప్పురు గాకయుండ
వచ్చెనూర్వశి యర్దునావాసమునకు.

—హరవి. 7-119

ఈ నీలాభిసారికా వేషము శ్రీనాథుని వాటి దియే. గాజాలెగ్రోసి చప్పురుగాక యుండ వచ్చెనని చెప్పటలో నభిసారికాభావాభివ్యక్తి సరిదిమొనది. ఇప్పుడూర్వశి సుఖమున పరిపాకము నందియున్న యర్దునుని మేలుకొలుపవలయును. ఆమెకాతని పూర్వాగ్రము శేషతల్పమున శియనించి యున్నయంబు జాక్షిని దిలపింప జేసింది. అప్పురోజాతి వనియెనుటచే మార్వశియు తీరసాగర ఏముమ్మూతయే. కావున నామెచే, శేషకాయకి తీరసాగర కన్యక చెసిన యుపచారమునే చెయించినాడు. శ్రీ మహావిభువు శేష తల్పమునుండి మేల్కొనునపుడు లక్ష్మీ పద్మనాథుని శ్రీపాదపల్లవము లొత్తినది. ఇచట మార్వశియునటులే కావించింది.

మేల్కొలిపె నింగు దింజావ్య మెల్లమెల్లఁ
బ్రమదనిద్రాపరాధీను బాండుతనయుఁ
బగడిములఁబోలు తనపాణి పల్లవముల
వతని మృదుపాదపంకేరు హఃఖలులాఁతి.

—హరవి. 7-121

అర్దునువ కొనాటి సంఘటనములన్నియుఁ బ్రయోదావహములు. పార్వతి పరమేశ్వర నామోత్కరము, పాశుపతాస్త్రప్రాప్తి, స్వర్గోకదర్శనము, దేవేంద్రుని యాలింగ నాదరము, తదితా సజ్జీవజేతము, నందనారాము మందారతర మగ్గ్య సౌధనివాసము, ననునివన్నియు జలఁగూడి సుఖపారవశ్యయంతయుగ నిద్రా పరాధీనుని గావించినవామిటని. అట్టి వానిని మేల్కొలుపుట కూర్వశియొక కుతుమార ప్రయోగము గావించినది. అతని పాదపద్మములను పవనములవలె వెల్లనె పల్లవములవలె కుతుమారములైన తన పాశితలముతో మెల్ల మెల్ల నొత్తినది. అట్టి కుతుమార పాద సంవాహన మాతని సుఖ నిద్రనుండి మేల్కొలిపినది.

మేల్కొంచిన యర్దునుఁదేపాటియుఁ దత్తర పాటు నందలేను. నిద్రాపారవశ్యము గలుగుటకుఁ బూర్వ మాతఁడు ఘోరితప మాచరించి యుండుటచే నాతని మనోలక్ష్మ్యము పాశుపతాస్త్ర ప్రదాతయైన పార్వతీవతివై నిరీడీకృతమై యున్నది. స్వర్గోక ప్రయాణమున కైంద్ర రథముధిష్ఠింపమన్నపుడు కూడ నాతఁ కుమావతి పూజగావించియున్నవాఁడు. ఘోర సంఘామమునఁ బార్వతీవతి మెప్పించి పాశుపతాస్త్రమును బడసియున్నవాఁడు. అట్టి విజయున కచ్చరలేను. దేవసంతేజే తత్తరపాటు గల్గునా? లేక మనసున దిగువు నడలునా? అర్దునుఁడు లేచి కనుగొనఁగా నెరుట నిలిచియున్నది నిర్దరలోక లలామంధైన భామిని. కుభగ్యాస్తానిలోఁ దానీవరకే చూచియుండుటచే వెంటనే యామె ధోర్వశియని గుర్తించి, పొమ్మడిగ్గి, యామె కభివాదనంబు చేసినాఁ డిర్దునుఁడు. ఇది ధోర్వశి ప్రణయమునకు ప్రథమాఘాతము.

అర్దునుఁ డెప్పుటన మార్వశి వెట్టయిన దూరము నేయక తిప్పడు. అంతకు మున్నే సంక్రందితుఁడు విజయుఁడైన తన కుమారుని విజయము నభిసందించుచు “నీవు నారాయణ సఖుం డవై నియాదియునిశ్చిగుండివు. వరనారాయణులవలనఁ ద్రివిష్టపంబునకుఁ తెక్కుతో యంబులు రాక్షస బాధలు కాంతింబొందె; నిష్క్రుకు హిరణ్యపుర నివాసులైన నివారీ కవచ కాలశేయాదులగు దైతేయులఁ బరీహర్చవలయు” నని తనవై మఱి యొక విజయభారము మోపియున్నాఁడు. కావున నిది ప్రణయ నిరతహామునకు ఏముయ్యముగాదు. వానినిజట్టి చూచిన నామెతోడి ప్రణయ మాసమయమునందేకొరుగదా! యెన్నఁడుగూడ సంగీరింపరానిది. కావున విజయుఁ డూర్వశి ప్రణయమున కెడమీయకుంకుటకై పొమ్మడిగ్గి భక్తితో నామె కభివాదనంబు గావించినాడు. అంతటితో నూరుకొనక, వినయ వివేచిత మాంఁగుడై—

“ఈ సందీశము నొంటిమీ నింతదూర
మేమి కార్యము నుదాహరి యేలవెంచి?
తేమి రమ్మన్న రానె? పూర్వేందువదన!
చెప్పు; మీ పాపములను విచ్చేసియుండు.”

మనినాడు. ఈ పలుకులలోఁ బ్రాంతవర్తనయందా మెమై దవకుంగల భక్తిభావము తెల్లము చేసి నాడు. ముందు చెయఁబోవు ప్రపంగమున కీ పలుకు లాములు మైనవి. ఆమె తమ్ము వలచి వలసింపవచ్చినదను భావము ముందుగ నే పొడకట్టుటచే నామెను వదలించుకొనుటకుఁ దగిన ప్రపంగము నుపక్రమించినాఁ డెట్లునుండు.

“ఓ చేడియ! తీవటియుద్ధయమునఁ జంద్ర శేఖరు నుపాస్థియునర్పి, యుపాయనముతో నిన్నుఁ జూడఁగ వచ్చునాఁడె ననుకొనుచుండ, ‘ఆహేఁదోయిన తీర్థమెచురై’ నట్లులు నీవే వచ్చితిని. ప్రాగ్భవమున నేనట్టి పుణ్యములు చేసి నాఁడెవ్వగదా? కితాంకు వంశోత్తంపంబు పురురపుండు మా ముత్తారిగాను. ఆ ధూతలపతికి నీ విజ్ఞానపరులు నాకు నీవు ముత్తరతిలిచి. అందుచేఁ గూర్చి మనుమనిమైఁ చేమ నాటించుట లేన్మయే. ఓ యంబుజాక్షీ! భువన ప్రసిద్ధిం దైన ఆది వారాయణుని యూరువు నీ పుట్టినిల్లు, అట్టి పరమ పవిత్రురాలవయన నీ పాదపద్మముల కుత్తమ భక్తి వైధివముతో వందినము చెయ్యటచే నేను పరమ పావనుండ నైతి” ననెను. ఈ ప్రపంగ మామె ప్రణయలిప్సకు ద్వితియాఘాతము. ఈ తీరుగ ‘మార్వళి తనకు వందినీయ’ యనుభావమును పెక్కు ధంకుల వ్యక్తముచేసి నిర్వికారుండై నిలచియున్న పాండుకుమారుఁ డామెకు హితమునే బోధించెను; కాని యూర్వళి కౌపలకు లగ్నియములే యైనవి.

ఈర్వళి కర్ణుఁడ ప్రపంగమువలనఁ దనకోరిక యూఁదెరదను నిశ్చయముగలిగింది. అయినను మన్మథ వికారము మానుకొనలేక, భనంజయుని యుక్తికఁ బలియుక్తిగ మాటాడఁ దొడఁగింది. “అద్దనా! ఎన్ని యూ తిరములు గడిచిపోయిన పెద్దవాళ్లులు కోధించి బయటఁ బెడదవు.” వారకొంతలకు వాని వరుసలుండునా? యిగవెంటలేని యీ మాటలంకమానుము. “కరుణాకర! పొందునందవా!” యని బాలిగొలుపునటు లాతిని సంభోధించి, “నీవు చేవేంద్రుని నిండుకోయపులో నాతిని యర్హున మెక్కియున్నవును నా కంగజ పన్నిభు దెట్లె గాన వచ్చితివి. అట్టి నిన్ను గాంచి, మన్మథుని పుష్పబాగములకు నుటేయైతిని. ఇట్టి నిన్ను నిరాకరించుట నీకుఁ దగునా?” యని ప్రార్థించింది. నీవు వచ్చునపుడు ద్రౌపది కన్యకాంతల దెనకుఁబోవనని నిర్వివాక్య నిజమేలివా? భావలకుఁ జేసి ప్రతిజ్ఞాపత్రియ సత్యముకొడులే. నామాహు నాతనలము నామేమము

నాఁటి నావేడుక నా మానము నాపాహునము వచ్చుచే నివ నేనురకపోవునువా? యని గడించి మాటాడింది. రగభూమినిఁ బడెన ధైర్యకౌర్య సంపన్నులైన వీరు లెవ్వరైన నైదుపదిసేయక నాకైవత్తురు, నీ వితిథులవలెఁ గైకొనక యేఁచెదవు, ఏమి నీవైరస్థియ! కావున వట్టి వేపాలకుఁడోక పూసెజ్జకు రమ్మ, ప్రాద్దుపోయింది. ఈ పులియుట చాలును. అని తన ప్రాధవ వైధివములు బయటఁబడునట్లు మాటాడింది.

అంతటితోఁబోక ‘నీవంతటి బ్రహ్మచర్యవ్రత పరాయణుడవే?’ యని లే మొలక నవ్వులపొంగంబునఁ దొంగిలింప, కంకణ రుణయుగల్గారంబు తోరంబుగా, కంగలి కేళికమలంబునఁ బురందర నంద మని చేసింది. ఆప్రేక్షులో నామెకుంగల తీర్తిరపాటు ఆత్మాభిమానమును దెల్లమయినవి. ఇది యామె చెయఁగలిగిన ప్రణయప్రయోగములలో జరమమైనది. ఇట్టి లీలారవింద ప్రవేశపాతియు జరిగినపుడే కైలాసవాసీ పూలలోచనుఁడు పార్వతిని చక్కదిద్దవలసి వచ్చినది. ఈ ప్రయోగమంతటిది గావుననే శ్రీనాథుఁడు దీనిని ‘చిత్తిభవ సమ్మోహనాస్త్ర విదారణం’ బని చిత్రించి యున్నాఁడు.

అర్థంత ధీరోదార్థుఁడు గావునఁ గిరీటి యాప్రేటున కంతిరంగంబున మిసిమింకుఁడునుగాక, యే పాకంబునకు రాక నిర్వికారుండై నిలచియుండెను. ఆ నిర్వికారతయే యాతిని ధీరోవాత్తిరకు విదానమైనది. ఇది మూఁడవ ప్రణయాఘాతము. ఉర్వళికిట్టి పరాధివ మీవఱకెన్నఁడును జరిగియుండలేదు. ఎన్ని విధములఁ దెనఁగులాడినను గిరీటి చిక్కనిమనమునఁ జక్కుగాన రాలేను. తన కమ్ములవలపు కొనఁగాచిన వెన్నెలవోలే బొలివోయినది. ప్రణయవిఘాతము వాటిలైనను కోపము వైరింపలేక, నిట్టూర్పులు నిగుడించుచు, నద్భుతిమట్టే శించి ‘నపుంసకునివలె నానగొన్నాఁడె; వేడుకొలంబు నపుంసకుఁడవుకమ్ము’, అని కెపించి, దిగ్గన లేచి, మొగంబు గంటుపెట్టుకొని, యూర్వళి యంటికెఁ బోయినది.

కాని కిరీటి యాయరిష్టమునకు సంతాపమునంద లేదు. ఆరిఁడు యుద్ధిష్ఠిరానుఁజాఁడు. కావున నాతిని చూపు యుద్ధములందు విజయము సంపాదించుటయందే స్థిరపడియుండును. అట్టి విజయమునకుఁ బ్రతిపంధికమున ప్రణయమున కౌతిఁడేల వశంబగుండవను? ఈ యరిష్టముగూడ వసిష్ఠజననవలని వచ్చినది; గావున శుభావహమే గావచ్చునని యద్భుతుఁడు భావించినాఁడు. దానిని శ్రీనాథుఁడు హరివిలాసములో విధివిలాసముని తలపింపఁజేయుచుండ, విజుల్లోకమునందలి తేఱుఁబోకలో శక్రుగడియారమున కింఖారావము విన వచ్చినది.

అ త్రి తు డు

శ్రీ కామ్యూరి వేణుగోపాలరావు

ఎప్పుటిలాగా ఎర్రవిసంధ్య పడమటిదిక్కున కొలతూ వుండే సమయానికి, యథావిధిగా ఆచ్యుతరావు ముస్తాలు చేసుకుని వాహ్యోకికి బయలుదేరాడు.

గేటువరకూ వచ్చాక బెనకనుంచి పిలుపు వివబడి తలత్రిప్పి మాశాడు. వంటవాడు పరమేశం చేయొత్తి పిలుస్తావ్వు వాడెల్లా వినయవిగ్నేతులతో "ఈ పూటకు ఏం చేయమంటారు బాబూ?" అని ప్రశ్నించాడు.

తను గేటు దాటతోడే సమయం వరకూ యీ సంగతి వంటవాడికి ఎందుచేతి నుర్దుకురాడో అర్థంకాదు ఆచ్యుతరావుకు. విసుక్కుంటూబదులు చెప్పి బయటకు వచ్చేవాడు.

ఎదురుగా తోటా జరిగే నిత్యకృత్యం మరొకటి జరుగుతోంది కొంచెం ఎత్తులో.

ఆ ఎదుటింటి మేడమీద ఎడంవైపు గది కిటికీ తలుపులు తెరుచుకున్నాయి. రిటైరయిన గజెటెడ్ ఆఫీసరు పర్యవాలనాయకు ఆ కిటికీ చువ్వల సందుల లోంచి ఒకమూలగా పక్కమాదికేసి మామ్రా, చుట్ట పొగ వదులుతూ తనలో తాను ఆనందిం ఆనుధిస్తున్నాడు.

ఒక చేతి ఆచ్యుతరావు ఆగమనాన్ని అతను పసి గట్టిపట్లయితే "మాశారా యీ ప్రకృతిహిందర్యం. ఈ గోరీలవంటి మేడలమీద నుంచి, సిటీలోని యాకుటిల వాతావరణాన్ని అమాయకంగా మధ్యపరుస్తావ్వు మృదువయిన అందం, అహా" అంటాడు.

తనకు చిరాకు కలుగుతుంది.

కొని యిది అప్రవృత్తుకు మాత్రమే జరిగే సంగతే కాబట్టి, యివారో జరగటం సంభవించక పోగా ఆచ్యుతరావు సంతోషిస్తూ ఆ కిథిదాటి బహారులోకి వచ్చాడు.

కోట్లనున్న బురదకు అరిడి పంచె అందు కొంచెం తిడిసింది. వానవస్త్రే ఎంత మంచుబట్టలు వేసు

కున్నా ఏం లాభం? అయినా యాత్రారి కోడ్లు మంచిని కాబట్టి కొంతవరకూ ఫరవాలేదు. ఆచ్యుతరావుకు రెయిన్ కోటు వేసుకోవటమంటే అనివార్యం. అది వేసుకున్న వాడు మిలిటరీ వాడిలాగా వుంటాడని అతని అభిప్రాయం.

ఈలోగా పైకిలుమీద ఒక యువకుడు తన శక్తి సామర్థ్యాల నువయోగిస్తూ, వాయువేగంతో వచ్చి, మరీ పుట్ పాత్ మీద వడిస్తే బురద అంటుకుందన్న భయంతో కొంచెం యివలంగా నడుస్తూన్న ఆచ్యుతరావును యించుమించు గుడ్డినంత పనిచేసి, ఒక్క భుజం రావుకుతో మట్టుకు పోనిచ్చి, ఏమీ జరగవట్లు దూసుకు పోయాడు.

ఆచ్యుతరావుకు కోపం వచ్చి "చిక్కని అర్థంలు గాళ్ళని పిలవొచ్చు" ననుకున్నాడు. ఈ మాదిరి యువకులున్న లోకంమీద తాను చీడరించుకోకుండా ఎలా వూరుకోగలడు? అసలు యిటువంటి అత్యాచారాన్ని చూసుకుని "నా అల్లుడు" అని ఎల్లా గర్వపడుతూ చెప్పకుంటాగో పిల్లల నిచ్చివ మామలు?

క్రమక్రమంగా అతను నడుస్తూన్న కొద్దీ అను దినం మాడటానికి అలవాటుపడిన కొన్ని క్రియలు జరిగి పోయినాయి. జింకపిల్ల కొరున్న యింటినుండు పకు కుని ఆలోచిస్తోంది. తనని యిలా నిర్దయగా కట్టి పడ వేసిన మనుష్యుని గురించి గావును. తన యింటో పనిచేసే యాదమృ కొడుకువెంటే తోటి పిల్లలతో చేరి ఒక సందులో గోరీకాయలు ఆడుతూ తనని చూసి భయంతో మూలకు నక్కాడు. పార్వతి అనే పన్నెం డేళ్ళ పిల్ల అతన్ని చూసి వస్త్రావూ సిగ్గుతో లోపలకు పోయింది.

కొన్ని కోజల క్రితం ఒక అధివారంనాడు గావును ఆ పిల్లను చూచాక 'యింతో కొన్ని సంవత్సరాలు పోతే యీ పిల్ల అందానికి పట్టపగ్గాలు వుండవు" అనిపించింది. సరదాగా మాట్లాడాలనిపిం

చింది. ప్రక్రియలను సజీవి సులభీతాలు తెచ్చుకుంటున్నట్లుంది. సులభీతాలంటే తిండు ఇవ్వమే.

“అమ్మాయ్! నాకో సులభీతా విషయమా?” అని అడిగాడు.

ఆ అమ్మాయి మాట్లాడకుండా ఓ పువ్వు అందిచ్చి తన విశాల నేత్రాలను విప్పి ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ నిలబడ్డది.

“నీ పేరు?”

“పార్వతి”

అచ్యుతరావు “నన్ను పెళ్లి చేసుకుంటావా?” అని అడిగాడు సందాగా, భుజా లెనుర వేసి.

ఒక ఊరికి అతని ముఖంవంక తేరిపార చూసి “నూ అమ్మనో చెబుతామంటుంది” అని ఆ అమ్మాయి తుదకు లోపలకు పరిగెత్తింది.

అచ్యుతరావు సిగ్గుపడి గబగబ ముందుకు పోగి, ఒక నిమిషం గడిచాక వెనుదిరిగి చూశాడు. ఆ పిల్ల ఆశ్చర్యంగా ఓ నడిమయసు స్త్రీతో ఏమిటో చేతులు తిప్పటా చెబుతోంది. ఆమె చిన్నగా నవ్వుతోంది. తలత్రిప్పేసుకున్నాడు.

తను పాఠశాలగా యిలా మాట్లాడతే. ఈ మధురమైన అనుభవంతో అతని కిరీం పులకించింది. తన ముసుగు ముప్పుయింకా చాటుతోంది. కానీ...

అప్పటి నుంచీ తాను ఎప్పుడు కనుపించినా ఆ పిల్ల తుదకు లోపలకు పారిపోతుంది. ఇది పరిపాటి అయింది; తను సిగ్గుతో నవ్వుకోవటం కూడా.

అందింగా, ఒక క్రమంలో కట్టబడిన క్వార్టర్స్ చాటుకున్నాడు. అవి కట్టబడింది శాసనసభా నిధుల కోసం. కానీ అవి వాళ్ళ బంధువులకూ, స్నేహితులకూ ఆలవాలమైపోయాయి. ఒక చోట సినిమా కంపెనీ కూడా వుంది. అతినికి చప్పున ఒక సత్యం స్ఫురించింది. ఒకటి కోసం ఒకడు తింటాడు పడటం యీ జగన్నాటక మాయాలలో ఒకటి.

“కహానే?” అన్నాడు రియోవాడు ప్రక్కకు వచ్చి రథాన్ని అవుతూ.

అచ్యుతరావును యక్కడ చాలా కోరికలనుంచీ వుంటున్నా ఉర్దూ పరిగ్గా రాదు. కానీ అవసరంవస్తే ‘నై’ అనీ, ‘హా’ అనీ అనగలడు.

ఇప్పుడు అగ్రహారంలో “నై, హా” అన్నాడు. “ఐవ్ కొయివ్వండి సాహ్. దించేస్తా”

ఆ దారిన బస్సు ఏరీ రేకపోయివ్వ వాడలానే అంటాడు. అచ్యుతరావు వినిపించుకోకుండా వెళ్ళిపో సాగాడు.

రియోలలో తిరిగే మునుష్యుల్ని చూస్తే అతనికి తెగనిమింట. ఈ భారతీయులు యితర చేతనులు కన్నులతో, ఫోన్లతో తిండి తింటే దేముడిచ్చిన చేతులుండగా అదన్నీ ఎందుకని ఎగతాళి చేస్తారు గాని దేముడిచ్చిన కాళ్ళు వుండగా ఒక మనిషి తోక్కే బండిలో సిగ్గూ, లక్ష్మీ వివచి ఎలా కూర్చోవలసిగా తాళో అనుచాడం. అబ్బ! ఈ డ్రైవో మరీమ. అయి దాగుగురు సుమకూడి ఒక రియోలో యిగుక్కుంటారు. ఒక్క చూడ ఒకళ్ళు. ఒకళ్ళ క్రింద ఒకళ్ళు. మెన్ను యిద్దరాడవాళ్ళు మధ్య ఒక మొగవాడు చాగా లేకుండానే కూర్చోవటం చూసి “భీ” అని ఏవగించుకున్నాడు. యువకులు కూర్చునే విధానం చూసి తిరారి. ఈమధ్య ఓ క్రాంతి భంగిమ వేరుకున్నారు; ఓ వైపు కటిప్రదేశియా, గెండ్లోవైపు ఐమాలగా కాళ్ళు వుంచి వయ్యరమనుకుంటూ రియో అంతా ఆక్రమించుకుంటారు.

ఇలా ఆలోచించుకుంటూ సందడిగా, రక రకాల మునుషులతో కూడివున్న ఓ బజారులోకి వచ్చి పడ్డాడు. ఏక సహారీ, దోసహారీ, దువ్వనా, తీవ్ అణాలతో మోగిపోతుంది ఆ ప్రదేశం గడిచిపోగా. చచ్చే యిగురు.

“సుల్తాన్ బజారు ఎంగులకు ప్రసిద్ధిరా?” అని ఓ గురువుగాడు తిమ్మిల్ని ప్రశ్ని చేస్తే

“నీతాకోక చిలుకలకు” అని జవాబు.

“మరియు?”

“గండుకుప్పెదలకు”.

ఈలోకంలో కొంతమంది రాజకీయ వేర్లలుగా, కొంతమంది సినిమాతారలుగా, కవులుగా, కథకులుగా, చిత్రకారులుగా, మేధాసంపన్నులుగా వైశిష్ట్యం. కొంతమంది రాణీలుగా వేరు తెచ్చుకున్న వాళ్ళూ వున్నారు. అలానే “సుల్తాన్ బజారు ఫేమస్” అని పేరు తెచ్చుకున్న వాళ్ళూ అనేకులు. ఓహో! ఈ సృష్టిలో పేరుగలవాళ్ళు ఎంతమంది వున్నారు!

అసలు యిది కలగాపులగంగాపున్న ప్రదేశం. చార్మిచార్మి చాటి వెడితే అరేదియూ అన్న భయ కలుగుతుంది. లేక మొగలాయిలవాటి వాతావరణమూ సంప్రదాయమూ కల్లికుగట్టిపట్లు కనిపిస్తుంది. మధ్యతర గతి కుటుంబీకులూ, బీద వా యా ఆనందించేందుకు యిక్కడ ఏమీ పాగవంలేదు. మరీగవంతులు యిక్కడ అమెరికా మాస్తాగుట. హుస్సేన్ సాగర్ చాటి జంటవగరంలోకి అనుగుణిస్తే మనుషులులేని పాశ్చాత్యదేశాల గొడ్లవంటిగోడ్లు. ఇంకా అందం తరచబోదామని లోపలకుపోతే అసలు వరసంచారమే లేదు. ఇన్ని విధిన్న మనస్తత్వాలతో, రకరకాలకులాల స్వంతపద్ధతులలో, బుగ్గలు చేసుకుని యింకా తిరుగు తూన్న రస్తాలూ ప్రతిరోజూ యీవాడు ఎక్కడను పోయినా తాండవించే వాగరికత కొంతభాగం పంచు కుంది. వాగరికత! అసభ్యకరమైన ఒక అంశాన్ని ధైర్యంతో బాహుబం గా ప్రదర్శించటమేలేవ్వు వాగరి కత మరొకటికాదని అమృతిరావు అర్థం చెప్ప వున్నాడు.

వాలుకుగొడ్లమగ్గ నిలబడివున్న బీచ్ కానిస్టేబిల్ అతనికి తెలిసినవాడు అవటంచేత కాల్వార్క్ చేశాడు. ఎవరికీ 'పాస్' అందిస్తాన్న కిల్లీకొట్టు దిమ్మడిలు గౌరవపురస్కరంగా నవ్వాడు. మరుక్షణంలో వీల్చిద్ద రినీ చూసి బారీచెందటం ప్రారంభించాడు అమృతి రావు. పాపం వీంటిదితంలు వాల్లీవి? అకానిస్టేబుల్ అశేషగాలో ఎప్పుడూ నిలబడి వికృతంగా చేతులు అటూయిటూ అడిస్తూ ఎవరివారిని వాళ్ళను సాగ నంపారీ? చరితేస్తే ఓవర్ కోలు చేసుకునీ, వానవస్తే గొడుగుచేసుకుని ఆ అల్పత్వానికీ సరిఅవుతూ ఆ సరక బాధ అనుభవిస్తూ వుండాలి. కిల్లీకొట్టుదిమ్మడిలుకూడా అంతే. పొద్దుట ఎనిమిదింటికీ తెరిచినపావు, రాత్రి పన్నెండింటివరకూ ముయ్యోక అలా ఎందరికో అకులు చుట్టియిస్తూ, సిగరెట్లు అందిస్తూ, బూతుకుటలుమాట్లా డుతూ రుద్దరజీదిరిం గడుపుతూంటాడు. పాపం! అశ్చర్యం! వాళ్ళిజీవితాలు హేయమైనవని వాళ్ళకు తెలి యదు.వాల్లీ ఇతిరుల సామర్థాతి వక్రమార్గంలో దూర గొంటున్నామని వాల్లీకు తెలియదు. వాళ్ళకు ఆత్మ విమర్శవా జ్ఞానం లేదు. వాళ్ళవివాద వాల్లీ బాలిపవరు.

తను!మరితను! తనగురించి తనకు తెలిసినంతగాగా ఎవరిని గురించి ఎవరికీ తెలియదు. అంతేగాక తనకు

యితరులగురించి కూడా మౌనంగా తెలుసు. ఆ మాదిరి మనుషులు తననిచూసినప్పుడు ఏమనుకుంటారు. ఆయనకు ఒక వాగ్యుతిలేదు. ఆహో, జీవితమంటే ఆయనదే అను కొంటారు. ఆ అప్పుడు మాత్రం తాము అనాయతో, బాబో! కుల్లిపోతారు. అసలు వాల్లీతనూ వాల్లీని గురించి తెలుసుకునేందుకు ప్రయత్నించారే? అతను గర్వపడ్డాడు. తనలాగా అలోచించడం ఎవరికీ చేతకాదు.

తన జీవిత విధానం పట్ల అమృతిరావుకు చాలా విశ్వాసమూ, రృచీ వున్నాయి.

తాను రిక్ ఎక్కడు అందరిలాగా.

ఉద్యోగం చేయడు.

హో!బళ్ళిలోంచి కనుపునిండా మేసి, త్రాగి బయటకు వస్తూన్న అనేకమంది విచిత్ర జీవుల్ని, మేయటానికి, త్రాగటానికి, లోపలకు పోతూన్న వందలవ వందలు పొరుల్ని అమృతిరావు చూశాడు.

అబ్బ! కోత.

హో!బళ్ళిలో తినేవాల్లీని బయటమంచి చూస్తే వాల్లీంతా ఎవరి దారిన వారు ఎగబడి తింటూన్నట్లు కనిపిస్తుంది. ఎంతమంది తింటాలో అంతమంది జవా భాలో కూర్చుని. ఒకరు తిన్న పర్తాలలో ఒకరు తింటారు. కొన్ని వేలమంది తృప్తిగా చెప్పించి, వేసిన చెంచాలను పెదవుల ముగ్గగా నోటిలోకి పొనిచ్చి, వారిక తోప్పలు చిక్కించుకుని చెప్పరిస్తారు. పాకంలో చెసిన తీసినదాల్దాలూ, సాంబారంటాతే అడి తింటున్న వ్యక్తు త్రాగుతున్న వ్యక్తు చూడాలి. పానీ ఎవరిదారిన వాల్లీ తిని ఉరుకోక ఒకరి ముఖంవంక ఒకరు లేరి పార చూసుకోవటమూ, వాడింకా చూస్తున్నాడా అని ఓడూ విడింకా చూస్తున్నాడా అని వాడూ...

ఇలా చీదరించు కోవటంతో తన కనీసంతా తీర్చు కుని అక్కడినుంచి బాటాడు.

తన ప్రవర్తనకు వన్నె తెచ్చే మరో విషయం. తాను హో!బళ్ళి చుట్టూ తిరగడు.

అదే తిలుచుకుంటూ, గర్వ పరవసుడొతూ బస్ స్టాండ్ చాటికొంతదూరం పోయే సరికి ఒక సినిమా హాలులో విపరీతింగా జనం త్రొక్కిప బాగుకుంటూ వుండటం, కుమ్ముకోవటం దృగ్గోచరమైంది. ఈ కోతే మొదలైనహిందీ సినిమా చూడటం కోసం జనం తిండోప తిండాలుగా వచ్చారు. ఒకడు అక్కడున్న బొమ్మలని

చూస్తూ, యిదివరకు ప్రతికూల చదివిన కథలు గుర్తు తెచ్చుకుంటూ 'అప్పుడు వాళ్ళిద్దరూ' లోలో పడ్డారు. అని ప్రక్కవాడికి వివరిస్తున్నాడు. భార్య భర్తల మోస్తరువున్న యిద్దరు రిజల్లోంచి దిగగా, మొగవాడు కిల్లి నముల్లాన్న ఆడవాన్ని 'నువ్విక్కజే నిల్చామ'ని చెప్పి తాను లోపలకు పోయి మందలో కలిశాడు. ప్రతి కొత్తసినిమాకీ మొదటి రోజునే హాజరయ్యే ఒక కౌరేజీ అమ్మాయినిగురించి యిద్దరు అబ్బాయిలు వ్యాఖ్యానించుకుంటున్నారు. పిల్లల తల్లులు ఎంకు కొచ్చానూ అని విసుగుపడుతున్నారే కాని కదలనన్నా కదలరు. ఈ దృశ్యాలన్నీ అయ్యితే రావు దూకాడు. భరించలేక పోయాడు. కదిలి ఆ వారావరగం చాటిబయటపడ్డాక "అమ్మయ్య" అని హాయిగా ఊపిరి పిల్చుకున్నాడు.

తనకు ఘనత వాపాడించే మరో విషయం. సినిమాలు ఎప్పుడోగాని చూడడు.

హఠాత్తుగా తన ముందు లోకం ఎంత అనిపించింది. ఇంకా ఏమో అనిపించ బోతుండగా ప్రక్కనించి వేగంగా చాటిపోయాన్న రిజల్లోని ఓ వ్యక్తి "ఏమండోయి ఆయ్యితేరావు గారూ" అని పేరు పెట్టి నిలవటం విడిపించింది. అయినా అతను ఆగలేదు. తలత్తిపి వెనక్కి చూడకుండా, మామూలుగా నడవ పోగాడు. ఆ పిలిచింది ఎవరో తనకు తెలుసు. అతనలా వాహనం మీద, అకోదిర్చా అనుకుని కూర్చుని కుకేల ప్రక్కలు వేస్తూండటమూ తన నిలబడి సమాధానాలు చెబుతూండటమూనా? ఆయ్యితేరావు బ్రతికివుండగా అటువంటి పొరపాటు పని ఎప్పుడూ చేయడు.

అతనికి ఆనందం కలిగింది. తనలో ఏదో ప్రత్యేకత వుంది. అది ఎవరూ అందుకోలేనిది. తాను జీవితో సాధించాడు.

ముందుకు పోగాడు. ప్రజలంతా ఎక్కడికో పని వున్నట్లుగా గుంపులు గుంపులుగా పోతున్నారు. ఈ ఊర్లో వున్న బ్రహ్మాండమైన విచిత్రం యిది ఒకటి. సాధారణంగా పంపెగ వస్తే కొత్త బట్టలు కట్టు కుంటారు. కుంభంగా పలహారాలు చేసుకు తింటారు. సరదాగా వుంటారు. ఇక్కడ అదేమీ కన పడదు. మనుషులంతా రోడ్లమీదకు వచ్చిసి కూర్చి న్నిస్తూలో నడిచినట్లు వరుసగా నడిచిపోతూ వుంటారు మాట్లాడతూనా మాట్లాడుకోకుండా.

"...అంధ్ర జీవితములో ముఖ్యపాత్ర వహిస్తున్నది."

పెద్దరంగుల సుదీప వివాద సంద్రాని అక్షరాలతో లిఖించబడి వేర్లాడగట్టబడి వుంది ఒకచోట...మనీ మనిగా వర్ణిస్తున్నాడు. తర్వాత జాలిపడ్డాడు. ఇదంతా ప్రకటన చాతుర్యం. చాపల్యం. ఆమాటకు వస్తే ఏది ఆంధ్ర జీవితములో ముఖ్యపాత్ర వహించట ల్లేను గనుక? "అవకాయ"...అతిడీ పెదవుల మీద కొంటే తనంతో కూడిన చిరువత్స చిందులాడింది. కొంటేగా ఆలోచించటంగా కూడా తాను మొన గాడు. ఈమధ్య తనకు తెలిసిన ఓయ్యవకుడు వున్నట్లుండి కొలివాన చిరువత్సలు విరజల్లటం ప్రారంభించాడు. ఒక విశ్రుడిలాంటి వాడు యిల్లు కట్టడం ప్రారంభించి పూరికే జాప్యం చేస్తూంటే "హార్తిప్ప తాగవయ్య" అని సలహా యిచ్చాడు తను. ప్రతి పత్రికా తిప్పని సరిగా చదివే తన ప్రక్కయింటి వాళ్ళ కుర్రాడిని అడిగితే ఏసినిమా తాంకు ఏ డబ్బు చర్చ సొందర్నాన్నిస్తుండో, ఏతలనూనే తెల్లజాత్తుని నల్ల జాత్తుగా మారుస్తుండో, మరి ఏతలనూ నెజాత్తునివోత్తుగా వెంచుతుండో గడగడ వల్లించగలడు.

తన తెలివి తేటలకు మరో నిదర్శనం. ప్రకటనలు చూసి ఎప్పుడూ మోసపోడు.

ఇంతిలో "ఆయ్యితేరావు గారూ" అని ఎవరో పిలిచారు.

అతను ఆగాడు. ఆగివందుకు చిరాకు పడుతున్నట్లుగానే ముఖ భంగిమ ప్రదర్శిస్తూ నిలబడ్డాడు.

రామనాథం అనే నలభయి ఏళ్ళ ఆయనప్రక్క నుంచుని ఎవరితోనో మాట్లాడుతున్న వాడల్లా దగ్గరకు వచ్చి "నిమస్కార మండీ" అన్నాడు. ఆయ్యితేరావు తిప్పని సరిగా ప్రతి నమస్కారం చేసి ప్రశ్నార్థంగా చూశాడు.

ఆయన నవ్వుటానికి ప్రయత్నిస్తూ "ఎక్కడి దాకా బయల్దేలాడు?" అన్నాడు. ఆయ్యితేరావు ముఖానికి సమాధానం చెప్పాడు. ఆయన అన్న కష్టాలుపడుతూ ఏదో అడగటానికి శాయశక్తులా తంటాలు పడుతున్నాడు. చిరున చొక్కాతోనూ, మోకాళ్ళపైకి ఎగసిన పంచెతోనూ, చెప్పులులేని కాళ్ళతోనూ, మాసిగడ్డంతోనూ, తెలసంస్కారం

లేని జాటుతోమా వున్న ఆయన అచ్యుతరావు యింటికి కొద్దిదూరంలోవున్న చిన్న పెంకుటింటిలో వసినూన్న వ్యక్తి. తనబతుకున్న కంఠంలో చే ప్రస్తావనగా కొన్ని ప్రశ్నలు అడగసాగాడు లాంఛన ప్రాయంగా. అచ్యుతరావు ముఖంలో నిర్లక్ష్యమిచ్చి వ్యక్తంచేశాడు. చివరకు ఆయన రెండు చావునవ్వులు నవ్వి వారిపోతున్న ముఖాన్ని వారిపోకుండా వుంచేందుకు ప్రయత్నిస్తూ 'ఒకపాతికరూపాయలుంటే సద్దుబాటుచేస్తారా. మా ఆయిదోదానికి చాలాజబ్బుగా వుంది' అంటూ పనిగాడు.

అతనుముఖం చిట్టించి "క్షమించండి. నాదగ్గర లేవు" అని మొహమాటం లేకుండా చెప్పేసి వస్తాను. అని అక్కడినుంచి వచ్చేశాడు.

ముఖపరిచయం వున్నంతమాత్రాన జబ్బు అప్పు అడుగుతాడా యీ పెద్దమనిషి? తనమాట సత్యం అంటే తెలుసుకోవాలి నోరు జారేయిండు. అసలు జబ్బు అప్పుయిచ్చే వాళ్ళిన్నా వున్నావు నేవాళ్ళిన్నా తనకు పరమ అనిహ్యం. మానవత్వం చంపుకోవటానికి మరోపేరు యీ రెండిల్లో ఏదైనా ఒకదానికి.

ఈయనగారికి తొంభియి రూపాయల జీతం. ముందటిభార్య దివిపోయేటప్పటికే నలుగురు సంతానం. జోటిలోకి నాలుగువేళ్ళుపోవు. మరోపెళ్ళి వెలగజెట్టి అయిదోపిల్లను కన్నాడు. ఆభార్యకు టి. డి. మరీ జబ్బు చాలమంటే ఏంచాలురుంది? ఈ మనుషులు పెళ్ళి విషయంలోయెందుకు యింతిబ్బడిహీనంగా ప్రవర్తిస్తారో అర్థంకాదు. తనకు కాలమొద కాలమేమను తన గలిగినంత ఆస్తివుంది. ముప్పయిఏళ్ళు. ఆయినా యింత వరకూ పెళ్ళిమాట తలపెట్టలేదు. నిర్విచారంగా రోజులు గడుపుతున్నాడు.

అద్భుతమైన మరోసుగుణం. అందరిలా తన పెళ్ళి చెసుకుని ఆ రొంపిగా, బాదరబండిలో పడలేదు.

ఓహో! తనలో ఎన్ని మనుజులు! ఎంతగొప్ప లక్షణాలు!

ఒకదానిని వింటుంది మరొకటి. ఒకదానికన్న ఉన్నతిమైనది మరొకటి. తన యీ ప్రపంచానికి ఒక అదర్శప్రాయుడు. తననిచూసి ప్రతివాడు అలా నేర్చుకోవాలి.

దేవుడు ఒక అశ్రావ్యవ్యక్తిని సృష్టించి "యితరులు వేరెత్తి చూపటానికి యిరినిలో జోషలేమీ లేకుండా వుండుగాక" అన్నాడు.

అంతే అరేనే అచ్యుతరావు పోయాడు.

సహాయం. మానవులు ఒకరినొకరు సహాయం కోరుతారు. పరిధులు చాటుతారు. ఆశలను పెంచుకుంటారు. ఆశలను త్రెంచుకుంటారు.

మొన్న తనకు వేలవిడిచిన మేనమామ కొడుకు నారాసని చెప్పకుంటూ ఒకరియరై ఏళ్ళి కుర్రవాడు యింటికి వచ్చాడు.

అతను ఎవరు? ఈ మధ్య దేశంలో ఎక్కడా చెల్లుబడికొనివాళ్ళా, అజాకానికి పనికిరానివాళ్ళూ యీ హైదరాబాద్ నగరంలో ఓ ఉద్యోగాలు వొరగబడతాయని తింబలు తింబలు తరలి వచ్చారు. ఎవరో ఒక పరపతిగలవాడిని ఆశ్రయించారు. ఇహ ఆశ్వేషణ పొగించారు.

"బావా! ఇక్కడ ఉద్యోగాలు బాగాబోరుతున్నాయిగా. అన్నాడతను ఉమరుగా.

"ఆ దొరికేవాళ్ళకు దొరుకుతూనే వుంటాయి"

"నువ్వేమి ప్యాసయినావు?"

"ఇంబర్ట్యుడియల్ పార్ట్ వనపోయింది. నేనీహ దాన్ని కంప్లీట్ చేయదలచలేదు. నువ్వున్నావు గదా అనియిలా బయల్దేరి వచ్చాను. నెలకు ఓ నూటయ్యారై చాలు బావా. పైచేటు కంపెనీ అయినా పరవాలేదు. ఏమంటావ్?"

తను మొహమాట పడటం చేతకొని వాడు గనుక యిలా నిష్కర్షగా చెప్పేశాడు. "అబ్బాయ్! నూటయ్యారై చాలా? బలేవాడివే. ఈ దేశంలో అన్ని వూళ్ళలోకంటే యీ వూళ్ళో ఎక్కువగా ఉద్యోగాలు దొరకబడ్డేను, దొరికేవాడికి. ఎక్కడైనా దొరుకుతుంది. పైగా యిక్కడ క్రోత్త ప్రభుత్వం వచ్చాక యిది వరకు అర్హతలు చాలకపోయినా ఉద్యోగాల్లోకి తీసుకున్న వాళ్ళని వూడకెరికేస్తున్నాను నూడా. నాకు పరపతి వుంది నిజమే. కాని యిలా ఉపయోగించలేను. కావాలంటే నువ్వు రెండు నెలలపాటు యీ యింట్లో వుండు. తను "నీకు చాలనైతే వెదుక్కో. నేను మాత్రం సాహాయ్యం చెయలేను."

అతిని మొహం కంఠగడ్డలా అయింది. ఆరాత్రే చెప్పా పెట్టకుండా ఇల్లి పోయాడు.

“సహాయం. పిల్లకు ఎందుకు బుద్ధిలేదో, తమ పరిమితి తెలుసుకోకుండా ఒకరిపై ఆధారపడిపోవడమిది. అయినా ఏం చేవులు పిల్ల? మామూలుమనిషికి కావలసిన లక్షణాలు పిల్లకు లేవు. చూడగా తనకు తప్ప మరెవరికీ లేనట్లున్నాయి.

ఈవిశాల ప్రపంచంలో తలకొక రీతిగా బాస పడుతూ యంతలోపభూయిష్టంగా అనవరతమూ మనుషులు మగిపోతూ ఎలా జీవిస్తారో విచిత్రం. ప్రకృతిఅనే త్రాసులో తనను ఒకవైపు నిలబెట్టి, రెండవవైపు మానవ లక్షణాలను మానవునికి పనికీవచ్చే అంశాలను పడవేస్తే బయట ఎటు మొగ్గుకుండా సరిగ్గా సరిపోతుంది. అస్తానే తననుగాక మరెవరినైనా నిలబెడితే ఎటువైపు ఒకవైపు వాలిపోతుంది.

ఇది హేయ ప్రపంచం. కుట్టు ప్రపంచం, బాధల ప్రపంచం, తప్పుల ప్రపంచం, దోషయులే ప్రపంచం.

తాను చేతుకుడు!

ప్రాద్దున్నే లేస్తారు. గడవిడిగా కాలకృత్యాలు ముగించుకుంటారు. నోట్లో యింత అన్నం కుక్కుంటారు. కైకిళ్ళుమీద, కైకిలు రిమోలమీద, గుడ్డుకుని కుమ్ముకుని సిటీమస్సులమీద ఆఫీసులకు పరిగెడుతారు. చివాట్లు తింటారు అధికారులచేత. తప్పుపనులు చేస్తారు. దొంగలక్కలు వ్రాస్తారు. ‘డిష్టిల్ వాటర్’ యిచ్చి ఆయన రూపాయలు జేబులో వేసుకుంటారు. కేసు గెలిచినా ఓడినా డబ్బు పనులుచేస్తారు. అప్పుల కోసం ఎగబడతారు. ఒకరిశాకరు పొగుడు కుంటారు. తెగడు కుంటారు. మంచినీళ్ళ పంపుల వగ్గర యుద్ధాలు చేసుకుంటారు. నీలిరిక్వి చరిస్తారు. ఇక్కోల్లోంచి బయటకు వెళ్ళి గొట్టించుకుంటారు. పనికిరాని పిల్ల కొయలకు పిల్లలమయిచ్చి మురిసి పోతారు. ఈగలతో, దుర్వాసనతో నిండివున్న కొండల్లో జీవతారు. అతి మధుర సన్నివేశంలో కూడా తను ఉద్యాగినాస్తీ, బాధ్యతనూ తలపుకు తెచ్చుకుని ‘అత్యా’ అని కుమిలి పోతారు. కోగాలతో, వేదనలతో అఘోరిస్తారు. చీట్లకేకలు అడతారు. దూర్బాటిపేరిట నడికోడుమీద నగుబాటు అయోపనులు చేస్తూంటారు. పరస్త్రిలోనం వ్యామోహ పడ్డతారు. తగుతారు లేదనాలు ఆడు తారు...అబ్బ! దుర్బరం!

బాగా చీకటిపడి పోయింది. క్రమంగా పెద్దపెద్ద విఘ్నల్లోని దీపాలు తీర్చిదిద్దిన వరసలుగా దూరావ సందుల్లోకి దృగ్గోచర మౌనున్నాయి. అమృతరావు ఒక సందులోంచి నడుస్తున్నాడు. మనుషుల సందడి అంతగాలేని అమానక చీకటి. పండులో మెల్లగా ఆకు గులుజేస్తూ నడుస్తూ ఒక పెంకుటింటికిటికి ముంగు నడక వేగం మరి మందంచేసి అటూ ఓరగా చూశాడు.

కిటికీవున్న గదిలో ఓదీపం వెలుగుతోంది. ఇతరులకు స్పష్టంగా కనిపించేట్లుగా ఓ స్త్రీ కూర్చుని వుంది అటుకేసి. అమృతరావును చూసి చిన్నగావని ఆవ్యక్త భవనంతో ఏవో పలికింది. అతను వినిపించుకోకుండా తలప్రక్కకు త్రిప్పుకుని నడిచాడు కిదిగా. అతని పెదవులు చిన్నగా చూపించాయి.

తాను...తాను అతి నిగ్రహశాలి. స్త్రీలతి విద బాలసలేడు. తాను ఎవరికీ దాసోహం అనడు.

తన జన్మ ధన్యమైంది.

ఒక ఘర్లాంసు నిడిచాక అమృతరావు ఆగి చుట్టూరా చూశాడు. అంతా చీకటిమయం. ఆ పెద్ద విఘ్నల్లోని దీపాలుకూడా యిక్కడకు కవబడటంలేదు. ఈ ఏకాంతంలోని ప్రకాంతంవల్ల తన నిర్మలత్వానికి బంగారానికి తావి అల్పివట్టుగావుంది. అసలు స్పృష్టిలోని రహస్యం యిదే. బాధాల్వారికి మనుషులమగ్గ, పెనుచీకటి చేరికలమగ్గ ఎవరూకాననిదోల చూతూ త్తుగా శాంతి, వెలుగు వుంటాయి. అది ఆరాతీసి సమీపించగలిగినవాడు. అదృష్టవంతుడు. తానే మేధావి.

అతను నిశ్చింతగా నిట్టార్పి చుట్టూ మళ్ళా కలయచూశాడు.

ఇది అసహ్యమూ, దరిద్రమూ తొందలించని ధనవంతుల మేడలనీడలు. ఇది ముఖోగలాలుకులైన వ్యక్తుల మలినచరితాలచే తొక్కిలదని ఒక మారు మూల ప్రదేశంలోని నిర్జనభూమి. వివిధభోగపరాయణులు నిర్లక్ష్యంగా స్పృశించని అడివిలాంటి పట్ల భాగం.

తనకెందుకో యీ బాగా చూస్తేనే ఒక అపూర్వ నేస్తాన్ని చూసినంత ఆహ్లాదులగావుంటుంది.

ఇక్కడ పచ్చిక లేడుగాని వుంటే విశ్రమించాలని వుంటుంది.

దీనికి కారణం ఎప్పుడో తెలిసింది. కల్పవృక్షం, దుఃఖసమిశ్రిత, అసహ్యభరితమైన అన్ని పీఠాలు, బహుశా చాలాకాలం దీనిపైన సరసంచారానికి తావులేదు. అప్పుడు పెద్దగొడవుంది.

ఆ గోడవాసుకుని అచ్యుతరావు క్షణంపాటు కనులమూసుకున్నాడు. ఇది అన్నిటికీ అతీతమైనది. ఎవ్వరూ లేన అంతిమ స్వప్నంవలెంది.

ఇహచాలు. ఇదే అతని 'టెర్రిఫిస్' అతను వెనక్కి తిరిగాడు. ఒక అవ్యక్త ప్రబోధంతో మనసంతా మగిసింది, నేత్రాలు ఉబ్బలంగా ప్రకాశిస్తున్నాయి.

తాను అతీతుడు. కోర్కెలను, మానవ బలహీనతలను ఆవలీలగా అతిక్రమించినవాడు.

పంపిగలలు గడిచాయి. అక్కడ ఒక స్త్రీబ్రతువుంది. ఎడమవైపునందు మలుపులిరిగి ఒక వ్యక్తి నడిచి వస్తూ అచ్యుతరావును అక్కడ కనిపించాడు, సరిగ్గా దానివెలుగులోకి వచ్చేసరికి ఆ వ్యక్తి తనలోతిను ఏదో మాట్లాడుకుంటున్నాడు. గాలిలో చేతులు తిప్పుతున్నాడు. తీవ్రంగా గోణుకుంటున్నాడు. పైగా ఆపనివల్ల ఏదో అనందం అనుభవిస్తున్నట్లుగా గోచరిస్తున్నాడు.

"ఆత్మారావు! ఏ లోకంలో విహరిస్తున్నావ్!" అంటూ అచ్యుతరావు అతన్ని ఎగతాళిచేస్తూ అపాడు.

అతను తిలకుపడి, యితనివంక తేలిపార చూసి "నువ్వు?" అన్నాడు.

"నేనే యిలా ఎక్కడికి?"

అతను ఆశ్చర్యపడి "అవును నేను యిలా ఎందుకు వచ్చాను? పుత్రికాభిషేకం బయల్దేరాను" అన్నాడు.

అచ్యుతరావు అతన్ని చూసి జాలించెందాడు. "మనీస్ అలవాటు మానుకోవాలియ్"

"ఏ అలవాటు?"

"నీకు ఏదో లోకం, ఆ వేదనలు వున్నాయని నాకు తెలుసు. కాని వాటినుంచి విముక్తుడిని కావటానికి ప్రయత్నించాలి. అనుక్షణం ఆలోచిస్తూ, తన లోతని మాట్లాడుకుంటూ, చెరుల్ని గాలిలో తిప్పుతూ సరసుమయ్యే ఒక మనిషివున్నాడంటే నాకు సహ్యంలేదు. నీ జీవితం, ప్రపంచం యితరులకు ఎంత హాస్యం

స్పందం! నీలాంటి వాళ్ళు ఎలా బ్రతుకుతారో నా కర్తవ్యం కాదు. అశ్చర్యంగా వుంటుంది"

"వాలాంటివాళ్ళు ఎలా బ్రతుకుతారో నీకు ఆశ్చర్యంగా వుంటుందా?" "అవును మీరు సార్వభౌమమనుషులు కావండుకు. అవిచేకాలకు లోనవుకున్నాంకు"

ఆత్మారావు కళ్ళు ఒక్కసారిగా ఎర్రబడ్డాయి. "అచ్యుతరావ్!" అన్నాడు. "ఇతరుల లెహికి లేని ప్రత్యేకత నీలో ఏదో వుందని నీవు చాలా కాలంగా అనుకుంటున్నట్లు నాకు తెలుసు. వాలాంటివాళ్ళంటే ఏదో చులకన భావంతో మిడి నీ పడుతున్నావని నీ మాటలవల్ల నేనకసాధ్య గ్రహించాను. జీవితంలో పోరాటంచేసేవాడిని చూస్తే బాధ్యత, బరువు తెలియని నీలాంటి వాడికి యీ కబురు చాలాకాలంగా చెబుదామనుకుని కూడా మామూలు మనిషిని కాబట్టి "ఎందుకులే" అని వుపేక్షిస్తూవున్నావు. నన్ను చూస్తుంటే నీ ఆశ్చర్యంగా వుందా? పాపం: నన్ను చూస్తుంటే మా అందరికీ ఎంత ఆశ్చర్యంగా వుంటుందో, మేమంతా ఎంత వెక్కిరించుకుంటామా నీకు తెలియదు. ఎలా తెలుస్తుంది? నవ్వెవ్వడూ లోకులనిగురించి ఆలోచించటమే గాని, నీగురించి లోకులు ఏమనుకుంటున్నారో ఎప్పుడైనా వింటేనా? ఇహమీదట ఆ సావకాశం కలిగిందుకో. కాస్త నీ గురించి ప్రజలెముకుంటున్నారో కూడా విను. నీకమైనా లోకపకుతుంది" అని యిహ అక్కడ ఆగకుండా వెనక్కి తిరిగి గజగల వెళ్ళిపోయాడు.

అచ్యుతరావు నివ్వెరపోయాడు? ఇదేమిటి? ఈ ఆత్మారావువచ్చి విచిత్ర విషయాలు చెప్పిపోయాడు. తన తీర్మానం, దృఢ విశ్వాసం అవన్నీ పటాపంచల చేశాడే? అచ్చే! యిది సమ్యక్కర్మంగాలేవు. కాని యీ మార్పుకు చాలా ఆవేగంతో పరికిపోయాడు, మాడాలి.

అసలు అతనికి తనమాటలకు ఎదురుజవాబు చెప్పగలిగే సామర్థ్యం వుంటుందని అనుకోలేదు. అలా చెయటమేగాక ఏబాయించాడు.

అతను మెల్లిగా ఆ కిటికీని సమీపించాడు. ఓరగా చూశాడు. ఆ స్త్రీ యింకా అలానే కూర్చుని బతుకుతున్నాడని చూస్తోంది. మరీ ఆవ్యక్త భవనంతో ఏదో అంది.

అచ్యుతరావు మందంగా సాగాడు. సంక్యప్తి పడబోయాడు. తను, తన నిగ్రహం... బీకలో! కాని ఆత్మారావు అన్న మాటలు గుర్తుకు వచ్చాయి... ఆమె ఏమిటో అంటున్నట్లుగావుంది. ఆలకించాలి. అతను ఉపిరి బిగించాడు. ఆమె చాలా నిరసనగా, హేయమైన ధోమలో... చాలు... అతను విన్నాడు.

అచ్యుతరావుకు తల తిరిగింది. తనేనా భూమిపై యింతమాట పడింది. ఆమెకేమైనా మతిపోయిందా? తన నిర్లక్ష్యనికి, నిగ్రహానికి ఎటువంటి అర్థం లేని పరిణామించిందీ? పైగా పెద్ద శిల్పంతో కిటికీ రెండువులు కూసుకుంది.

ఛీ! ఎంతమాట అన్నాడు! ఈ స్త్రీకి కొంచెమైనా బుద్ధిలేదు.

కాని...!

ఆత్మారావు చెప్పిన మాటలు? తన గురించి లోకంలో కొందరు యిట్లాకూడా అనుకుంటున్నారా?

తనవనటం కొత్తగా అలవర్చుకున్న అడుగులతో ముందుకు సాగాడు.

చీకట్లో యిద్దరు మనుష్యులు వెదురుగా వచ్చారు. ఇతిన్ని ఎగాదిగాచూసి ప్రక్కకు తప్పుకుని గుసగుసలు చెప్పకున్నాడు.

అచ్యుతరావు విసులకు ఆగుసగుసలు యీవిధంగా సోకాయి, ఎన్నడూ వివసంత శ్రద్ధగా వివటంచేతి.

"వీడిచేరే అచ్యుతరావంటే, వీరికి విచ్చం కూడా చేయడు... చస్తే ఒకడికి సహాయం చెయ్యడు."

ఈ యిద్దరికి కూడా మతులు పోయినట్లున్నాయి. లేకపోతే అట్లా ఎందుకు చెప్పకుంటారు?

అతిని మనసు సందిగ్ధమైంది. ఉద్విగ్నమైంది, "పాపం వీళ్ళు అమాయకులు" అనుకున్నాడు. ఆత్మారావు చెప్పిన మాటలు గుర్తుకు వచ్చాయి. దుర్మార్గుడు విజం చెప్పాడేమిటి కొంపతీసి...!

అచ్యుతరావుకు కొద్దిగా శరీరం చదుర్చింది. బాధపడ్డాడు.

కాని ఈ విధంగా బాధపడటమార్గంలేనటానికీ ద్రుఢముం. బయటి ప్రపంచంమంచి చీకటి ఆ విషయాన్ని దాచింది.

మెల్లగా వికారమైన పిగులోంచి నడవసాగాడు. నడకలో కొద్దిగా తీసి తప్పింది. తనని రానుకుపోతూన్న ప్రతివాడూ తన గురించి ఏమయినా చెప్పవంటున్నాడేమోనని చెవులు రిక్కించి వివసాగాడు. తాపత్రయపడుతున్నాడు. ఆకాశాంగం చెందుతున్నాడు. మళ్ళా ఏదో గంభీరం తప్పిందేదో అన్న అవ్యక్తపు సంతోషం.

పాడు పాడు కార్లతో, పిచ్చి పిచ్చి ట్రైక్లీతో, చెత్త చెత్త రిక్సాలతో, ట్రైలిమెట్రీ మునుషులతో నిండివున్న బజార్లలో పడి చెంక్కి నడిచి వస్తున్నాడు అతీతుడు అచ్యుతరావు.

సినిమాహాలు పరీక్షించాడు. ఇంచాకటి సందిచి తగ్గినా సెకండుచోసం అప్పుడే కొంతమంది జనం పడిగావులు కాదుకు కూర్చున్నాడు.

అచ్యుతరావుకు కాళ్ళు వణికాయి.

వాళ్లంతా తనని చూసి నవ్వుకున్నట్లు అనిపించింది. చెక్కిరిస్తున్నారేమో. ఆత్మారావు మాటలు గుర్తుకువచ్చాయి. చెవులు రిక్కించి వివారి. తనలో మారిన తన మనుషుతో సాధన చేయాలి.

"వాడు వున్నాడే వాడు. అచ్యుతరావు. అస్త్రే సినిమాలు చూపెడు. ఒక్క సినిమా పాటరాదు. ఒక్క సినిమాస్టార్ పేరు తెలియదు. చవట."

అబ్బే! ఇది కేవలం తన భ్రమ. ఎవరూ యీ మాటలు అనటంలేదు. తను ఆపోహ పడుతున్నాడు. అక్కడున్న వాళ్ళలో ఒక్కడికి తను తెలియదు.

కాఫీ హోటళ్ళలో జనం యింకా ఎగబడి ఉంటున్నాడు. ఆ సమయ సంగతున్నాడు. తల తిప్పి హోటల్ ప్రాప్రయిటర్ ముఖంవంక చూశాడు. అదే సమయానికి అతినా యితివివంక చూశాడు.

అచ్యుతరావు ఆచూపు భరించలేకపోయాడు. తల ప్రక్కకి తిప్పేసుకున్నాడు. ఆ చూపు ఎంత ఎక్కువగా వుంది; వాళ్లంతా చూడు ఎలా తింటున్నారో; ఎంత సరదాగా వున్నారో! మహో? వాటి దేవానిది. అన్నట్లుగా వుంది.

"అబ్బే లేదు. లేదు. అతిని చూపులో అట్లాంటి భావంలేదు. కేవలం భ్రమ. భ్రమ" అనుకున్నాడు.

"అబ్బే కాదు. నిజమే" అనుకున్నాడు.

“అత్తే అసలువాడికినాకూ ఏం సంబంధం. నేనెవరో వాడికి తెలియ నే తెలియదే” అనుకున్నాడు.

అయ్యతరావుకు మాతాత్మగా మనస్సు ఎదురు తిరిగింది.

“ధీ నేనెందు కింత హీనంగా ఆలోచిస్తున్నాను? నేనెక్కడ? వాళ్లు ఎక్కడ? నాస్వభావం ఎక్కడ? వాళ్ల స్వభావం ఎక్కడ?” అని సమర్థించుకో ప్రయత్నించాడు.

సమర్థన సమర్థవలాగే వుంది. మాట నుంచి మాటలు ప్రతిస్పందించినట్లు “నాస్వభావం ఎక్కడ? వాళ్ల స్వభావం ఎక్కడ?” అని మళ్ళీ వికృతంగా ఆలోచన సృష్టించింది.

ఆ తాకిడికి అతను పూర్తిగా అప్రతిభువయి పోయాడు. “నన్ను నేను ఎంత చురుకైన చేసుకుంటున్నాను? ఆ చూపుడి మాటలు సాంకేతికంగా పని చేస్తున్నాయంటే. ఇదింతా కేవలం భ్రాంతి. నేను అదర్బ ప్రాయుడమై” అని తనకితాన విన్నవించుకున్నాడు.

పోలీసువాడు పని రద్దీ తగ్గటంతో దమ్మిడిలు దుకాణం దగ్గరకు పోయి నిల్చుచి ఆకులనిముహూ కలుర్లు చెబుతున్నాడు. సమీపంగా వస్తూన్న అయ్యతరావుని యిద్దరూ చూశారు. గౌరవంగా చేతులుడించారు.

అయ్యతరావుకు భయం చేసింది. కనీసం పిళ్ళకు అయినా మంచి అభిప్రాయం వుందా?

అత్తారావుమాటలు గుర్తుకు వచ్చాయి. కఠీర మంతా నీరసం క్రమ్యుంది. ఇండాకటిదంతా భ్రాంతి అన్న సందేహం సడిలిపో పాగింది. అసలు తననుంచి పిళ్ళడో చెప్పకుంటారని ఎందు కనుమానించాలి?... ఎందుకనుమానించకూడదు? పిళ్ళు తననుగురించి ఎందుకు చెప్పకుంటారు? ఎందుకు చెప్పకోకూడదు? తాను విన కూడదు, వివారి.

కాని పాముచెవులు పెట్టుకుని వినక తప్పలేదు.

“అదికాదు దమ్మిడిలూ! ఈయన తీవ్రతం ఏమిటంట? పాయంత్రం అలా వస్తాడు. రాత్రికి యింటికి వెడతాడు? ఒక స్నేహం, జల్సా, కుషీ ఏమీలేదు. డబ్బుండి చెనేదేమిటంట? విడ్డూరం మనిషిలా వున్నాడు.”

“ఎవరిపిచ్చి వారి కాసందం?

ఈనాడు తన శ్రవణమహారం ఏం పాపం చేసుకుంది. అతివిక్రి ముచ్చెరుటలు పోశాయి. తాను ఎవరిని గురించి నిరంతరం బాలి చెందుకున్నాడో వారిదృష్టిలో తాను హాస్యాస్పదమైన పాత్ర అయ్యాడు. ఈ లోకం అంతా తనను యింత కించపరుస్తూ ఆలోచిస్తూందా?

ఏతలనూనె ఏపని చేయింకో గడగడచెప్పే ప్రక్క యింటి వాళ్ళ అచ్చాయా, పని మనిషి యాదమ్మ కొడుకు నెంకటి, జింకపిల్లా, వంటవాడు పరమేశం పిళ్ళంతా అకస్మికంగా ఒక ఉన్నత స్థానం అక్రమించుకుని, అరిచి హృదయంలో చోటుచేసుకుని బిగ్గరగా నవ్వుతున్నారు. తన కీచి, దర్జా, అంతిష్ట, ఊహలు...

వరిగిపోయినాయి, బూడిదలో కలిసిపోయినాయి. అతనికి పౌరస్థితి గుర్తవచ్చింది.

అపిల్ల తనమమాసి నవ్వుతుంది. కాని వెక్కిరిస్తూ నవ్వును. అది కొంతైతనం గలనవ్వే. ఆ కొంతైతనంలో ఎంతో హాయివుంది. అది అనుభవించినవాడు భవ్యతయుడు. అమె ఇంటికేసి అకిగా చూశాడు. నిటూర్పునిడిచాడు. ఇంటి తెలుపులు వేసివున్నాయి. ముందునిచారం అవరించబోయింది. కాని విను వెంటనే “హమ్మయ్య” బ్రతికాను అనుకున్నాడు.

తన పరిస్థితి యిప్పుడు ఎంత హృదయ విచారకంగా వుంది. వచ్చేదారికీ, వెళ్ళేదారికీ యీ లోకం ఎంత వార కనుక్కోగలిగాడు.

“కహాబాలేసాడ” అన్నాడు రిక్టావాడు ప్రక్కగా వచ్చి రథాన్ని ఆపుతూ. పిడు పాధారణంగా ఎప్పుడూ అడుగుతూనే వాడే. పిడి యిల్లు యాదరి వాపుల్లో నే ఎక్కడో వుండి వుండాలి.

“అక్కడైదు” అన్నాడు కోపంగా తెలుగులో.

“ఏమయ్యకయ్య అయ్యవు! ఒక్కనాడైవారీక్టా ఎక్కిన పాపాన పోలిరిగాదు. డబ్బంతా మూట గడుతువుగాని లే” అని రిక్టావాడు గబగబ త్రొక్కుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు.

అయ్యతరావు నిర్విణ్ణుడై పోయాడు. ఈపారి వినాలని అనుకోకుండా యామాటలు విన్నాడు. దుర్మార్గుడు చాటిపోయాడు. ఒక మనిషిని ఒక మనిషి గొడ్డులా లాగడం, రిక్టా ఎక్కకుండా వుండటం లోతన అకాయం!

ఒక యింటి ముందుకువచ్చాడు. అయింటి అరుగుమీద అయిదారుగురు మనుషులు కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. యితను రావటం కవి పెట్టి వాళ్ళింతా మాటలు కట్టిపెట్టారు. ఆయ్యిత రావుకు యీ యిల్లు ఎవరిదో తెలుసు. వాళ్ళింతా తననిదూసి మాటలు ఆ పేరాడు. అతని గుండె గబగబ కొట్టుకుంది. పేళ్ళు తననుగురించి యేమనుకుంటారో వివారి. కాళ్ళు నేలమీద నెమ్మదిగా వణుకుతున్నాయి. అరుగు దాటుతూ సర్వధ్యానమూ అతే కేంద్రీకరించాడు.

“పోతున్నావే మనవాడు.”
 “పోనిదూ వాడూ ఒక మనిషేనా?”
 “అవునుగాని ఏమిటి వాడి ఉద్దేశం. ఇలా మిగల బెట్టుకొని జీవితంలో ఏం సాధిద్దామి?”
 “మధ్యయి ఏళ్ళు చాలాయి. యింకా పెళ్ళి పెడకులూ లేకుండా...”

“పెళ్లెందుకు? ఊరుండిగా. రోజూ చారమీ నార్ వైపు పోయేస్తుంటాడులే.”
 “అయినా కొండెంత ఆస్తి వున్నప్పుడు పెళ్ళి చేసుకుని కులాసాగా వుండాలి కానీ యిదేం బుద్ధులయ్యా. పెళ్లయితే యీపాటికి నలుగురు బిడ్డల తండ్రి అయివుండేవాడు.

“ఇప్పుడు ఎంతమంది బిడ్డల తండ్రయ్యాడో?”
 అంతా నవ్వాలు విగ్గరగా. దూరంనుంచి ఇంకా వీచోమాటలు అప్పిద్దంగావనిపిస్తున్నాయి. ఆయ్యిత రావు కిరీం తూలింది. కన్నమీద కాళ్ళు స్వాధీనం లోకి తెచ్చుకుని నవనసాగాడు.

అయిదు బిడ్డలని కవి పోషించలేక సతమత మవు తూన్న రామనాథం, పెళ్లం జబ్బు నయం చేయలేక రోగం ముద్దలెడుతూన్న అర్జునుకు రామనాథం, ఈ రాత్రి తన పెళ్ళి చేసుకోలేదని పరిహాసించాడు. ఎన్ని రాత్రులనుంచి పరిహాసిస్తున్నాడో. ఇవాళ తన దిన్నాడు.

ఒక స్ట్రీట్ లైటు వెలుగులోకి వచ్చాక తనచేపు సాధ్యమయి ఇంతవరకూ చూసుకున్నాడు. తనీ నయ మ్మలో పెళ్ళి చేసుకోలేదని వాళ్ళకు ఆశ్చర్యమైంది.

మాతాత్తుగా హృదయ క్షేత్రంలో సంకులసమరం వెలచేసింది. కాదు. అది సంకులసమరం కాదు. ఒక భయంకర విమోచనాన్ని వేళం. తనకెవరో ఏడ్వోలు యిస్తున్నారు.

వేలమంది యువకులన్న ఒక సభలో ఆగ్నేయం దియిన యువకుడు లేచి “ఇవాళ ఎంత విచారకరమైన రోజా! ఇన్నాళ్ళెట్టి ఆయ్యితరావుగారు కూడా మన లాంటి యువకౌగేసరులు. నేటినుంచి వారు మన నుంచి దూరమై పోతున్నారు. యువక ప్రపంచంనుండి వృద్ధి ప్రపంచంలోకి అడుగు పెడుతున్నారు. వీరు యువకులుగా వుండి మన అందరిలాగే విచ్ఛలబడిగా ప్రవర్తించకుండా, బ్యాలెస్టు తప్పి సంచరించకుండా జరలోకి ఒక్కసారిగా వెళ్ళిపోతున్నారు. వారి ఏడ్వోలు నిమిత్తం ఏర్పాటు చేయబడిన యీ సభకు ఆగ్నేయండుగా...”

ఆయ్యితరావుకు భయం చేసింది. తాను పెద్దవాడై పోతున్నాడు ముసలివాడై పోతాడు. సాధించింది ఏమీ లేదు. పెదదారిప పడ్డాడు. ఘమడినని తలపోతాడు. ఆఫమర్లుదననీ అవ్యక్తుడినీ విమోహించుకున్నాడు. తాను ఎందుకూ పనికిరాడు. ఇంతవరకూ జీవితకాలమంతా వృథాచేశాడు. చివరకూ అందరకూ హాస్యాస్పదయిన పాత్ర అయ్యాడు. ఆత్మారావు తనకు కనువివ్వ కలిగి చాడు. ఇంతవరకూ అందరినిగురించి ఆలోచిస్తూ, “పిల్లంతా ఎట్లా బ్రతుకుతున్నారా?” అని ఆశ్చర్యం చెందాడు. తననిగురించి వాళ్లంతా వేరెత్తి చూపిస్తున్నారనీ, పదిమంది కలుసుకుని కూడా చెప్పకునేందుకు తనలో చెప్పలేన్నీ లోపాలున్నాయనీ గుర్తించాడు ఇప్పుడు. ఇంతమంది నోటిలో పడిన ఈ జీవిత భారం ఎలా మోయటం?

తాను అతీతుడ ననుకున్నాడు. అందరికన్నా మిన్న అనుకున్నాడు. కానీ కాదు. తనకెవరూ చిల్లి గవ్వకూడా ఇవ్వటంలేదు.

మూసివున్న గేటులుపులు తెరుస్తూంటే చేతులు వణుకుతున్నాయి. తాను అతీతుడు కాదు. కానీ కాదు.

ఇంతలో మెరుపులా ఓ ఆలోచన తాకింది. ఒక్కసారిగా ఒళ్ళింతా ఝల్లుమంది. గేటు కిర్ర మంది. తాను అతీతుడే. ముహూటికి అతీతుడే!

కాళిదాసకవిత

అంగ్ల మూలం : శ్రీ అరవిందులు

ప్రాచీన భారతీయ సంస్కృతి చరిత్ర, మువ్వక పుణ్యమూర్తులుగా మూర్తీభవించినది. వారే వాల్మీకి, వ్యాస, కాళిదాసులు. ఇతర చారిత్రికాధారములేవి నశించినను, ఈ త్రిమూర్తుల కౌవ్యములు భారతీయ సాంస్కృతిక షమగ్ర చరిత్ర మనకు బ్రహ్మాదింపగలగలవు. వీరి కౌవ్యములు మూడు మహాయుగములకుఁ బ్రాతినిధ్యము వహించును. మూడు సోపానములుగా నభివృద్ధిగాంచిన ఆర్య మానవ నాగరక చరిత్ర నీవి ప్రతిబింబించును. అందు ప్రథమ సోపానము ప్రధానముగా ధార్మికమైనది. ద్వితీయ సోపానము మేధోద్దీపితమైనది. తృతీయ సోపానము రస సంపద్యలసితమైనది. ఇదే నాల్గవ సోపానము నొకటి గలదు. అది ఆధ్యాత్మికమైనది. మానవాంతరంగములను వికసింపజేసి వ్యవస్థీకరించునది. అట్టి యీ దశి వై మూడు దశలకు నాంతరంగిక శక్తి సామర్థ్యములను బ్రహ్మాదించి పుష్టివంతము గావించునది. అందుచే నిదియొక ప్రత్యేకస్థాయిలో నిలిచి వర్జిల్లక, మానవుని కన్ని దశలయందును చుక్కొని పట్టుచు నాగరికవిగాఁ దీర్చిదిద్దెను.

వై మూడు దశలను విశిష్ట కవితాశక్తి షమత్వములు. ఈ దశలలోని వాచ్యాయము లిను లెను యుగ ధర్మములను ప్రతిబింబించును. అందుచే నీ కవిత్రియము మానవ సాంస్కృతిక చరిత్ర యం దఖండస్థానము నాక్రమించెను. అందుచే వీరు 'హామరు' 'షేక్స్పియరు' 'డాంఝె' మున్నగు పాశ్చాత్య కవి పుంగవుల కగ్రతస్సదులుగా గౌరవింపబడుచున్నారు.

వ్యాస వాల్మీకులు

రామాయణమహాకౌవ్యముక అదర్శ సంఘమును ప్రతిబింబించును. అట్లుని అదియొక కాల్యనిక

గాఢయని భావింపరాదు. అదర్శోపేతమును సంఘమే వాల్మీకిచే రామాయణ కౌవ్యమున మఱింత అదర్శముగాఁ దీర్చిదిద్దఁబడినది. ఏ కవిత్యుఁడుకొని చాత్రుగా వట్టి యుత్తిను సంఘము నెట్టి యాధారమునులేక లేన కౌవ్యమును నిరూపింపఁజాలడు. ఒక వేళ యెట్టి కల్పనకే కవిత్యుఁడు గడింగినను, ఏదో యొక ఘట్టమున అనాచిత్యము పాలగాకతస్పరు. ఈ సందర్భమున వాల్మీకి కాలమును గూర్చియు, రామాయణ కర్తృత్వమును గూర్చియు చర్చింప వలెదు. ఏ దెల్లున్నను, ఒక్క ఉత్తరకౌంవను పరిహరించిన, మిగిలిన రామాయణ మహాకౌవ్యమంతయు వొక్కవ్యక్తిచే శక్తివంతముగా రచింపఁబడెనని కనులు మూసికొని తీర్మానింపవచ్చును. రామాయణము భారతీయ హాస రచనకు పూర్వముండు రచింపఁబడినదా? పరమంకునా? అని సంకోచించువారును గలరు. భారతము కన్న రామాయణము నందలి కవిత్యము పచేళిమమైనది. అందువలననే ఈ సంక్షేప ముద్బుద్ధమైనది. ఒక్క కవిత్యమే కాదు; సంస్కృతియు భారతము నందు కన్న రామాయణమునందు చక్కని పరిపాకమున మున్నట్లు గోచరించును. అంశమాత్రమున పూర్వాపరములను నిర్ణయింపరాదు. భారతమునందువలె రామాయణమున మానవత్వ మభివృద్ధిగాంచలేదు. భారతము నందువలె, రామాయణమున మానవ మేర సంక్షేపమై విశిష్ట గమనము వందలేదు. రామాయణ భారతీయ హాసములను మలనాత్యకముగ పరీక్షించిన, వాల్మీకి మహర్షి నాటి సాంఘిక రాజకీయ వాతావరణము, వ్యాస మహర్షి నాటి సాంఘిక రాజకీయ వాతావరణము కన్న భిన్నమునట స్పష్టము. వ్యాసుని కాలము విప్లవోజ్వలమైనది. రాజకీయ నిరంకుశ దౌర్జన్యము, ధీమత్య భుజబల దిర్భముచే నేర్పరుపఁ బడిన నీతి

అనువాదం : శ్రీ బొడ్డుపల్లి పురుషోత్తము

కాస్త్రము, ఆకాలమున ప్రాబల్యము వహించెను. భారతములోని శివపాలనాశ్రయి, ఆచార విప్లవోద్యమమునకు పుట్టింపబడినది. భారతీయ చోళకాలమునాటి నీతి, యుగతీతిని ఏర్పడినదికాదు. అది నిరంకుశముగ వైరవిరోధముననున్నది. ప్రేమపట్ల ఆచారములు, హింసాయుధములను ముందేడిది. వాల్మీకి కాలము వందరి పరిస్థితులన్నీ కావు. అది యంతికున్న మృగులములు: భావాత్మకములు; కున్నతములు; నిర్మలములు నన వగును. ప్రాచీనమును, దుష్టమును, ఆరాజకమును నను కొన్ని విపరీత పరిస్థితులను వాల్మీకి సామర్థ్యాంతో తిలకించి సమన్వయించెను. వాల్మీకి కవితాత్మ విశ్వజనీనమైనది. స్వచ్ఛందముగా భావాద్వేగముతో కూడినది. అందుచే నాతిఁడు తనకాల పరిస్థితులను ఉన్నదన్నట్లు చిత్రించుట కిష్టపడలేదు. కానిని తన మధుర హస్తముతో నాదిర్చి రామజీయకముగ తీర్చిదిద్ది జాతీయ ప్రతిష్ఠా సంరక్షకుడుగాను, అవర్ణకవి పుంగవుడుగాను మన మన్నవలసందుకొన్నాడు వాల్మీకి. ద్వంద్వములగు దృశ్యవస్తువుల నాతిఁడు తన కావ్యములఁ బ్రదర్శించెను. ఒకటి భార్యక దృశ్యము. ఇది ఆధ్యాత్మిక సంస్కృతి విలసిల్లును. పత్ని సంపల్లమున భూవన స్వభావాల్ల సీతను. గెంపినది అభ్యంతరీక్షితి మైనది. నిరంకుశ భోగపరాయణత్వము, దీనిముఖ్య లక్షణము. రాజనీక దౌష్ట్యముతోఁ గూడిన భూవన స్వభావమిది. ఇట్టి భావ వైరుధ్యమును వాల్మీకి తన రామాయణ కావ్యమున జహరములేయముగఁ బ్రదర్శించెను. అందుచే నీమహాత్మ్యకావ్య ప్రభావమునకు లోనైన ఏకవ్యక్తిగాని, ప్రపంచ వాస్థవములలో నే యితర కావ్యమును చేబట్టియు, తత్తుల్యమున రసచర్యమును చేయజాలఁదని నిష్పంకోచముగ చెప్పవచ్చును.

వాల్మీకి సృజించిన పాత్రలు భావోద్దీక ప్రాతి తములైనవి. భారత పాత్రలు మానసిక వికాస సంజ నితములు. రామునిలో నైతికోత్సాహ మధికము. రావణునిలో అదీనికృత్సాహ మధికము. భౌతిక శుఖసంపదల కాశంపక, ఎట్టి తీవ్ర పరిణామములకును వివకాక మీయక, విశ్వజనీనములగు నైతిక సిద్ధాంతములకు శ్రీరాముఁడారణ్యమునందు ప్రాణము నోపెను. ఇట్టి నాస్యతోద్ధృఢీయమున పాత్ర సృష్టిచే వాల్మీకి విశ్వజనీన కవితాజనకుడుగా గౌరవ భాజనుఁడగు

చున్నాఁడు. అట్టి యీ కవిశిల్పమును, హిందూతత్వము నకు ప్రాతిపదికయై, నైతిక వాగరకతోల్లసితమున యుగమునకు యుగకర్తగా పరిగణింపవలయును.

ఇత భారతీయ హాసకర్త, నిరంకుశోన్మాదమున యుగమునకుఁ జెందినవాడు. భారతీయహాస ఘనక చారిత్రకకాధారములకు స్థానము. వివిధ నిరంకుశ ప్రభుత్వ విధానములకు, సాంఘిక వ్యవస్థలకు నాకాలము ఆలవాలము. వివిధ ప్రభుత్వముల నొక యొక కేంద్రపరిపాలనమునకుఁ దీసికొనిరావలయునను తీవ్రము వీరుని ప్రయత్నము లిందు ప్రబలముగా ప్రతిష్ఠితు మాను. తన భారతీయ హాసమున వ్యాసుఁడు తనకాల పరిస్థితులను స్పష్టముగఁ జిత్రించెను. వాల్మీకి యట్లు గానింపలేదు. తన కాలపరిస్థితులను సమీక్షించుచునే వాని నాదిర్చి పేతముగ నడవించినాఁడు. వాల్మీకి స్వచ్ఛాపూరితుడగు అదర్శవాదియున నేని, వ్యాసుఁ డెభ్యుదయోపేతమున వాచవికవాది. వైరవిరోధము గావించుచున్న సాంఘిక నీతినియుములను తిరస్కరింపక వ్యాసుఁడు వారికొక సామరస్యమును సూర్యులుతై ప్రయత్నించెను. అట్టి సాంఘిక ప్రవర్తనము నాతిఁడు 'నిష్కామకర్మ' మార్గమున పునీతిమునర్చి, ఆవరణ యోగ్యము గావించెను.

ఈ అన్నింటికన్న నెన్నదగిన వాటిని యసాధారణ మేథాసామర్థ్యము, అది భావ ప్రభుత్వమైనది. అనేక నైతిక క్లిష్టగ్రంథుల నవలీలగా విడదీయగలది. వాల్మీకి స్వభావము వలె వ్యాసుని స్వభావము కుసుమ కోమల సదృశమైనదికాదు. వ్యాసుఁడనేక క్లిష్ట పరిస్థితులకుండు నీతికి ఒరవడి కల్గించును. తన ప్రజ్ఞాప్రాధవముచే సాధారణ నైతిక స్థాయిసతిక్రమించి ఆసాధారణ నైతిక స్థితి నేర్చునవలయును. ప్రభుత్వమును, ప్రజను, ఒక రాజనీతి ధురంధరుఁడుగా సమీక్షింప గలడు. అతఁడు స్పృశింపని విషయముండదు. ఏ విషయమును ఆతడు చర్చించినను, ఆతని స్వోపజ్ఞచేతను, తనశ్చరణచేతను, పవిత్ర దర్శయితృ ప్రభావముచేతను వారికొక సమగ్రతను, చారిత్రాధ్యమును ప్రసాదించును. ఈ అన్ని విషయములందును వ్యాసుఁడు తత్కాల వాగరకోపేతి జీవితమును బ్రతినిధించుచునే యుండును.

మహాభారతములోని పాత్ర లన్నింటిలోను విస్మయముగా గోచరించునది వ్యాసుని మేథాసంపదయే.

పాత్రల ప్రతి చర్యయు మానసిక భావనాప్రేరణముచే
శేర్పడినది. ఇట్టి భావప్రేరణయు రామాయణము
సందును గొంత కానవలయును. కావి రామాయణ కాల
మొక అదర్శముగను. కాంతి సంస్థాపనా లక్ష్య
మాకాలముందభిళము.

కాళిదాస మహాకవి

వాల్మీకి వ్యాసుల యనంతరము, వేయి సంవత్స
రములు పైనుడిన పిమ్మట, జాతీయభావ విలసితుడగు
కాళిదాసు మహాకవియను జరిగెను. వాల్మీకి వ్యాసులు
ప్రతిబింబించిన నాగరకతలవలన, ఈ కవిత్వమును ప్రతి
బింబించిన నాగరకతను అజగజ భేదముగలదు. వీరసమును
చాధుకుత విధానమును బ్రతిఘటించి, ప్రజలు రసిక
జీవిత విధానమును గాఢముగ వలచిన కాలమిది. ప్రజా
హృదయములలో జాతీయభిమానము పెల్లుబిగిన సమయ
మిది. సమస్తకాస్త్ర శ్రోదీకరణమును ఆ కాలమందే
జరిగెను. కవులు, మహాకవులు, పండితులు, భాషా
వేత్తలు, నైఘంటికులు, వేదాంతులు, తార్కికులు
నిత్యోత్సాహ విలసితులై, యానంది జీవితయాత్ర
సాగించినారాకాలమున. సమస్త ప్రజానీకమునందును
రహస్యచేతము జల్లువలై చారినది. వాస్తవికజీవిత భోగాను
భవాసక్తి, నిరంతర సౌందర్యదృష్టి, ఆ బాలగోపాల
మునందావేరించెను. చిత్రలేఖనము, శిల్పము, సంగీ
తము, నృత్యము, నాట్యము, ఆరామనిర్వాణము,
మున్నగు న సేక కళలు, కాస్త్రసమృద్ధియగు సంపూర్ణత్వ
మును బడసినవి. మహావనరులు నిర్మింపబడినవి.
గ్రీకు సంప్రదాయ లక్షణములు పాఠ్యగట్టినవి. ఇట్టి
యుగలక్షణములు కొన్ని విలక్షణగుణములతో గూడినవి.
ఇవి హతార్పింభవములు కావు. కాలపరిణామమున పరి
భవించినవి. ఇంతకుపూర్వమునను కాస్త్రశ్రోదీకరణము
జరుగకపోలేదు. కళలు విలసిల్లకపోలేదు. భౌతిక సంప
దభివృద్ధి జరుగకపోలేదు. రామాయణ మహాభారతముల
యందు ప్రతిబింబించు భౌతిక సంపదకన్న, రఘునందన
మహాకావ్యమున ప్రతిబింబించు భౌతిక విధూరి బృహ
త్తరమైనది. ఇతిహాసములందలి భౌతిక కైకవ్య రమ్యము,
ఉన్నతి లక్ష్యముల కదలిమిగాని యుండెను. ఈ కాల
మున భౌతికకైకవ్యమే అత్యున్నతి స్థానములంకించి,
ప్రభుత్వము నెఱుఘుచుండెను. జాతీయజీవితపులన్నియు
దత్తరిబాదముననే వినియోక్తములు. జాతీయ జీవన
ముపై తన్నాగరకత ముద్ర అచ్చు పడినది. ఒక

ప్రక్క తత్వకాస్త్రము, కళలు, విజ్ఞానకాస్త్రములు
వృద్ధి నందుచుండెను. మఱియుక నైపున శుష్కమేధా
సంజనితును తర్కకాస్త్రము మెఱుపు వహించు
చుండెను. మానవుడు ఇంద్రియములకు బానిసయై
సంచరించుచుండెను. మతోద్రేకములు విచ్ఛల విడిగా
విహరించుచుండెను. ఇట్టి క్లిష్టపరిస్థితులు తలయెత్తు
చున్న కాలముననే, కాళిదాస మహాకవి, సకలకై
సమన్వితుడై ఉజ్జయిని నగరమునఁ బొడగాంచెను. ఆ
యుగమునందలి సమగ్ర విద్యాసమృద్ధివంతయు నీ
కవిత్వమునకు పుణికి పుచ్చుకొనియెను. ధనిక నిరంకుశో
న్నతి సంఘమున స్వేచ్ఛగా సంచరించివాడు. భౌతిక
భోగలాలసమున జీవితమును గడిపినాడు.

కాళిదాసునకు షేక్స్పియరు మహాకవిని గుర్తించ
వఁదగిన కొన్ని పోలికలుగలవు. అట్టివానిలో నెన్నఁ
దగినది తనకు సన్నిహితమగు భౌతికకాల చరిత్రను కావ్య
వస్తువులుగా స్వీకరించుట. ఆప్యరెప్పుడు వర్తమాన
విషయములు భవిష్యత్సూచనములుగా గావించుట
మున్నగునవి. షేక్స్పియర్ వలెనే కాళిదాసు కూడ
మతి విషయముల నంతగా పాటించలేదు. వేదాంతమే
ఆతని మతము. శివార్చనమే యాతని మతనియమము.
తన కాలముందుగల ఈ సనాతన సంప్రదాయ పూజా
విధానములో కాళిదాసున కొక విధమున రస మాధు
ర్యము లభించినది. అందువలననే యాతిదా పూజా
విధానమును ఆమోదించెను. నైతిక విషయములందును,
కాళిదాసు సమకాలీన నీతికాస్త్రములను ప్రమాణ
ములుగా స్వీకరించెను. కాని త్యక్తిగతముగ నాతనికిట్టి
నియమ పాలనమున్నట్లు కనబడదు. అట్లని కాళిదాసు
పేరట నేడునాడుకలో గల జనశ్రుతుల సన్నిహితు
మనమువిశ్వసించుట అదిచేకమాను. కాళిదాసుకవిత్వము
దురభిమానరహితముగ మహాసింఁచి ఏ పారస్పరి విద్యా
ర్థియు లేనట్టి నైతికనిష్ఠను సంపాదించినట్లు భావించవచ్చు.
కాళిదాసుకవిత్వము ఉత్తమలక్ష్యముల యందును,
ఉన్నతిభావములయందును గాఢానురక్తిగలది. కాని
యాయనరక్తి రహితమైనది. ఆతఁడే విషయమును
బ్రస్తావించినను, ప్రపంచించినను, దానిని తన మధుర
హస్తముతో రసప్లావిత మొనర్చును. సౌందర్యభోధలతోఁ
దీర్చి దీర్చును. అందుచే కాళిదాసు కవిత్వము వాల్మీకి
వ్యాసుల కవిత్వము కన్న భిన్నముగా గోచరించును.
వీరోచితమగు పాత్రల గభీర స్వభావములను రహించిత

ముగ సవదరించుటే కాళిదాసు కవిత్వమున గల విశిష్టత. ఇందాతఁడు సమకాలీన భౌతిక శాగరకతాసంపదవంతయుఁ బ్రతిబింబించును.

కవియనువానికి చైతన్య శక్తి కావలయును. సాధారణ మానవచైతన్యము వాతఁడు చక్కగా వ్యక్తీకరింపవలయును. అట్లు వ్యక్తీకరింపఁ జాలని వాఁడు ఉత్తము కవిశ్రేణిఁ జెందడు. కాళిదాసు మహాకవి, ప్రజాచైతన్యమును రసభరితముగ వ్యక్తీకరింపగలడు. అందాతఁడు సర్వేంద్రియ సంత్పత్తి నొసర్చుగలడు. ఆతనికి కవిత్వము రసానంద సౌందర్యసముద్భవము. ప్రతి కవిత్వాంశమును కళాత్మకముగ చెక్కుటలో నీటిని తీరజేసాటి. ఎట్టి ఛందస్సుగాని ఆతనికి విశేషముగాకుండ నుండదు. ఛందస్సును వశము గావించుకొనుటయే గాక, దానిని పరాకాష్ఠ సౌందర్యస్థాయికి తీసికొని పోవుట లోను వాతఁడెదిర్చితియుఁడు. వస్తుస్వరూప స్వభావ ఘటన కమలకు గట్టునట్లు చిత్రించు శిల్పమున సిద్ధ హస్తఁదారకు. ప్రబలదార్శనిక శక్తితో తర్జనలను రసాత్మకముగ నిర్వహించు నైపుణ్యమాతనికి వెన్నతో నలవడినది. వర్ణరంజితము, రూపరంజితము, భావరంజితమునకు కవిత్వమే కాళిదాసు కవిత్వము. ఇందాతఁడు పరిణితప్రజ్ఞ వనిన కళాతపస్వి. పఠేతిమనున భావము లను, రమ్యాతిరమ్యముగ రచింపగల దక్షుఁడు. భాషార్థ వమును మధించి, ఛందోమృతభాండమును వెల్లార్చిన శారస్వత యాధ. సంస్కృత శిల్పసాధమును తన యత్ని ద్భుత శిల్పకళాశిల్పమునో నిర్మాణ మొనర్చిన ప్రప్రథమ మహాశిల్పి యాతఁడు. పుంభానుపుంభము లుగా సాగిన సంస్కృతకావ్య నిర్మాణమంతయు నీతని వాధారముగాఁ జేసికొని జరిగినదియే. చక్కని కుదింపు కల్గి, రాజశీలితో, శ్రుతిహితమై, భావానుభూలమున ఛందస్సులో, పటుత్వ పదయోజనతో, ఇతి హాసశ్రేణిని బోలి, యధికపద రహితమై మధురమంజుల మైన కాళిదాసు కవితాశ్రేణి వాన్యతోదర్శనీయ మైనది. ఇందలి గణనీయమైన ముఖ్య లక్షణము మార్దవము. ఈ కవితాశ్రేణిని సులభముగా ఇతిహాసశ్రేణిగను, భావకవితాశ్రేణిగను, నాటకశ్రేణిగను పరివర్తింపవచ్చును. అట్టి శక్తి మార్దవ్యముచే సంప్రాప్తమైనది. ఈ కవిత్వ రుదు ఇతిహాసశ్రేణికి, ప్రబంధోచితమున శిల్పాతికాయ సౌందర్యగాంభీర్యములను సంతరించెను. ఈతని నాటకీయశ్రేణి, సంభాషణోచితమై, నిశితమై, యుక్త్యగ పూరితమైనది.

ఇట్టి వరప్రసాద బంధుఁడగు కాళిదాసునకు ఆతని కాలము, శాగరకత, మఱింతి ప్రాభవమును సమకూర్చి వని. ఆతని వర్ణ వాత్మకమున ప్రతిభను మఱింతి పెంపొందించెను. ఈ శాగరకత నిరంకుశమైనది. భౌతిక ముఖ భాగానురక్తిని, రసికతాభిరుచులను, ప్రాపంచిక విజ్ఞతను, విజ్ఞానమును, మేధను, బురస్కరించుకొని యీ శాగరకత యొక విధముగ యూహోపేయను శాగరకతను దలపించును. 'పదునాంగవ బాయా' కాలమందలి ప్రాంశుదేశ పరిస్థితుల వంటి పరిస్థితుల కాలమున గలవు. ఇది మేధనో భావమునో సంత్పత్తిపరుడవనియే కాని ఆత్మసంతృప్తిని కలిగించువనికావు. అయినను నతమును నిరసించుట, ఆనాటి ప్రజలముఖిరుచికి భిన్న మైనది. మతాభిమాన మున్నను, ఇంద్రియభోగానుభవలాల పత్వము, అవినిత ప్రవర్తనము, ప్రజాజీవితమున ప్రాబల్యము వహించినది. ఆనాటి యాడంబరమైన వ్యాయస్థానములు, సవాతన నైతిక మత సంప్రదాయములను బలపరుచుచుండెను. అది కేవలము సవాతన సంప్రదాయాభిమానమే. ఆయభిమానము నొక విధముగా మూఢమైనదే యనవలయును. ఏలయున, ప్రజాజీవితమున వానికంతి ప్రాబల్యములేదు. కాని రసాత్మకమున కవిత్వాది కళలయందు గల ఉత్తమాదర్శములు సంప్రదాయసమృద్ధిము లైనవే. వానిని రసజ్ఞతతో కాంతాసమృద్ధిముగఁ జెప్పిన ప్రజలల్లాసముగా స్వీకరించెడివారు. వారి సహృదయత యట్టిది. కాని నైతికాదర్శములు పూర్వముకన్న పట్టుతు తప్పెను. స్త్రీ, పురుష, విదక్షులు దేశయే స్వేచ్ఛగా మద్యమును నేదించుట శాగరక లక్షణ మాయెను. పునీతిమగు జీవిత నిర్వహణమునందు గౌరవ మెవ్వరికినీలేదు. అయినను ఉత్తము శ్రేణిఁ జెందిన హౌందవ మహిళ తన ఏకపత్నీనియను పాలనమును విడనాడు కొనలేదు. తనగృహ రాజ్యమును విచ్చిన్న మొనర్చు కొనకుండ కాపాడుకొనుచునే వచ్చిన దామె. తోను, ఇటలీదేశములందు వలె, భారతదేశమున పరిస్థితులంతగా విడువించ కుండుట మహాసక్యత మేయని తలంపక తప్పదు. సవాతనాధ్యాత్మిక భావము లీకాలమున కేవలము మూలముట్టుముగ నభించిన వను కొనరారు. అని నిపుడుగిప్పిన నిష్పవలె జాతీయంతరంగముల యందెఱగియున్నవి. ప్రబల సవాతన సదాచారములు సిద్ధాంతములుగా అట్లే నిలిచియున్నవి. కాళిదాసు వానిని తన కావ్యములలో కాంతా సమృద్ధి

తముగ నందించినాడు. విపరీతమున ప్రవృత్తి భోగానురక్తి, విపరీతమున నివృత్తి భోగానురక్తి, ఏక కాలమున వర్తిల్లిన కాలముది. భారతీయులు ఇంద్రియ సుఖములనుభవించుచున్నను, వానికి దాసోహమును ప్రవృత్తి కలవాడు కాదు. అందువలననే నివృత్తి మార్గము కడకు వారికి శిరస్యమైనది. భర్తృహరి కాలమున కీమాన్యు ఠావే వచ్చివది. ఆదియట్లుంటిను.

కాళిదాసు కవితా కళోత్కర్ష తదను కూలమున వాతావరణమున వెల్లివిరిసినది. శిల్ప, చిత్రలేఖనాది కళలు వాచ్యా సౌందర్యమును బరిపూరించుచుండెను. ప్రకృతి సౌందర్యాభివందన, పర్వతారణ్యముల ప్రభావము, నదీనద కాపార ప్రశాంతి వాతావరణ రామణీయకము, పశుపక్ష్యాదుల యందడందములు, సమకాలీన జీవితమునందు భాగస్వామ్యులైనవి. తత్కారణముచే, కాళిదాసు కవిత్వము నందును నివి యావహించి ద్వినతీ కృత సౌందర్య భోగనాపాదించినవి. కాళిదాసు కవిత్వము సర్వేంద్రియ సంకర్షణము గావించుచు, ఉన్నత భావశిఖరముల నధిష్ఠింపజేయుట కిది యొక ముఖ్యకారణము. భావోద్రిక్త మేధాసంజనిత మైన కాళిదాసుని ఏకవిధ కవితా ప్రమాద మధువృషి, సహృదయ మధువ్రతములకు ఆమని విందాయెను. అతని కావ్యభావము, సకల సౌందర్య వస్తు సమృద్ధి మగు భూతలస్వర్గధామము. రమణీయమున ధ్వని మార్గమున నిందు నీతితో జరిగివది. మేధాశక్తి సౌందర్యావరణము పతిక్రమింపలేదు. నీరసస్థిమమునది యెందును వేయి కాగణాలు వేసి వెలికినను కానరాదు. ఇంద్రియ లోలుపత్వము గాని, నైతికపరతము గాని యీ కవీశ్వరుని కావ్యములలో గొచరింపదు. ఈతని కవిత్వము కేవల ప్రబంధ కవితా మార్గమున నడచి అవయవ వర్ణన మునందే సంత్రిప్తి జెందలేదు. తన నిర్దిష్ట కళాచరిత్రముచేతను, అల్పాక్షర అనల్పార్థవహ నైపుణ్యముచేతను, నిశిత శిల్పశక్తి నైపుణ్యముచేతను, అనుపమ కవితా శైలిమాధుర్యముచేతను, కాళిదాసు, కవితా విహాయనీధిని ధ్రువతారయై వెలుగొంచెను. ఇట్టి మహత్తర గుణోపేతువగుటచేతనే ప్రబంధోచితమగు నవలక్షణము లాతని వాక్రమింపలేదు.

రామాయణ మహాభారతము లందలి పాత్రలవలె, కాళిదాస విరచిత కావ్యములయందలి పాత్రములు సజీవములైనవి. వాని సంభాషణములు పతితల హృదయ

ములను కదలించగలవి. భారతీయులు తమ ఆధ్యాత్మిక సంపదలను గోలుబోయి, నీరసస్థితిలో పడియున్న సమయమున, కాళిదాస కవీంద్రుడు, వారి హృదయ కేదారములందు రసగుళులను బ్రవహింపజేసి దివ్యభావ సస్యములను బండించినాడు. అత్యుక్త, పరమార్థుక్త, ప్రేమపీఠియల సంబంధమును దైవవ పురాణములా వాడు ప్రచార మొనర్చినవి. ఇట్లే శైవమతమునందు తాంత్రికవిధానము విశేషవాగ్దాత్రి యంగుండెను. పురుష, ప్రకృతిభావము-ఈశ్వరుడు పురుషునియై, కీర్తి ప్రకృతియనియు) వివిధ పురాణగాథలు వాగ్దాత్రిలోనికి వచ్చెను. కాళిదాసు వానిని కావ్యవస్తువులు గావించుకొనెను. అంగ వాఙ్మయమునందలి మిల్లనకవీశ్వరుని Paradise Lost, సంస్కృత వాఙ్మయమున కుమారసంభవమును బోలినది. కుమార సంభవము తత్కాలమున వెలసినట్టి యత్యద్భుత మహాకావ్యము. ఇందలి కేంద్రభావము శివపార్వతుల వివాహము. అవగా సృష్టిక కారణభూతమున ప్రకృతి పురుషుల కలయిక. పార్వతి శివునివారాధించు వర్ణనలో ప్రకృతి, పురుషుల సన్మేషించు పరమార్థము గొచరించును. కాళిదాస యుగము నందలి నాగరకతా స్వభావ ప్రభావ మీ కవీశ్వరుని ఏ తివ్యమహాకావ్య సృష్టిక కారణభూత మైనది. ఆ యుగమునందలి కాళిదాసీయ సమకాలీన కవులకు, ఆయుగ లక్షణము లన్నియు ప్రతిబింబింపజేయు కావ్యనిర్మాణదక్షతలేదు. అట్టి దక్షతగల మహాకవి కాళిదాసుఁడొక్కఁడే. అందుచే అరిఁదొక్కఁడే ఆ యుగమునకు సంపూర్ణ ప్రతినిధి. అందలి కీలకము లన్నియు గ్రహించిన వాఁడీరిదొక్కఁడే! ఆ నాగరకతా స్వభావము ననుసరించి 'ముకుందమలము' తొలి కావ్యగానము. ఇందు ప్రాథమిక కవితా శిల్పయంతిగా కానరాదు. 'మేఘసందేశ' మొక వర్ణనాత్మక స్మృతి కావ్యము. 'కుమార సంభవము' మతాదర్శములను బలాద్ధు ఆరాధక కథా కథనము. 'రఘువంశము' ఒక ఇతిహాసము. 'శాకుంతలా' ది రూపకములు తత్కాల నాటకీయ స్వరూపములు. వాల్మీకి నైతిక యుగ నాగరకతా ప్రతినిధి యైనట్లు, వ్యాసుఁడు మేఘోజ్వల నాగరక యుగ ప్రతినిధియైనట్లు, కాళిదాసు ఈ రీతిగా, బహుముఖ కావ్యరచనా కలాపముచే రసమయ నాగరకతా యుగమునకు ప్రతినిధి యనక తిప్పదు.

నైతికము, వాద్యము (బుద్ధి సంబంధము) రసమయము నగు త్రివిధ నాగరకతల సమ్యక్సమ్మేళనముగా నొక

నాల్గవ యుగము క్రమపరిణామానుసారముగ నేర్పడవలసియిందెను. కాని యట్లు జరగలేదు. అది మనశిక దౌర్భాగ్యము. ఈ మామను సజీవ సమ్యేకము నంది ఆధ్యాత్మిక స్థాయి నందు కొనుటయే భారత జాతీయ స్వరూపము. తత్సంబంధమును యుగలక్షణములను కొన్నింటిని కంకరాచాక్షుని యందు గాంచవలెను. కాని యాతికు భారత జాతీయ జీవిత లక్షణముల నన్నింటిని పుణికిపుచ్చుకొనలేదు. అందుచే అదిక వేరొక రీతిని పరిణమించినది. నాల్గవ యుగ పరిణామ లక్షణముల కంతరాయ మాదియంగే జరిగెను. అందుచే మూఢవయోగ మనంతరము కూడ తత్సంబంధ మును ఛాయలే మిగిలిపోయెను. కిందిని కాలమున బొడ నూసిన కలివయ కుభ చిహ్నములు భారతీయుల ఆంతరంగిక జీవనమునకుఁ గొంత ప్రాణము పోసినవి. లేనిచో పాశ్చాత్య నాగరకతల వలె నే భారతీయ నాగరకతయు కాలగర్భమున నిద్రించెడిది. నేటికిని భారతమాతలో జీవశక్తి యేమాత్ర మైన నిర్భయున్నచో, ఇప్పటికిని ఆధ్యాత్మిక భావనీజము నీ పవిత్ర భూమిని మొలకలెత్తి వృద్ధిగాంచుచున్నవిన్న దానికి కారణ భూతుడు 'కారణ జన్ముండల' కంకర భగవత్పాదుడే! ఇప్పటి కైనను పాశ్చాత్య నాగరకత వ్యామోహ పాశములనుండి విముక్తి జెంది భారత దేశము, విచ్చిన్నమైన తన పాంసృతిక మహా ప్రస్థానమును పునః ప్రారంభించి, యుగయుగములుగా తనకు సంప్రాప్తించిన జాతీయ గురుత్వమును కాపాడుకొనుగాక!

ఋతు సంహారము

కావ్యసారము

ప్రపంచ వాఙ్మయము లన్నింటిలో కేవలప్రకృతి వర్ణన కావ్యములందు ఋతుసంహారము మొట్టమొదటిది. అంగ్లవాఙ్మయమున 18 వ శతాబ్దమందు 'థామస్' కవి ఇట్టి కావ్య మొకదానిని 'ఋతువుల'ను పేర రచించెను. ఈ రెండు కావ్యముల రచనాప్రణాళికలు సమానములు. ఋతువున కొక ఆధ్యాత్మము. అందు ఒక్కొక్క ఋతువు యొక్క విశేష లక్షణములు, దృశ్యములు వర్ణింపబడినవి. ఇవి యన్నియు కాలిదాసు-థామస్ కవులలో గల సమానాంశములే.

కాని కవుల ప్రతిభలో హస్తమతకాంతరము గలదు. కాలిదాసు విశ్వకవిత్వగులలో నగ్రతస్థుఁడు. థామస్ 18 వ శతాబ్దపు టాంగ్ల పద్య నిర్మాతలలో నొకఁడు. ఈ తారతమ్య మాయువులు కవుల భావనలో కావించును. కవిత్వ తత్త్వమున నిరువురి కేమాత్రమును వారి కలే లేవు. నీరసము, కృత్రిమ మున కవితాయుగమునకు జెందినవాఁడు 'థామస్'. వర్ణనాత్మక కవిత్వతత్త్వమే యాతనికి బోధపడలేదు. వస్తువునై నాతికు దృష్టి నిలుపునుగాని యాతనికి గోచరించునది దాని బాహ్య స్వరూపమే. అతడు కళాస్పృహ గావించబోయి థామస్ చిత్రమును దీసి సిద్ధపరచెను. ప్రకృతి, కవిత్వమున కొక యావరణమో, జీవితమునకొక యలంకారమో, తత్త్వమునకు బ్రాణప్రదాయకమో, యగును కాని ఆవ్యయ కాదు. 'వర్ణన వస్తు' కవిత్వగును ప్రకృతిని తన జీవిత భాగస్వామిని గావించుకొని, కవిత్వముల్లి విశ్వ వైత న్యమును గలిగించెను. 'షేక్స్పియరు' కవి, ప్రకృతిని జీవిత విధి వాద్య సమ్యేకసములలో నొక వాద్యముగా వించుకొనియెను. అధునిక కవులు ప్రకృతిని విశ్వ చిత్రమునకొక భూషణముగా వర్ణించిరి. అంతేగాని ప్రకృతికొక వ్యతిరేకతానము ప్రపంచమునందుగాని, కవి స్పృహయందు గాని లేదు. మానవుడైన జీవము, మనస్సు మాత్రమే. ఇంద్రియములు కేవలసంపకరణములు మాత్రమే. బాహ్యతర జీవితమంతయు ఆతని యాంతరంగిక సత్త్వముననుసరించి యుండువలయును. ఆంతరంగిక జీవితానుభవ పుష్టికొరకు ఇంద్రియజ్ఞానము తోడ్పడవలయును. కాలిదాసు ఈ దివ్యకళానుభూతితోడను, అర్చిహృదయ సంపదతోడను, వినిర్మల సత్యకవితాదృక్పథము తోడను, ప్రకృతికే దివ్యత్వమాపాదించెను. 'షేక్స్పియరు' వలె నీతడు ప్రకృతికొక ఆధ్యాత్మిక భావమును గల్గింపక, భావావేషియైతె తన విశిష్టమేధా శక్తితో ప్రకృతిని సమీక్షించెను. 'వాల్మీకి' మహర్షి కున్నంత అద్భుతావహమును నాంతర దృష్టి కాలిదాసు నకు లేదు. 'వర్ణనవస్తు' వలె ప్రకృతి నీతిడు కేవల మాతృభావముతో నారాధింపలేదు. కాలిదాసు దృష్టి ప్రకృతి బోనికి జొరబడును. అంతేకాని దానిని తుది ముట్ట చూపదు. ఆతడు ప్రకృతి కంటె కూడ జీవితము నకే యధిక ప్రాముఖ్య మొసగును. ప్రతివస్తువు నాతిడు జీవితముతో సమన్వయించుకొనును.

ఋతుసంహారమున మొదటి సర్గము గ్రీష్మ ఋతువు వర్షము. ఈ ఋతువునందలి జంతువులు, మానవులు, పృథ్వియులు, మొలకలు మున్నగునాని మాతృ జీవిత విధానముల నీకవిత్వమున వర్ణించును. ఇందలి ప్రతి శ్లోకము కాళిదాసు వక్ష్యమాణ కవికులగునగుననునవిగాను విరూపించుచున్నది. ఇందలి ఆరుసరియు లందును వైవిధ్యమును ప్రకటింపగల నేర్పరి తనము, కవితానుభవము, భావనాశక్తి, మున్నగు సర్వములు యువకాళిదాసునకు సమకూడలేదు. పొంగి పొరలు నిండుజవ్వనమాటచే నిండ్రియోజ్జ్వలముల నతికవిమించు శక్తి యాతని కప్పటి కలవవలెను. అందుచే ఆతడు కొన్ని ప్రధాన భావములను ఆ మూలమాత్రముగానిండు పొందు పరుపలేక, ఒకే యొక భావనా రీతిని ప్రపంచించి కావ్యీకరించెను. కాని తద్విధానమున నొక్క చోడ మేనియు వెలికి పట్టజాలము. “కీటు” తన తొలికావ్యములలో చూపిన ఇంద్రియ దౌర్బల్య స్ఫూర్తకమున వర్ణనలవంటి వర్ణనలు, కాళిదాసు కావ్యమున మృగ్యములు. ఎంతటి భోగానుభవానై యున్నను కాళిదాసు కాలమందలి ప్రజానీకము పొగుచోపేరిమైనది, చేప గోల్పోయిది. తత్కారణమున కాళిదాసు కవనమునందును ఆ పురుషులక్షణములు సర్వదా సుస్పష్టముగ విశీలపనగును. ఆతడు ప్రకృతికి దాసుడై వర్ణనలు చేయుడు. ప్రకృతి నే తనకు లొంగ తీసికొని యభేచ్ఛగా రసావేశముతో వర్ణించెను. ఇట్టి శక్తి సంస్కృతి కవితత్వము నందంతట గోచరింపక పోదు. కాని కాళిదాసునందాశక్తి ఆద్యంతయులందును తిరుగుగుండు ననుభవించ నగును. అంగ్ల కవులకి పోరుడు శక్తిలేదు.

అటు సర్గములందును క్రమముగా గ్రీష్మ, వర్షా, శరత్, శీత, హేమంత, వసంత ఋతువులు వర్ణింపబడినవి. కృత్యారంభము వర్ణనలముగా నిర్వహించుటలో కాళిదాసు నెఱజాణ. ఈతడు కవితాసమూహ కాగల చిహ్నము లీలఘుకావ్యముననే యాపాదించిది. కవితోత్పాదా మొక్కపరి పెల్లుబికింది. గ్రీష్మవర్ష వర్ణనలో నాతని యత్యద్భుత భావనాపటిమ, విశిష్ట వస్తుపరిచయము, సుస్పష్ట భావప్రకటన, అల్పాక్షరముల నవల్పార్థరచన, కాళిదాసు కవితా వైఖరియైనవి. అందుచేత ఇతర సర్గలకంటె నీ ప్రథమసర్గము ప్రాముఖ్యము వహించును.

కవి తన కవితాశక్తి వంతయు నీ సర్గస్పష్టికే ధారపోసెవా! యనిపించును. తరువాతి సర్గలలో కవితాపటుత్వము క్రమ క్రమముగా నెన్నిగిరినది. వర్షవర్ష వర్ణనములలోని కొన్ని భావచిత్రము లత్యద్భుతములు. అయినను కవితాశక్తి సవలుచున్నట్లు పరిశీలన ముపై కనిపెట్టవచ్చును. కాని పదమైత్రి శ్రుతిహితమై గంభీరముగనుండును. శరద్భుతువర్ణనము బాగుగా చిగువు తీప్పినది. కాని యిందలి శ్రేణిమాధుర్యము, భావ నిర్వహణ కొంత తృప్తికల్పించును. తరువాతి రెండు సర్గలు విరాళాజవకములు. వర్ణనలు—ఎక్కడో కొన్ని పట్ల తిప్ప—పూర్తిగా పటువు తిప్పినవి—వర్ణనలు శేవలము సాంప్రదాయకముగా చూసినవి. కాళిదాసు కవితా ప్రతిభగా తెప్పకోతిన దించేమాత్రము లేదు. వీని నిక్కడ వదిలి, వసంత ఋతువునకు వత్తము ఇందును సహృదయ పాదకునకు తినివంతి రచనల్పిలేదు. న్యాయముగా జూచిన ఈ వసంతఋతువర్ణన మీ కావ్యమునకు తలమానికము కావలసినది. శావనతిరుగు శాపానుభవానంతరము, తన పూర్వశక్తి వార్తించు కొనుటకుఁ జేయు ప్రయత్నము వంటి ప్రయత్నమిందు గోచరించును. శ్రేణి కొంతవఱకు పొంకముగానున్నను, ఆవేశపూరితము కవితాత్మ స్ఫూరింపడు. మొత్తముపై భారతీయుల ఋతువుల రాణియగు వసంతఋతువర్ణన శోభ, కవితత్వములో నానింప తినివంతిగా నావహించక పోవుట దురదృష్టమునకొనక తిప్పదు. ఈ కొఱుకను కాళిదాసు కూడ గమనించియేయుండును. అందుచేతనే కుమారసంభవ మహాకావ్యమున, కథాకథన వైధిమముతో శ్రుతి గర్భితాన్న యీ ఋతువులరాణి రామణీయకముచే రసికలోకము ద్విగుణీకృతిముగ రంజిల్లు పట్లు గావించి నాడీ కవి చక్రవర్తి.

కవితావైశిష్ట్యము

ఎట్లైనను ‘ఋతుసంహార’ మొక అద్భుతకరమైన కావ్యము. కాళిదాసు, తన కవితాప్రతిభ నీజవ్యకావ్య కేదారమున లీలావాపముగావించెను. కాళిదాసీయ కవితాశిల్ప కళాచ్చానులు ఈ లఘుకావ్యమున సుస్పష్టముగ స్ఫూరించును. చక్కని యుపమాంబకారము లిందును నిక్షిప్తములు. విశిష్టవర్ణనాచర్యము, సమయోచితసాధి ప్రాయవిశేషప్రయోగవైచిత్రి యిందనే కరీకుల గాననగును. ఇట్టి యాప్రథమ ప్రయత్నముగూడ

‘ఉపమాకాళిదాసస్య’ అనుమాత్రిని సార్థకముచేయుచున్నది. ఈ ప్రారంభకావ్యమునందును కాళిదాసీయ కవితామండ్ర మున్నట్లుచుగనున్నది. గ్రీష్మకాల విసేరి విహారము, సువికాలభూభాగమును జూపింది. కలకలము నుండహాసవదనలగు కన్యేపశువులు, చంద్ర హారలంకృతలగు సంధ్యాకాంతలను దలపించుచుండిరి. దూరారణ్యములయందలి యగ్నికాంతులు, భాకుడవలించువులూ! యనిపించుచుండెను. అప్పుడే మొలిచిన పశువైన పచ్చికరీతులు, పచ్చులబోదిగిన కంబళలవలె నుండెను. దరివృక్షములను గూలదోయు నదీసుండగులు, తిమ్మాశ్రయించిన విటులను సర్వవశమొనర్చెడి దుష్ట వారికాంతలట్లుండెను. ఈమన్నగువర్ణన లన్నింటిలోను, కాళిదాసు ఉపమాశక్తి మున్నట్లుచు. ఇంకను విట్టి వనేకములు ఉదాహరింపవలెను. సంధ్యాకాలమందలి చంద్రదింబము, సిగ్గుచేతెల్ల బాటిన వనితముఖముండుల మట్లుండెను. దివియీల వెలుగొందుచుండుగా వేంచేయు ప్రభువురీతిగా వర్ష మేతెంచెను. ప్రావృట్టయోగానీకము మహాత్కిల ద్వీరదసంఘమువలెనుండెను. మొత్తులు వాహినీ సదృశముగను, ఉలుములు జయభేరిని నాదము గను నుండెను. మొత్తువారిగాగల యింద్రునిగ్నుము బూని పేఘుండు, వర్షమును వేటాడుచుండెను. ఈరీతిని వర్ణింపగల సామర్థ్య మొక్క కాళిదాసునందే చలామణి యగును. ఇందక్కడక్కడ అధికపదప్రయోగము పాద గట్టును. అక్కడక్కడ వివరితిపు టూహలును గలవు. అయినను కాళిదాసు కవితాస్వరూపము, కళాగోషవ మునకిందు విశేషముగ సాహిత్యార్థమాను. వివరితిపు టూహల నెన్నింటినో పరిమిత పదప్రయోగమునఁ బ్రకటించు కళాకోవిదుండు కాళిదాసు. ఇందన్నిటికన్న విచిత్రమైనభావన—ప్రకృతిని పవిత్రతో నుపమించుట.

సున్నద్దహాపచిత్రబాదణియుచేరి నే యాలిఘు కావ్యమునకు అలఘుగౌరవము లభించినది. అట్టిలక్ష్యము తోడనే ఈ కావ్యము రచింపబడినది. ఈ కావ్యము పఠించుచున్నంతికాలము బురుగువులు సజీవాకృతితో మనకు సాక్షాత్కిరించును. గ్రీష్మర్తువు లోని ఆలిబాద్ధిత్వము, మారక్కరణములు శ్రేతాన్నుల వలె చెలరేగుట, గాలిదుమారములు మహలు తిరిగి భూమిని తుడిచివేయుట మున్నగు వర్ణనలను మఱచి బోజాలము. తన దుందుడుకుతనము మాచి, కోర్కెను మరచి, అడుగో మృగరాజు!! నాలుక బయటికి వేల వైచి, విసుగుతో నేమియుతోచక, జాలుకద

లించుచు, ఒడలు విరుచుచున్నాడు!! వాగుబాము కిరము వంచి, కోజాచు, మంచుమన్న యిసుకమాగ్గు మున గమించుటకు మిక్కిలి ప్రయాసపడుచున్నది. అడవిపండులు, ఎంచుబురదలో తను ముట్టెలతో భూమిని కుళ్ళిగించుచు, కిత్తల భూగర్భమున తలదాచు కొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నది. అచోతులు, భిన్న వదనములతో, పీపాసాపీడితములై, గంగువెట్టులై తియడనిసంతయుఁ గ్రుమ్మరుచున్నది. అడవులు ఎండి పోయి కళావిహీనములైనవి. ఒక ప్రక్కనుండి యది దిసించుకొనిపోవుచున్నది. ఇంతలో తోలకరివ్వుము పడినది. భూభిహారితిమై, వర్షము, పర్వత సానువుల నుండి త్రాచుబాముల గమనమువలె జరజరి ప్రవహించుచున్నది. జలధారలతోడను, జలధర చుండితోరుంగ శిఖరములతోడను, పరిపుట కలాపకలాపి జాల సంకోభితి సానువులతోడను వగరొజులు నేత్రపర్వ మొనర్చుచున్నది. దిత్తలములందు, నీలాంభోజదళముల మాడ్కి మేఘు శిలాకములు, నుండ మానతముల పైకెగ బ్రాకుచున్నది. మకరందమునకై తుమ్మెచులు మూగుచుండ, కోవిదారవృక్షములు, వాయుసంచరిత పరిహస్తములతో వానిని తోలించు కొనుచు, ధీకోడాత్తి నాయకుల వలె నిలువఁబడినది. బాతులు ప్రవాహమున కెదురీడుచున్నది. ఆకాశమునుండి వెన్నెలవాకలు వెల్లువలై ప్రవహించుచున్నది. కంకులీన వరిచేయ, ప్రక్కనున్న కలవ కన్యేలతోఁ గలసి చిటుగాలికి నర్దించుచున్నది. ఈ మున్నగు వనేకమణియములను వర్ణనలు, చిత్రకారులు చిత్రించినచేత కనులకు కల్యాణ మొన గూగును. వాడిచేరిన సంక్షిప్త పదజాలముతో నిట్టి చిత్రముల చిత్రింపగ దక్షతకలకవీర్యగుడు సంస్కృత వాఙ్మయమున కాళిదాసాక్కుడే! తిదితరకవులు, బాగు భట్ట, భిషభూత్యాదులు, వర్ణనలను అధికపదజాలముతో ముంచెత్తెదరు. అది చిత్రకారుండు తన చిత్రముల కెక్కువగా రంగులు పులియనట్లుండును. ఈకవుల భావ చిత్రములు సజీవాకృతులతో స్వతంత్రముగ నిలువఁ జాలవు.

ఇట్టి భావచిత్రణశిల్పము ‘రఘువంశము’న నుజ్జ్వలముగా కానవచ్చును. భావము-భాష - భందము అను మూడును అందు ముచ్చటగా ముప్పిరిగొన్నవి. అట్టి సమ్మేళనము ఈ ప్రభుమకావ్యమున నంతగా కానరాకున్నను, తచ్చాయలు సమగ్రముగ కలవు. చూడుడు:-

శ్లో. జ్వలతి పవనవృద్ధః పర్వతావాప్త దరిభుః!
స్ఫుటతి పటునివాదైః శుష్కవంశశ్రవీభుః

ప్రసరతి త్వణమగ్నేః, లబ్ధవృద్ధిఃక్షణేన,
గృహయతి మృగవర్గం ప్రాంతే లగ్నోదవాగ్నిః ।

కాలికి వృద్ధిపొంది దావాగ్ని, పర్యంత పానపుల
యందు ప్రజ్వలిల్లుచుండెను. ఎండైన వెదురుచోదలలో
నది వ్యాపించి, ఘోఘభారముల గావించుచుండెను.
క్షణములో నభివృద్ధిగాంచి, గడ్డిబీడులలోని కడి
ప్రసరించుచుండెను. ఇట్లు పర్యంతిచేరియలయం దుద్భవి
వించిన యీ దావాగ్ని ప్రకారమృగములను పైతియు
బాధించుచుండెను.

ఈ శ్లోకమున కాలిదాసీయ కవితా మారందభార
లెట్లు బాలువాడుచున్నాడో పరికింపుడు:—

శ్లో. పుంస్కృతిః చాతే రసాసవేన
మత్తఃప్రియాం చుంబతి రాగహృద్యః
ముందకా ద్విశే ఘోఽస్థయ మమృష్యం

ప్రియం ప్రియాయాః ప్రకరోతి చాటుః॥

చాతేరసాసవము వాస్తావించి పుంస్కృతి, ఆనురాగ
హృద్యమైనుత్తిరి, ప్రియురాలిని ముద్దిశుకొనుచుండెను.
అంబుజమునందున్న ద్విశేషము, తన మధుర మర్మర
ధ్వనులతో ప్రియురాలికి ప్రియమైనగూర్పుచు,
రసాస్యోత్పలతో నలరించుచుండెను.

ఇట్లే మరికొన్ని విశిష్టభావోజ్వలమైన శ్లోక
ములు కాలిదాసు కవిత్వమునకు మచ్చుకునక లనదగును.
పరికింపుడు:—

శ్లో. అకంపయన్ కుసుమితాః సహకారకాభా
విప్రాయక్ సహభృతిస్య పరాంసి దిక్షు
వాయుర్వివాతి హృదయాని హరన్తు రాజావ్
సహరహిత విగమాత్ శుభగో వసంతే

పుష్పిరి సహకారకాభలను గంపింపజేయుచు, దిక్కు
లందు శోకిల కుహకుహారావములను విస్తరింప
జేయుచు, నదులహృదయముల నాకరించుచు, కుహర
దించువు లదృశ్యమాటచే సుఖిగమైన మారుతము,
వసంతిబురుగునందు విడుచుండెను.

కాలిదాసు ఇతిరకావ్యములలోని లేటిక శ్లోక
ములను గైకొని పఠించిన, అవి యీ ఋతుసంహార
శ్లోకములకు సన్నిహితిముగా నున్నట్లు తోపక మానదు.
ఈ శ్లోకమును దిలకించునది:—

శ్లో. ఇదనుసులభవస్తు ప్రార్థనా దుర్నివారమ్
ప్రథమమపి మనోమే పంచభాగః క్షిణోతి
కిముతి? మలయ వాతోన్మీలితా పాండువర్ష

ముపవన సహకారై ర్మృగే ద్వంకురేషు

అనులభమైనది, ఎంత ప్రార్థించినను వివారించుటకు
సాధ్యముకావెదియనైన నా నువగును మన్మథుడు
ముందుగా బాధించుచుండెను. అట్టియెడ, మలయ
మారుతముచే వికపింపజేయుచున్నదియు, అంతలు పచ్చ

నైన వర్షముకలిగిన యుద్వావనము, తీయమామిడి
చెట్లు, అంకురములు కలిసవగు చుండగా వేరుగా చెప్ప
నేల?

ఇట్టి రచనానైపుణ్యము, మార్వతమత, పదసంయో
జనము, లలిత శబ్దాలంకార సంకలితత్వము, శబ్దసమతా
ప్రతిపాదనములే, ఈ త్రోత్రరకావ్యములందును మరింత
లాఘవముతో నమదింధానితములైనవి. కాని భావ
మాత్ర మింత కంటే ననేకరీతుల నిగ్గుచేరి, చక్కదన
మొల్కినది. సంస్కృతమున మరి యేయితిర కవితయం
దును నిట్టి త్రైపరిణాసుము కావరాదు. భవభూతి
కవితారీతి సాహసోపేతమైనది; శక్తిమంతమైనది;
బాహిరమైనది జయదేవునిగీతము, లోకమోహనమైన
స్వర సమ్మేళనా వివాదము; ఛేకానుప్రాస,
వృత్తినుప్రాసాలంకారములు-వివిధ వాద్యముల కల
యికయే. కాలిదాసు కవితాకైలి ఈ గుణబాలయంతయు
కలది. తదతీతమైనది. ఋతుసంహారము కాలిదాస
కృతము కాదని వాదించువారికి ఇందలి ప్రతి పద్యము
'సా' నని నిరూపింపగలదు.

ఋతుసంహారము కేవలము దోషరహితకావ్య
మనలేదు. కులనాత్మకమున విమర్శచే నీకావ్యము
నందు కొన్ని దోషములు పొడగట్టును. కాలిదాసు
ఇతిరక కావ్యములయందలి శిల్పసౌకుమార్య మీ
కావ్యమునందు కాన్పించదు. కావ్య ప్రణాళిక
ప్రాధమికాదు. అయినను నీలఘుకావ్యావతరణముచే
సమకాలీన కవితా భావాంబరమునందు, నూత్ని భానా
దయమైనది. ఇందలి పద్య నిర్మాణవిశిష్టత, ఇందలి
కవితాశక్తి, భావోజ్వలత, తత్త్వమాధుర్యము, కావ్య
శోభ, మున్నగు సర్దుణము లీకావ్యమునకు సంస్కృత
పారస్వత్యమున నవిందలపాన మేర్పరచినవి. ఈ కావ్య
పకవముచే పఠ్యంప్రియ సంతృప్తియు కలుగును. రసిక
నాగరక యుగప్రవక్తయగు కాలిదాసుకవిపార్య
భ్రాముని మధురహస్త స్మర్యకుభానుధూతి ఈ
కావ్యము సర్వత్రకల్లును. ప్రకృతిని జీవితానుభవ
ముతో సమన్వయించుచు, సౌందర్య చిత్రికలైన మాన
వుల జీవితాంశములను సమీక్షించి రసానందరూపమున
ప్రపాదించుటే, కాలిదాసు తొలి కావ్యము
యొక్కయు, మరికావ్యముయొక్కయు పరమ
లక్ష్యము. తొలఁత నాతిడు బాహ్యప్రకృతి నే యాలం
బనము గావించుకొనెను. కారీంక సౌందర్యమునే
సమీక్షించెను. కవి సాగింపదలచిన నుద్దిర్ఘకవితాకైత్ర
యాత్రలో నిది ప్రథమదిక. కుహర సంభవమునందు
కవీంద్రుడీ దిక నతిక్రమించెను. అందలి పాత్రలు జీవ
లిలు. అట్టి జీవత స్థానమునందు కవితయు నధిరోపిం
చెను. అందలి సౌందర్యసమీక్ష అతిలోకమైనది.
అట్టి స్థానము మరియొక కవి యాక్రమింప బాలనిది.

—సకేషం

ప్రతీప గమనము.

శ్రీ మల్లింపల్లి శరథయ్య

ప్రలుకులఁ దలంపులను నడవజిని, నాకు
సభిముఖముకాని యీ నా వ్రయాణమందు
యంతృశియై నిరుద్ధ దుష్టాశ్వలీల
నీడ్చుచున్నవి నన్ను రేయింబవల్లు

నిజితస్ఫూర్ణగుద్రానునేమి మృత్యు
ఘోషమున గుండియల్ కలగుండువడ—న
తోన్నతాధ్వములందు—వైద్యురజవాతి—
నీయమానమ్ము రథ మస్మనీయతనుపు!

జలధి పారమ్మునకొ! సభశ్చరమనీమ
కో! నిరంతమరుస్థలికో! మదీయ
దేహరథ మీడ్చుచుండె, రాత్రిం దివములు
భయద రయథోరణి పరస్పర జగీష

అనధిగతగమ్య మీ నా వ్రయాణమందు
కలదు పర్యుత్సక్తకొంత, కలదు దుఃఖ—
జడతయు—సతీతరమ్య విస్తారవిషయ
కల్పితక్షణిక స్నేహకాతరమున

స్థపుటితాధ్వ మ్మయంత్రితాశ్వములు—విప్ర—
తీవగమనమ్ము—నరద మేతీరమునకుఁ
దేర్చునున్నదొ! యన్న యుద్వేగమేల?
అది యెచటనిల్చె, శాంతినిశాంతమచట !

ಪ್ರತಿಭೆ ಮೇಲೆ
ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು
20 ದಿನಗಳು.

రెక్క తెగిన పక్కి

శ్రీ అంగర సూర్యరావు

* * పాత్రలు—రమణయ్య, అధికారి,
రామం, కొండయ్య, నీలకంఠం,
చిట్టి, లీలావతి.

రంగము 1

(స్థలం:—ఆఫీసులోని ఒక గది.

సమయం:—వగలు 11 గంటలు.

గదిలో వరుసగా మూడు టేబులు, మూడుకుర్చీలు వున్నాయి. టేబుల్సు మీద ఆఫీసు రికార్డులు పేర్చి వున్నాయి. కొండయ్య, రామం చెరో నీటులో కూర్చుని పని చేస్తున్నారు. మూడవ కుర్చీ ఖాళీగా వుంది. వారి వెనుక గోడకు చేర్చి పెద్ద రాక్ (Rack) ఒకటి వుంది. దానినిండా రిజిస్టర్లు, రికార్డులు కనిపిస్తున్నాయి. కొండయ్య వయస్సు 50 సంవత్సరాలు. తల నెరిసింది. ముఖంమీద ఒకమాట, చాటున ఒక మాట అనే స్వభావం. పైకి విసిరించేలా ఎకొంటు చూస్తున్నాడు. రామం తల వంచుకొని పని చేస్తున్నాడు. వయస్సు 24 సంవత్సరాలు.)

హీడు. మొత్తం తొమ్మిదికేల ఏడువందల పదిహేడు. కేబుల్ పైసా లేకపోయినా రిజిస్టర్ నిండా ఉన్నాయి!

రామం : (తల పైకెత్తి) చూడండి కొండయ్యగారూ! యీ ఎకొంటులో రెండు అణాలు లేడా కనీసం.

కొండ : (భయంతో నోటు తెరిచి) కొంప ముంచావ్. లేడా చూస్తే రెండు అణాలే కానీ—అది పరిపెట్టే అందుకు రెండు ఘంటలు శ్రమ పడాలి. అందుకే ఎకొంట్స్ పెక్కులో తల నెరిసినవారల్లా వుండాలని నేను మొక్కుకుంటాను.

[ఎడమ వైపునుంచి అధికారి వస్తాడు. వయస్సు 40 సంవత్సరాలు. ముఖంలో ఎన్నిదూచియనవ్వ కనిపించదు. తన క్రింద పనిచేస్తున్న చాక్లెట్ విషయంలో దూకుడాడీ జ్యాయి కనబరచదు. అధికారిని చూడగానే విషయంతో కొండయ్య, రామం లేచి నిలుచుంటారు.]

అధికారి : (గదిలో అడుగు పెడుతూ) మిస్టర్ కొండయ్య! యు హేవ్ నాట్ ఫినిష్ డబ్బు కర్క్. ఈజ్ ఇట్ నాట్?

కొండ : (విషయంతో) చిత్తం! రేపు మధ్యాహ్నంకి పూర్తి చేస్తాను సార్.

అధి : (కోపంతో) అదేమీ కుదరదు. ఈ సాయం త్రమ మోగా ఎకొంట్ పూర్తిచేసి తీరాలి. అది పూర్తిఅయ్యేవరకూ నువ్వు ఆఫీసునుంచి అడుగు అవతలకు వెళ్ళుదానికి వీలేదు. తెలిసిందా?

కొండ : చిత్తం! చిత్తం! ప్రయత్నిస్తాను.

కొండ : (అంకెలు పెన్సిల్తో కూకుతూ) అయిదు వాలును తొమ్మిది; తొమ్మిది ఎనిమిది పది

అధి : ప్రయత్నిస్తానంటే మధరదు. రాత్రి యెనిమిది అయ్యేసరికి ఎకంటు నా పేదరిమిద వుండాలి.

కొండ : చిత్రిం! తమ రేం చెయ్యమంటే అదే చేస్తానంటి. (అధికారి లోనికి వెళ్లిపోతాడు. కొండయ్య అధికారి పోతున్నవైపు చూస్తూ కోపంతో) కొరివిదెయ్యంలా ముఖం వీడూను! చంపేస్తున్నాడు. మూడు రోజులకు గాని పూర్తిగాని ఎకంటు రాత్రికి అయిపోవాలంటే నాతిరమా?

(ఒక ఫైలు చేతితో పట్టుకొని తిరిగి అధికారి ప్రవేశిస్తాడు.)

అధి : (కోపంతో ఫైలు చూపిస్తూ) యీ కాగితం మీద ఏక్వన్ తీసుకొవడానికి నీకు పది రోజులు పట్టిందా?

కొండ : (వినయంతో) పని బాగా పెరగడంవల్ల కొండయ్య అలస్యం అయింది సార్!

అధి : (కోపంతో) నో! నో! ఐ వాంట్ యువర్ ఎక్స్ప్లనేషన్!

కొండ : ఏదో పొరబాటు అయిపోయింది. ఈ సారికి క్షమించండి సార్!

అధి : చూస్తూ పూయకుంటే యీ పొరబాటు అలవాట్లుగా మారతాయి. బాగ్రిత్రి! ఇటువంటి పొరబాటు మరొకసారి జరిగితే పూయకు నేడి లేదు.

కొండ : (ప్రసన్నవదనంతో) చిత్రిం! పైకి ఎంత కోపంగా వున్నా మీ హృదయం చాలా మంచిది. సార్. (అధికారి సగర్యంగా లోనికి వెళ్లిపోతాడు. అతను పోతున్నవైపు కోపముగా చూస్తూ) నా పాతికేళ్ళ సర్వీసులోను యింతటి చచ్చుకుంటాన్ని నేనెన్నడూ చూడలేదు. అద్భుతమయిందంటే భూమిమీద అనితరించాడు.

రామం : అయినదగ్గర మీరు ఒక మాటకూడా ఎదురు చెప్పరేం?

కొండ : నీకు యీ అఫీసర్ల తత్వం తెలియదురా అబ్బాయ్. చాటువ ఎన్ని అనుకున్నా ఫర్వాలేదు. ముఖంమీద మాత్రం ఒక ఘట

అనేకానో యింక నీమీద పగబట్టాడన్న మాట! పగ అంటే పగ! త్రాచుపగ!

రామం : అవును. ఆ మాటా నిజమే. తేకపోతే రమణయ్యగారి మీద అంతకోపం ఎందుకూ? వున్నమాట మొఖంమీద అంటారనేకాదు?

కొండ : ఆ రమణయ్య మాత్రం తక్కువ మనిషుటరా నాయనా! — కానియ్ — ముందు పని కానియ్ — తరవాత మాటాడుకోవద్దు. (ఎకంట్ చూస్తూ) యెనిమిది నాలుగు పన్నెండూ మాడూ పడిపోను! — (ఆశ్చర్యముతో) హేరి బార్బాన్సుడు! యీ నీలకంఠం గాడు యీ నెలలో విడువందల పడిపోను రూపాయల మొత్తం తీసుకుంటున్నాడు. కప్ప కాఫీనీళ్ళు పోయించేందుకు 'హలో లక్ష్మణ' అని ఏడుస్తాడు.

(యీ సమయంలో నీలకంఠం కుడిచిత్తు నుంచి ప్రవేశిస్తాడు. వయస్సు సుమారు 40 సంవత్సరాలు.)

కొండ : (నీలకంఠాన్ని చూడగానే ఆనందాన్ని ప్రకటిస్తూ) రండి! నీలకంఠం గారూ! దియ చేయండి. యీ మగ్గ బొత్తిగా తమ దివ్య నమే లేదు.

నీల : (ముక్తసరిగా) తీరిక లేదండీ. (ఖారీ పీటు కేసి చూస్తూ) రమణయ్యగారు యింకా రాలేదా?

కొండ : లేదండీ. బహుశా యివేళ రాడు. ఆ పనే మీటో నాకు చెప్పండి. నిమిషాలమీద చేస్తాను. తమ అనుగ్రహం వుండాలి కాని, మీకు నా అఫీసులో అవనిపని అంటూ ఏం వుందండి?

నీల : లేదులేండి. నాకు ఆయనలోనే పని వుంది. సరే. లోపల దొరగారు వున్నారా?

రామం : వున్నారండి. (నీలకంఠం ఎడమచిత్తు నిక్కురిమిస్తాడు.)

కొండ : (నీలకంఠం వెతుక్కున్నవైపు చూస్తూ) మేక కసాయివాడినే నమ్ముతుంది. వీడికి ఆ రమణయ్య తగిన మనిషి. వాడైతే పని అయినా కాకపోయినా పవో, పాలికో నిమిషాలమీద లాగేస్తాడు.

రామం : రమణయ్యగారు అంత చెడ్డమనిపా?

కొండ : వాడికి ఒక నీలి, నియమం అంటూ లేదు. దుబ్బుకోసం అడ్డమైన గడ్డి కరుస్తాడు. మన ఆఫీసు మొత్తంమీద రమణయ్యవంటి దురుల్యాదే మరొకడు లేడంటే నమ్ము.

రామం : (ఆశ్చర్యంతో) అలాగా! పైకి మంచిగానే కనిపిస్తారండి.

కొండ : అహో! వాడు జీవాంతమకు. వాడినిరించి నీకెంకా తెలియదులే. ఆఫీసులో ఆడుగు పెట్టిన ప్రతిమనిషిని యిట్టే పట్టేస్తాడు. వాడివగ్గర ఐదో, పహో కొట్టేస్తాడు. వాడి తింటూలు వాడు పడితే సంతోషిస్తాడు. (రహస్యంగా) మనకు రావలసిన సామ్యుకూడా వాడే కొట్టేస్తూ వుంటాడు.

రామం : ప్రతి చెన్ని విషయానికి చెయ్యి చావు తున్నందువల్లనే మన ఆఫీసుమీద ఎవరికీ గౌరవం లేదండి.

కొండ : అందులోను రమణయ్య అంతటి కష్టపరి మనిషిని నేనెక్కడా చూడలేదు. యింతకు ఎవడిభర్త వాడు అనుభవిస్తాడులే. అందరి సామ్యు లాక్కొని వాడేంతానవడి ఏడి చాడు? వాడిమీద మూడు కేసులు యివ్వుడు 'పెండింగు'లో వున్నాయి.

రామం : వాకు వివరాలు తెలియవుగాని నేను కూడా అలాగే విన్నానండి.

కొండ : అవి ఎటువంటి భాగస్వానే తెలుసా? వింటే ఆశ్చర్యపోతావు. (వేళ్లు లెక్క పెడుతూ) ఒకటి మార్ ప్రాక్టీస్, రెండు ఫ్రాడ్, మూడు కరప్షన్.

(ఎడమవైపునుంచి అధికారి వస్తాడు. కొండయ్య, రామం లేచి నిలబడతారు.)

అధి : రమణయ్య యింకా రాలేదా?

కొండ : లేదు సార్.

రామం : ఒక గంట లేటుగా రావడానికి పర్యవశ పెట్టారండి. (తన తేలికమీద వున్న కాగితం తెచ్చి అధికారికి యిస్తాడు.)

అధి : (కోపంతో) ఆఫీసులో పని చేయకుపోతూ వుంటే పెలవులూ, లేట్ పర్యవశలూ! పర్య

వశ రిఫ్యూజ్! (అవి ఆ కాగితంమీద రాసి కొండయ్య తేలికమీద పోతేస్తాడు.)

కొండ : అవునుసార్! ఆఫీసులో పని వున్నప్పుడు రాకపోతే ఎలా? రమణయ్యకు రెస్టాన్సి టిరిటీ తెలియదు సార్.

అధి : (కోపంతో) రమణయ్యకే కాదు. యీ ఆఫీసులో ఒక నుసుస్తాకి రెస్టాన్సిటెరిటీ తెలియదు. (రామంతో) నీకు ఆస్టికేషన్ ఎప్పుడు యిచ్చాడు?

రామం : ఉదయం యిచ్చారు సార్.

అధి : ఎక్కడ కనిపించాడు?

రామం : మా బిల్డింగ్ నే ఆయన వుంటున్నారండి. ఆయన కొడుకుకు చాలా ప్రమాదంగా వుండండి. నేను చూడడానికి వెడితే ఆయన యీ ఆస్టికేషన్ యిచ్చారండి.

అధి : అంతా నాటకం! ఒక రోజు భార్యకు జబ్బు. ఒకరోజు కొడుకుకు జబ్బు. మరొక రోజు తనకే జబ్బు. యీపని అంతా ఎవరు చేస్తారక్కడ!

రామం : (భయభక్తిలతో) నిజమే సార్! నేను చూశాను. వాల్లి అర్బాయికి చాలా నీరి యన్ గా వుంది.

అధి : మీ కుటుంబ విషయాలు వాకు అవసరం లేదు. వాకు కావలసింది పని! కేఫుప్రొద్దున్న మనపై అధికారులు యీ రిటర్ను యింత అలస్యమయ్యారేమని ఎక్స్ప్లనేషన్ అడిగితే ఏం జవాబు చెప్పకుంటావ్? రమణయ్య కొడుకుకు జబ్బు చేసింది కనక పంప లేదని రాయమంటావా? (యిద్దరూ జవాబు చెప్పరు.) పూర్వ కనిపించడం?

కొండ : వాడికి తమకు అర్థ రూపాయి పైన్ వేళా రబ! తెచ్చుకోవడానికి పోయాడు.

అధి : వాడొక యూన్ రెన్ ఫెలో!— (రామంతో) మిస్టర్ రామం. నువ్వు వెంటనే రమణయ్య యింటికివెళ్లి అరిచిని నిమి సాలమీద తీసుకురా! రాకపోతే మాట దక్కదని చెప్పు. (రామం కుడివైపు నిష్క్రమిస్తాడు. అధికారి లోనికి వెళుతూ

కొండయ్యతో) అలా చూస్తావేం? పని తొందరగా కానియ్.

కొండ : (నివయంతో) చిత్రం! చిత్రం! (అధికారి వెళ్ళిపోతాడు. అతను పోతున్న వైపు చూస్తూ) వీడి మొహం సంతకపడ్డ! చంపేస్తాన్నాడు. (కూర్చుని ప్రస్తకం పెట్టిలు పట్టుకొని) నాలుగూ తొమ్మిది, పదిమూడూ ఏనిమిది, ఇరవై ఒకటి, ఇరవై ఒకటి అరకా, ఇరవై ఏను.

(ఎవరువైపుమంచి నీలకంఠం తిరిగి వస్తాడు.)

నీల : రమణయ్యగారు యింకా రాలేదా?

కొండ : (తల వైకత్తి వివయంతో) రండి. కూర్చోండి. మమ్మల్ని బోర్తిగా మరిచి పోతున్నారు.

నీల : (కుర్చీలో కూర్చుంటూ) మమ్మల్ని మరిచి పోవడమే. ఎంతమాట!

కొండ : తమకు వచ్చినప సేమిటో సెలవిచ్చాడుకాదు.

నీల : ఆ వ్యవహారం రమణయ్యగారికి ఒక్కరికే తెలుసు.

కొండ : రమణయ్య లేకపోతే యీ ఆఫీసు పనులుంటుండనా తమ అభిప్రాయం? మాకు యీ వ్యవహారాలు కాస్తా కూస్తా తెలుసు. చెప్పండి.

నీల : (ప్రసంగం మార్చుతూ) అలా రహస్యం వల్లినదాం ఒకసారికి పైకి రండి.

కొండ : యిప్పుడు నేను ఆఫీసు విడిచి పైకివస్తే మాయముకు పూరుకోడు. రెండు ఆవ నివ్వండి. వెడదాం.

నీల : నేను రెండు గంటలకుముందే వెళ్ళిపోవాలి. నాకు వేరేపని వుంది.

కొండ : మీరు వచ్చిన ప సేమిటో నాకు చెప్పండి. రమణయ్య ఈ వేళకు రాడు.

నీల : ఏం సెలవు పెట్టారా?

కొండ : అతని కొడుకుకు సుస్తీగావుంది.

నీల : అరెరే! యిప్పుడు నా పని అడ్డిపోతుండే! (రహస్యంగా) చూడండి కొండయ్యగారు? యిది చాలా రహస్యమైన విషయం. మీ

మామూలు విషయంలో నే నేమీ చెబ కావదు.

(కొండయ్య ముందుకువంగి కిద్దగా చింటూ వుంటాడు. సరిగా ఆ విషయంలో కుడి వైపుమంచి రమణయ్య, అతని వెనుక రామం వస్తారు. రమణయ్య పుష్టిగా, పొడవుగా వున్నాడు. అతని ముఖంలో కర్కశత్వం కనిపిస్తోంది. అనుకుంటూ చొక్కా చూసిన పంచె కట్టకున్నాడు.)

రమ : (ప్రవేశిస్తూ) ఏమండోయ్ నీలకంఠం గారూ! ఎప్పుడు రావడం?

నీల : అంతా కలిపి పావుగంట ఆవుతుందిరండి. మీరు యిక రార నే అనుకుంటున్నాం— మీ ఆద్యాయికి కొంచెం కుట్రాసాగా వుందా?

రమ : లేదండి. డాక్టరుకోసం వెతుకుంటే ఆఫీసు నుంచి కబురు వచ్చింది. వెంటనే యిలా వచ్చావు.

నీల : పాపం! కాఫీ అయినా తాగాలో లేదో! రండి! అలా హోటలుకు వెళ్ళివద్దాం.

రమ : (రామంతో) చొరగాదు నన్ను అడిగితే కాఫీకి పోయానని చెప్ప.

(నీలకంఠం, రమణయ్య కుడివైపున నిద్రిస్తూ మిస్తాడు.)

కొండ : (ద్వేషంతో వాళ్ళి పోతున్నవైపు చూస్తూ) డబ్బుకోసం గడ్డి కరిచే వెళ్ళవ!

రామం : ఏమండి? ఏమయ్యింది?

కొండ : (రామంకేసి తిరిగి) నువ్వు కినిలాగ వాడిని యిప్పుడే తీసుకువచ్చావేమిరా? చేతికి అందిన మనిషిని గద్దలా తిమ్మకుపోయాడు.

రామం : అదేమిటో నాకేం తెలుసు?

కొండ : యిప్పుడు నీకేం తెలుస్తుంది! పెల్లము, నలుగురు పిల్లలు వున్న తరవాత తెలుస్తుంది.

రామం : (పరిస్థితి అర్థంచేసుకొని) అటువంటి డబ్బుకు ఆశించకూడదండి.

కొండ : (కోపంతో) చాలు చాల్లే! చెప్పావు నీలి కబురు.

అధి : (ప్రవేశించి కొండయ్యతో) నిన్న నువ్వు రాసిన కాగితాలు అన్నీ కలిపి జబ్బుకూడా లేవు. యీ విధంగా పని జరిగితే ఆఫీసు గంగలో కలిసిపెళ్లే. ఏం? మాట్లాడవేం?

కొండ : (చివయ్యతో) నిన్న ఓర్వారికార్డు ఇతకడం తోనే తైమంతా అయిపోయిందిసార్.

అధి : అటువంటి జవాబులు నాకు పనికిరావు. నాకు కావలసిందల్లా పని. కాగితాలు ముందు పట్టు కొని కునుకుపాట్లు పడుతూ కూర్చుందామనుకుంటున్నావా? జాగ్రత్త!

కొండ : లేదుసార్! ఒళ్ళి చారుకోకుండా పని చేస్తున్నాం సార్!

అధి : ఏం చేస్తున్నావ్ పని? నేను ప్రతినిమిషం వచ్చి సుర్రాలను తోలుకున్నట్లు తోలుకుంటే ఆ నాలుగు కాగితాలయినా రాసి తగలేస్తున్నారు. మీరు చేస్తున్న పనికి మీకాన్ని డెన్సియర్ రిపోర్టులో నుడే రిమార్కుస్ ఎంతమాత్రం రావు.

కొండ : (ధయ్యతో) తమరలా నెలనిస్తే మేం బ్రతికలేం సార్—తమకు ప్రభుత్వోపంగాని తమవంటి ధర్మప్రభువులు అటువంటి అధర్మపు పనికి ఎన్నిదూ ఒడిగట్టుకొరు.

అధి : (రామంతో) రమణయ్య ఏదీ? రావన్నాడా?

రామం : వచ్చారండి. వచ్చి యిప్పుడే కాఫీకి వెళ్ళారండి.

అధి : (కోపంతో) కాఫీకి వెళ్ళకూ, హాస్పిటలుకు వెళ్ళిం, తువరానికి వెళ్ళడం—అన్నీ పనులూ ఆఫీసుటైంలోనే! అతను రాగానే నన్ను కలుసుకోమని చెప్ప—మిస్టర్ కొండయ్య! యుజ్‌ఎంట్ స్టేట్ ఓవర్ డిట్ ఎకౌంట్.

కొండ : చిత్తం! చిత్తం! చురుగ్గానే అవునొందండి. (అధికారి హానికి వెల్లిపోతూవుండగా) యిటువంటివాళ్లే—ఈ ప్రాధున్న రిటైర్ అయిన తరువాతి—మతిపోయి రోడ్లవిధి తిరిగేది.

రామం : యివేళే దొరగారు మరి కోపంగావున్నారు.

కొండ : అదంతా వట్టి 'పోక్'రా నాయనా! యిది కాన్సిడెన్సియల్ రిపోర్టు, రాసేకోజాలు. యీ నాలుగుకోజాలు అలా—మిరపకాయలు తిన్న కోడిలా—అరుస్తూ వుంటాడు.

రామం : యివేళే ఉదయం రి గంటలకే ఆఫీసుకువచ్చి కూర్చున్నారు.

కొండ : కూర్చుంటారు! కూర్చుంటారు! యింటిదగ్గర వుంటే ఎవరిమీదా కళ్ళెర్రెడెయ్యడానికి పిలువెడు. అందుకే తిప్పేనోరు తిరిగేకాలు తిన్నగా వుండవంటారు.

(కుడిచి ప్రసంగించి రమణయ్య వస్తాడు. కొండయ్య అతనికి పి అనూయతో మాస్తాడు)

రామం : (రమణయ్యతో) మిమ్మల్ని దొరగారు పిలిచారు.

రమ : (విల్లత్తుంగం) పిలిస్తే పిలువనీ! కొంపమలగ లేదులే!

(ముగ్గునూ ఎవరిస్తానాలలో వారు కూర్చుని పని చేస్తూవుంటారు.)

కొండ : (రమణయ్యతో) పిల్లవాడికి జబ్బుగా వున్నప్పుడు ఆఫీసుకు ఎందుకు వచ్చావ్?

ధమ : పర్మిషన్ రిఫ్యూజ్ చేస్తే రాక ఏం పేస్తారు? యిప్పటికే నామీద కత్తిమారి వుంచాడు మహానుభావుడు.

కొండ : సాపం! వెనుకదిక్కులేనివాడవు, జబ్బుతో వున్న కుర్రవాణ్ణి వదిలిపెట్టి రావడం మంచిది కాదు.

రమ : ఆ విషయం నాకుమాత్రం తెలియదంటావా కొండయ్య!

కొండ : ఎలాగైనా నీగుండె రాయివంటిది. నీ స్థితిలో నేను వుంటే ఒకక్షణం కూడా యిక్కడ కూర్చోలేను.

అధి : (ప్రవేశించి) మిస్టర్ రమణయ్య! వాటిక్ డి మేటర్ విక్ మూ? బడ్జెట్ కు డ్యూడెట్ ఎప్పుడో జ్ఞాపకం వుందా?

రమ : వుండండి బడ్జెట్ వెళ్ళివలిసినకోజా లేకే.

అధి : (కోపంతో) తెలిసివుండి కూడా లేట్ పర్మిషన్ పెట్టవన్నమాట!

రమ : మాకు రాడికి చాలా ప్రమాదంగా వుంది సార్. రాత్రి అంతా ఏదైతేను. డాక్టర్ కోసం వెతుకున్న సమయంలో మీ కబురు అందింది. వెంటనే యిలా వచ్చాను.

అధి : మన యింటి వ్యవహారాలు దర్శించుకోవలసివిన చోటు అట్టిది కాదు. ముందు పని కానియ్.

రమ : ఒకసారి డాక్టరు దగ్గరకు వెళ్ళివచ్చి పని ప్రారంభిస్తానంది.

అధి : అదిమీ బాధించేదు. పని పూర్తి అయ్యే వరకూ నువ్వు యిక్కడినుంచి కదలరాని! నిద్రలేదు.

రమ : (కోపంతో) అంటే మీ ఉద్దేశం?

అధి : (కోపంతో) రాత్రి పన్నెండు గంటలయినా సరే—యారోజు పని పూర్తి కావాలి. యీ సారి అర్పయ్యిందా?

రమ : యీసరి యారోజు కాదుగదా మరో రెండు రోజుల వరకూ ఎంతమాత్రం పూర్తి కాదు.

అధి : నేను నీ మీద తీవ్రమైన దర్శ తీసుకోవలసి వుంటుంది.

రమ : (నిర్లక్ష్యంగా) మీకు తోచిన చర్య తీసుకోవచ్చును.

అధి : మరొకసారి ఆలోచించి చూడుకో! నీ చర్యకు తర్వాత నీవు పశ్చాత్తాపం పడవలసి వుంటుంది.

రమ : యిక ఆలోచించవలసిన పనిలేదు. సాయంత్రం విడుదల వరకూ అయినంత పని అవుతుంది. పని అయినా కాకపోయినా అతర్వాత ఒక క్షణం కూడా నేను అట్టిదులలో వుండను.

అధి : (కోపావేశంతో) 'ఇన్ సబార్డినేట్' (కింద నేను నీ మీద ఛార్జ్ ప్రేం చేస్తున్నాను.

రమ : ఛేం? యూ! (కున్నుంటాను.)
(అధికారి ఆవేశంతో లోనికి వెళ్ళిపోతాడు. యంతివరకూ అర్బేర్యంతో అంతా వింటున్న కొండయ్య, రామం కూర్చుంటారు.)

కొండ : ఆ లొండకే నిన్ను పాడుచేస్తాంజోయ్ రమ గయ్యా!

రమ : మరేం చెబుతుంటావు?

కొండ : ఇరవైయేళ్ళ నిర్దేశపున్నా నీ కింకా అధి కాదుల తత్త్వం తెలియలేదు. జొంగారు ఏం చెప్పినా విషయంలో చిత్తం. 'చిత్తం' అని అంగీకరించాలి. ఆ తరువాత పని పూర్తి కాక పోయినా మరేం ఫర్వాలేదు.

రమ : అలా చెప్పడం నాకు చేతి కాదు. పని అయితే అవుతుందింటాను. అవకాశం అవని భచ్చితంగా చెబుతాను.

కొండ : అదే నీ కొంపకూ చేస్తాంది!

(మధురూ ఎవరి పనులలో నాళ్ళు నిమగ్న లవుతారు. కుడివైపునుంచి చిట్టి వస్తాడు. వయస్సు 7 సంవత్సరాలు. చిరిగిన చొక్కా తోడుకున్నాడు. జుత్తు చిందరవందరగా వుంది. లోతుకు పోయిన కళ్ళనుంచి అశ్రువులు రాలుతున్నై.)

చిట్టి : (కోదవ స్వరంతో) నాన్నా!

రమ : (తలయెత్తి కొడుకును చూచి వికితుడై) ఏం రా చిట్టి? ఏం? ఏమయ్యింది?

చిట్టి : (వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూ) అమ్మ నిన్ను రమ్మంది. తమ్ముడు...వచ్చి...పోయాడు.

కొండ : రాను! రాను! ఎంత పని జరిగింది!

రామం : (మానంగా బాధతో చూస్తాడు)

రమ : (చిట్టిని ఎత్తుకొని కన్నీళ్ళు కుడుస్తూ) ఏదవకురా చిట్టి! నీకంటే తమ్ముడు అదృష్టవంతుడు. అంగుకే వాడికి యీ కష్టాలనుంచి వెంటనే విముక్తి కలిగింది.

(తన మేని కొగలించుకుని ఏడుస్తూ కొడుకును సమదాయస్తూ రమణయ్య కుడివైపు నిద్రిమిస్తాడు. కొండయ్య, రామం వాళ్ళవైపు జారిగా చూస్తూ వుంటారు—తేం)

* * * *

* * స్థలం : ఒక గది. సమయం : రాత్రి 8 గంటలు.

గదిగోడలు నల్లగా మాసివున్నాయి. ఒకవైపు రెండు పెట్టెలు, మరోవైపు ఒక మంచం వున్నాయి. కుడివైపున వున్న ద్వారం వీలిలోనికి దారిని సూచిస్తూవుంది. ఆ గదిలోని ప్రతి వస్తువు ఆ కుటుంబపు దాడిద్వారాన్ని తెలియజేస్తోంది. మంచంమీద చిట్టి పడుకునివున్నాడు. లీలావతి వాడిని 'జో'కొడుతోంది. అయినా వాడు నిద్రపోవడం లేదు. క్షణక్షణానికి లేచి కూర్చుని ఏవో ప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు.

చిట్టి : నాకు చారలనొక్కా ఎప్పుడు కొంటా డబ్బు వాస్తో?

లీలావతి : ఒకటవ లేదని కొంటాకులే.

చిట్టి : ప్రసాద్ తోడుక్కున్నాడు చూశావా— అలాంటి చొక్కా నాక్కొకటి.

లీలా : అలాగే కొంచాం. పడుకో.

చిట్టి : (పడుకొని తిరిగి లేచి కూర్చుని) అమ్మా! ప్రసాద్ కి ఎన్ని చొక్కాలున్నాయనకున్నావ్? అన్నీ పిల్లచొక్కాలే! వాన్న నాకు ఒకటి మంచిచొక్కా కుట్టించు.

లీలా : (నిట్టూర్చి) వాళ్ళలా మనకు మంచి బట్టలు ఎలా వస్తాయి? ప్రసాద్ డబ్బున్నవాడు.

చిట్టి : లేదమ్మా! వాడిదగ్గర నాలాగే ఎప్పుడూ డబ్బులుండవచ్చు.

లీలా : ఆ అబ్బాయిదగ్గర వుండకపోయినా వాళ్ళింట్లో డబ్బు వుంటుంది.

చిట్టి : మరి మన ఇంట్లో డబ్బు ఎందుకు వుండవచ్చు?

లీలా : (నిట్టూర్చి) అది మన రాత!

చిట్టి : (అమానుకంగా తల్లికని చూసి పడుకుంటాడు. క్షణం ఆగి మళ్ళి లేచి) వాళ్ళ ఇంట్లో వున్న లేడియో ఎంత బాగా పాడుతుందనకున్నావ్ అమ్మా! (ఏడుపు ముఖంతో) మొన్న నేను వాళ్ళ తలుపుదగ్గర నుంచుని పాట వింటుంటే ప్రకాశం నన్ను ఆవలితన తోసేశాడమ్మా!

లీలా : పోవీలే. యిక యెప్పుడూ అక్కడికి వెళ్ళకు.

చిట్టి : (జాలిగా) మరి మంచి పాటలు వచ్చినప్పుడు వివవద్దా?

లీలా : విడిలో నిలబడి విను. లోనికి వెళ్ళకు.

చిట్టి : నాన్నని మనకో లేడియో కొనమను అమ్మా! ఎంచక్కా నువ్వుకూడా విసిగిద్దు పాటలు. —అమ్మా! ఆ పాటలు వింటే నేం ఆకలి కూడా వేయవచ్చు!

లీలా : యీ పూట పంట చెయ్యడానికి ఇంటిలో తియ్యం లేవు. లేడియోకి డబ్బు ఎక్కడి నుంచి వస్తుందమ్మా! నువ్వు పెద్దవాడవైతర వాత మంచి ఉద్యోగం చేసి డబ్బు సంపాదించి కొడుకులందరినీ చూడు.

చిట్టి : మరి నాన్న ఉద్యోగం చేస్తున్నాడేకదా! మనకు చెప్పేందుకు లేదమ్మా?

లీలా : అన్నీ ఉద్యోగానికి డబ్బు రాదు. చేపి ఉద్యోగాన్నిబట్టి డబ్బు ఇస్తారు. పెద్ద ఉద్యోగం అయితే ఎక్కువ డబ్బు ఇస్తారు. చిన్న ఉద్యోగం అయితే కొంచెమే డబ్బు ఇస్తారు.

చిట్టి : మనకు డబ్బు చాలడంలేదని వాళ్ళే నాన్న ఎందుకు చెప్పవచ్చు?

లీలా : మనం చెబితే ఎవరూ వినరు. నైగా కోప్పడతారు.

చిట్టి : మొన్న నాన్న చూపించిన సినిమాలో కూరి వాళ్ళి కూరి ఎక్కువ కొవాలని కేకలు వేశారు. మరి వాళ్ళికి కూరి ఎక్కువ ఇచ్చారే?

లీలా : సినిమాలలో అలా చూపిస్తారమ్మా!

చిట్టి : అమ్మా! రాజకుమారుడు గుర్రంమీద వెళ్ళి తున్న సినిమా వచ్చిందమ్మా! నన్ను తీసుకోవో?

రీలా : నిజ్యం శత్రుకమా మనస్సర.
 చిట్టి : మా చాలి ఉందిమా.
 రీలా : కాన్సాగిలో వెలుకామలే నిన్ను తీసుకు
 వెళ్ళుమని.
 చిట్టి : (పంకోపంకో) కాన్సాలో వెళితే నిన్నట్లు
 కూడా కొనివెళతాను.
 రీలా : యక నిద్రపో. చాలా రాత్రి అయ్యింది.
 చిట్టి : అయ్యో! నేను కాన్సా వచ్చేటకూ నిద్ర
 పాను. యివేళ కాన్సా కాదు అలా యిస్తా
 వస్తాను.
 రీలా : అలా ఎందుకు నీకు!
 చిట్టి : పెద్దయి ప్రియ కోమమ్మంటాను.
 రీలా : యివ్విటి నిద్రపో కామా! మీ కాన్సా
 గారిని తీసుకుంటే అయ్యవచ్చు.
 చిట్టి : అమ్మా! మరేమీ నా మమ్మల్లో అందరూ
 వస్తున్నామి. వచ్చేతారమ్మా. చిరిగిపోయిన
 వాళ్ళూ, చిరిగిపోయిన రానూ, చిరిగి
 పోయిన భద్రకం, చిరిగిపోయిన పంక —
 చాలాగ ఎవ్వరికీ ఉందివచ్చు. మరి నాకు
 మంచి బట్టలు, మంచి ఉత్తరాలు ఎవ్వరూ
 కొంటారమ్మా!
 రీలా : మంచికోలా వచ్చివెళతారు.
 చిట్టి : యింకా మంచికోలా ఎవ్వరొస్తాడమ్మా!
 నేన్ను రాను నా వాళ్ళూ చిరులలో
 నేనుచిట్టి వచ్చేటూ చింకొకొమ్మా!
 అమ్మకు నేను ఏదైనా. అమ్మవేం
 నా పేస్తాను నానీని ఒక్కటి కొట్టాను.
 రీలా : నువ్వు ఎవరోనూ కొట్టావేమి కామా!
 నిన్ను ఎవరైనా ఏమైనా అంటే మీ పేస్తా
 తరే చెప్పి.
 చిట్టి : పేస్తాను ఎంత మంచివారమనున్నావ
 అమ్మా! — మరి పేస్తాను కూడా చిరిగి
 పోయిన బట్టలు కట్టుకుంటారేమమ్మా!
 రీలా : అయ్యోమి కూడా చెప్పుతను.
 చిట్టి : మరి తరే యివ్విటూ!
 రీలా : యిచ్చిరా చాలాను.
 చిట్టి : మరేం పేస్తానుగారి అర్పాయి కంకరం
 కూడా తీసుకురాగి చచ్చిపోయావమ్మా.

రీలా : (కన్నీలు కుడుచుకుంటూ) పాపం!
 చిట్టి : (అలాగే) చచ్చిపోయినవాన్ని ఏమాతా
 వచ్చు!
 రీలా : (ఏమిట అవుతుంటూ) చరలోగే వెడ
 తారు కామా.
 చిట్టి : అక్కడ ఎవరంటారమ్మా!
 రీలా : తేవును.
 చిట్టి : పో! తమ్ముకు అక్కరైనా వచ్చుకుంటా
 అనుకుంటూ ఉంటావా!
 రీలా : (ఏమిట అవుతుంటే నిన్నుచిట్టి ఏమిస్తా)
 అనుకుంటాను కామా! నాకు అక్కడ
 పంకోపంకా ఉంటారు.
 చిట్టి : అయితే నేనుకూడా చచ్చిపోతావమ్మా!
 రీలా : (చిట్టిని కాగిండుకోని ఏమిస్తా) తప్పు
 కామా! అటువంటి మాటలుకూడవు.
 చిట్టి : (తల్లిమమ్మని పెండుచేతుంటే విడుదలగా)
 ఏమివచ్చు! నువ్వు ఏమిస్తుంటే నాకు
 ఇయ్యవచ్చుంది.
 రీలా : (కన్నీలు పెట్టడంతో కుడుచుకుంటూ)
 ఏమిట కామా! యకనిద్రపో. కూర్చోవచ్చు.
 (అటు చిరిగి పోకొడుకుంది. చిట్టి కొన్న
 కుతాంకు నిద్రపోతాను. కుడిచేతునుంచి
 రాను వస్తాను. అరిచియుఖంకో విడువ
 లేకుం కనిపిస్తా ఉన్నాయి.)
 రీలా : (తల్లి) ఏం కామా!
 రామం : నీమమ్మగారు యింకా యింటికేరాలేదా!
 రీలా : లేదు. ఎందుకో ఈచేళ అలాగైపోయింది.
 రామం : అయిన యింకా చాలా కోపంగా
 ఉన్నాను. మీరు కొంతం కనిపెట్టుకు
 నాచింది.
 రీలా : అట్టివలో ఏమైనా చేసివచ్చిందా!
 రామం : కళ్ళకడలు లేకుండా చూర్చావేమిట అట్టి
 లో వదిలిరావచ్చు. అటువంటివాళ్ళి
 ప్రతికు దీవదీగంటిలో గడుస్తా
 ఉంటుంది.
 రీలా : ఏం కామా! అలా అంటున్నావ! ఏం
 జరిగింది!
 రామం : (నిట్టూర్చి) ఏమిటగమనం అదే జరిగింది.

రీలా : (భయంతో) ఆయన కేమీ ప్రమాదం జరగ లేదు కదా?!

రామం : (విషాదస్వరంతో) ఆయనకు ఒక్కడికే కాదన్న! మీ కుటుంబానికంతా ప్రమాద కలిగింది. (తాడంతో) ఆయనకు ఉద్యోగం పోయింది.

రీలా : (నిరాశా విస్ఫూలంతో) నేను అమరూనించినట్లే జరిగింది. యీ శిశు ఆయనకు కాదు. నాకు... (గద్గదస్వరంతో) యింకా కళ్లు తెరవని యీ పసిపాపకు.

రామం : అమ్మా! విమర్శిస్తూ చూస్తుంటే నా హృదయం కరిగిపోతోంది. రమణయ్యగారు ఆశీర్వాదంతో యింకా యే ఘోరానికి ఒడి కట్టుకుంటాలో అని జడిసి నేను మీదగ్గరకు విచ్చాను.

రీలా : ఆయనమీద వున్న నేరాలన్నీ ఋణావహకమా?

రామం : కొన్ని నేరాలు ఆయనే స్వయంగా ఒప్పుకున్నారు.

రీలా : ఒకప్పుడు ఆయన ఎంతో మంచివాడు. కాని రాసురాసు ఎందుకో వారిలో యిటువంటి మార్పు కలిగింది.

రామం : నాకు యిప్పుడిప్పుడే అర్థమౌతోందమ్మా! అవి అభీములుకావు. సన్మార్గులను దుర్మార్గులుగా మార్చే కార్మానాలు.

రీలా : (నిచారంతో) యిక మా కేమి దిక్కు భగవంతుడా!

రామం : ప్రపంచంలో అటువంటి మనుషులు వుంటారన్న విషయం—నాకు మా అధికారిని చూసే వరకూ—తెలియదు.

రీలా : లోపం మనలోవున్నప్పుడు ఒకరిని నిందించినందువల్ల ఏం ప్రయోజనం బాబూ?

రామం : రమణయ్యగారి కంటే ఎక్కువ ఘోరాలు చేసిన వాళ్లు అభీములో గురవ్వడంగా వున్నారమ్మా. నేరం చేసి తిప్పణులవేర్చు వాళ్లకు వుంది. అటువంటివాళ్ళే అధికారుల ఆదరాభిమానాలకు పాత్రులయ్యేది.

రీలా : (నిట్టూర్పు) నువ్వొకా చిన్నవాడవు బాబూ! నిపువున్న కర్ర తప్పకుండా కాలుతుంది.

రామం : ఒక్కరు కూడా రమణయ్యగారికి అనుకూలంగా సాక్ష్యం చెప్పలేదు.

రీలా : వున్నది వున్నట్లు చెప్పివుంటారు.

రామం : అందరూ కేవలం నిజమే చెప్పలేదమ్మా! నిజంతోపాటు అబద్ధాన్ని కూడా జోడించి చెప్పారు. పరిశమైన మనిషిని యింకా క్రిందికి దిగలాగడానికి చూశారు. కాని ఒక్క మనిషికూడా చేయూత యివ్వడానికి ప్రయత్నించలేదు.

రీలా : మన కోణాలు సరికాలేనప్పుడు అన్నీ అలా కలిసి వస్తావుంటాయి బాబూ!

రామం : వస్తానమ్మా. యీ దుర్వార్త నేనే స్వయంగా చెప్పవలసివచ్చినందుకు విచారిస్తున్నాను.

(రామం కుడివైపు నిష్క్రమిస్తాడు. రీలావతి మంచం మీద కూర్చుని కన్నీళ్లు కుడుచుకుంటూ ఆలోచిస్తోంది. కొన్ని క్షణాలు నిశ్శబ్దం. కుడివైపునుంచి కొంచెయ్యి వస్తాడు.)

కొండ : రమణయ్యా! రమణయ్యా! (పిలుస్తాడు.)

రీలా : (లేచి ఎదురువెళ్లి) యింకా రాలేదండీ.

కొండ : యింకా రాలేమా? కొంప తీసి దొరగారు వెళ్ళే చారి కాయలేదు కదా?

రీలా : చారి కాయనం ఎందుకు?

కొండ : మీ ఆయనకు తెలిజేటలు లేవమ్మాయి. వట్టి దుకుకుమనిషి. నోటికి ఏ మాటవస్తే ఆ మాట అనేస్తాడు. అందులోను మా అధికారి వున్నాడు చూశావా! నాకు పరమ దుర్మార్గుడంటే నమ్ము. నాజేం చెప్పినా సరే గంగిరెడ్డలా బుర్ర వూపుతూ “చిత్తం చిత్తం” అంటే చాలు. పూకుంటాడు. ఎదురుజవాబు చెప్పావా! కొంప మురిగిందన్నమాటే. పగ అంటే పగా! త్రాచు పగ!

రీలా : మానంటి దరిద్రులపై పగ పట్టినందువల్ల ఆయనకు వచ్చేది ఏమంటుందిబాబూ?

కొండ : (కోపంతో) ఏంవుంటుంది? పోయే అప్పుడు యింత పాపం తలకు చుట్టుకు పోతాడు.

లీలా : నేరం చేసినవాళ్ళను కుటుంబసభిలాంగా వాళ్ళనం చేపే కంటే మరో దారి లేదా? నేరస్థులను మంచివాళ్ళగా మార్చేందుకు యింతకంటే మంచి మార్గం లేదా?

కొండ : మన న్యాయశాస్త్రం చెప్తవాడిని మరింత చెప్తవాడిగా చెయ్యడానికే ఉపయోగ పడుతుంది దమ్మయ్య.

లీలా : చేతిలో చిల్లి గవ్వలేదు. యీ పూట నంట చెయ్యలేదు. వారు జీతం అందుకొని తొందరగా యింటికి వస్తారనుకున్నాను. యింతవరకూ రాలేదు. పిల్లవాడు ఆకలితో నిద్రపోయాడు. ఉన్న ఒక పిల్లవాడికి కూడా ముద్దాముచ్చటార్యలేకపోతున్నాం. సరిగదా కడుపునొందా తిండి కూడా పెట్ట లేకపోతున్నాం. చంటివాడికి మందు కొనలేక చేతులారా దంపుకున్నాం. వాడు పోయి వారంరోజులైతా కాలేదు. నా కన్నులలో కన్నీరు యింకా ఆరకముందే యీ దుర్వార్త వివశలనివచ్చింది. (అమె కనులు అశ్రుపూరితాలయ్యాయి.)

కొండ : విచారించకు అమ్మయ్య. నేను తిరిగి విచారణ చెయ్యమని మీ ఆయనచేత అపీలుచేయిస్తాను. అపీలులో మనమే నెలువవచ్చు. రమణయ్య రాగానే నేను వచ్చిపట్టు చెప్పమ్మయ్య. లేపు మల్లా వస్తాను.

(కొండయ్య కుడిచైత్రు నిద్రగ్రుమిస్తాడు.)

లీలా : (చేతులు జోడించి) యీ నడిసముద్రమంచి దిరికీ చేరగలనా భగవంతుడా?

(మంచంమీద కూర్చుని చిట్టి ముఖంలోకి చూస్తోంది. పైటచెంసుతో కళ్ళు కుడుచు కుంటోంది. భయంకరమైన నిశ్శబ్దం—నిశ్శబ్దాన్ని చీల్చుకుంటూ బూటుచప్పుడు విని పిస్తుంది. మరో ఊణంలో రమణయ్య ప్రవేశిస్తాడు. జాత్తు చింపరదందరగా వుంది. ముఖం గండ్లరంగా వుంది. సరిగిపోయిన బూటు, పల్లకోటు, అకుమలపంచె—అతని

లోని మానసిక అస్థిరత్వాన్ని చూచికున్నై. చేతిలో ఒక పాట్లం వుంది.)

రమ : వంటచేశానా?

లీలా : లేదు.

రమ : అవును. నాకు తెలుసు. (చేతిలోని పాట్లం ఆమెకుయిచ్చి) యిదిగో యీ రొట్టె వాడికి తినిపించు.

లీలా : యిప్పుడే నిద్రపోయాడు.

రమ : ఆకలితోనే నిద్రపోయాడా? మంచిదే. అలాగే నిద్రపోనియ్య. (కోటుతీసి పెట్టె మీద వేస్తాడు. కోటు విప్పగానే చిరిగి వేలికలైన చొక్కా కనిపిస్తుంది. చంచల మనస్కుడై గదిలో తిరుగుతూ) నేను హాటలులో కడుపునొంపుకు వచ్చాను. నువ్వు ఆరొట్టె తిని మంచిపీళ్ళు తాగి పడుకో?

లీలా : (లేచి పిల్లవాడిని భుజంమీద వేసుకొని) నా మాటకేం? యిక గొరు నిద్రపోండి. (మూలనుపున్న చాపతీసి కుడిచైత్రువున్న ద్వారానికి అడ్డుగా పరుస్తుంది. ఆచాప మీద చిట్టిని పరుంపెట్టి తినుకూడా పకు కుంటుంది. భర్త యింకా తిరుగుతూవుండడం చూసి లేస్తుంది.) పడుకోలేం? (అతనిని సమీపించి) కోజంతా తిరిగి అలసి పోయాడు. మోకళ్ళు ఎంత ఎర్రగా వున్నాయో నిద్రపోండి.

రమ : నా గురించి ఎందుకు అలోచిస్తావ్ నువ్వు? నిద్ర—(వికటంగా నవ్వి) అలాగే నిద్ర పోతాను. యిక నువ్వుపోయి పడుకో.

(గర్జితరం లేక మంచంమీద పడుకుంటాడు. లీలావతి చిట్టిని దగ్గరకు తీసుకొని చాపమీద పడుకుంటుంది. కొన్ని ఊణాలు నిశ్శబ్దంగా గడుస్తాయి. రమణయ్య నెమ్మదిగా మంచం మీదినుంచి లేస్తాడు. కదిలకుండా పకు కున్న భార్యను కొడుకును పరికిరించి చూస్తాడు. లైటువత్తి తిగించి ఆలోచిస్తూ చిత్రిచాంచల్యంతో గదిలో తిరుగు తున్నాడు. ఊణ ఊణ అతని ముఖంలో కర్కశత్యం వేరుకుపోతోంది. కోపంతో

పట్నం దిగిస్తున్నాడు. పిడికిలిలిగించి పూవు
తున్నాడు. చివరికి ఒక విశ్వయానికి వచ్చి
నట్లు కోటుజేబులోనుంచి తాళించేది
తీశాడు. పెట్టె తెరిచాడు. ఒకక్షణం వెలి
కాడు. తిరవాత అతినిచెయ్యి కత్తితో
నిహితం ప్రేమవచ్చింది. కత్తి పట్టుకొని గది
మధ్యకు వచ్చాడు. తన చిరిగిన చాక్కా
నుంచి ఒకసార్లు పేలికచింపాడు. దానితో
కత్తి జాగ్రత్తగా తుడుస్తూ మంచంమీద
కుర్చున్నాడు. మగ్గ మగ్గ తేరుగుతూవు
లతో భార్యకై పేయాస్తున్నాడు. భద్రంగా
కత్తి మెలలో దాచుకున్నాడు. వెళ్ళు
దిగా తేచి ముందుకు నడిచాడు. వ్యారానికి
అడ్డుగావున్న భార్యను తిప్పకొనిదానికి
ప్రయత్నిస్తూ అడుగు ముందుకు వేశాడు.
లీలావతి ఆకస్మికంగా లేచి కుర్చుంది.)

లీలా : (కోపంతో) ఏక్కడికి బయలుదేరాడు?

రమ : (గంభీరస్వరంతో) ప్రపంచంమీదికి.

లీలా : ఎందుకు?

రమ : దొంగతనం, దోపిడీ, హత్య—ఏమైనా ఒక
చేసి ఉబ్బి పంపాడించేందుకు.

లీలా : (కోపంతో) ముందు లోనికివదండి.

(అతను గదిమధ్యకు వస్తాడు. అతినిని సమీ
పించి) యిప్పుడు అనుభవిస్తున్న కష్టాలు
మీకు లృప్తి కలిగించలేదా?

రమ : ప్రస్తుతం మన కష్టాలు ప్రతిబింబించినై.
కోపంతో ఆలోచించిన తిరవాత నేను ఒక
విశ్వయానికి వచ్చాను.

లీలా : నన్ను యీ విధానా దిక్కులేనివాళ్ళను
చేద్దామనుకుంటున్నారా?

రమ : (చికటంగా నవ్వి) నీకు యింకా అసలు
విషయం తెలియదు. తెలిస్తే నవ్విలామాట్లా
డవు.—నేను యిప్పుడు తీవ్రవృత్తాన్ని—
రక్కెత్తెగిన పక్షిని.—నేను జీవించినందు
వల్ల ప్రయోజనం లేదు.

లీలా : నాకు అంతా తెలుసు. మీకు ఉద్యోగం
పోయిన విషయం నాకు తెలుసు.

రమ : (ఆశ్చర్యంతో) తెలిసికూడా చలనం లేకుండా
ఎలా పనుకోగలిగావ్ నువ్వు?

లీలా : బాధపడి మనకు పాడుచేసుకున్నందు వల్ల
ఏమైనా ప్రయోజనం వుందా? ఆశ్చర్యపడి
ఒకరిని హతమార్చినందువల్ల కలిగే ఫలిత
మేమిటి? దానివల్ల మనస్థితి ఏమైనా బాగు
పడుతుందా? లేక మరింత అభిపతనమై
పోతామా?

రమ : తిరవాత కలిగే పరిణామాలకోసం పూహించు
కొని కలవరపడేకత్తి యిప్పుడు నాలో లేదు.—
బుద్ధిగా మ్రతివస్తువల్ల కలిగిన ఫలితాన్ని
మనం చూశాం. ఆ జీవితానికి నేను విసిగి
పోయాను. దొంగలు, ముగ్గీ వున్నదారిని
కూడా వెళ్లి చూస్తాను.

లీలా : మీరు తిరిగి రాగలరా?

రమ : రా లేకపోవచ్చు. కాని ఒక వేళ వస్తే అప్పటి
నుంచి మన జీవిత గమనమే మారిపోతుంది.
యీ రాత్రితో నా జీవితం అట్రో యిటో
తేలిపోవాలి.—మనకు పెళ్లి అయి ఎంతకాల
నుయ్యింది?

లీలా : గతాన్ని తివ్రత కోసడం ఎందుకు యిప్పుడు?

రమ : నీకు పెళ్లికాకపూర్వం నువ్వు ఎప్పుడైనా
పూహించావా? యిటువంటి దుర్భరమైన
జీవితం గడవవలసివుంటుందని నువ్వెప్పుడైనా
పూహించావా? (ఆమె నవ్వుతేత్రాలతో
మానంగా అతనికేసి చూస్తుంది.) లేదు.
నువ్వు కలలోకూడా పూహించి వుండవు.
మధురస్వప్నాలు కంటూ గృహస్థజీవితంలో
అడుగుపెట్టాం. మన కోరికలు యీ నాటికీ
తీరకుండా—దూరాన్నుంచి ఎండమావుల
వలె—యిప్పటికీ భ్రమింప చేస్తున్నై. ఒకటి
రెండూ కాదు. పద్నాలుగు సంవత్సరాలు
నిరంతర యాతనతో బయటగా జీవితాన్ని
యీడ్చుకువచ్చాం. నేటితో ఆ యాతనా
మయ జీవితానికేకూడా అంతరాయంవచ్చింది.
మనం చేతులారా మన శిశువును దిగ్విద్ర రాక్ష
సికి బలియిచ్చాం. తేలిమైనా సుఖమూ
కాంటీ దొరుకుతాయేమోననే ఆశతో ఉన్న

తాళియాలను దిగిదిడిచి పరన మయ్యాను. అనందం మచ్చుకైవా కనిపించలేదు. యిక యీ క్షణంలో తుదినిశ్చయాలికి వచ్చాను. వరమాంసాన్ని తినే పులికంటే క్రూరుడైన ఆదుర్మార్గుణ్ణి వాత్యచేస్తాను. యీ రాత్రే ఏడు అంతిమాల మేన కొల్లగొడతాను. శేషటి నూరొద్దియనమయానికి నేను కోటిశ్వరుడనైనా అవారి లేదా యిసుపువ్వల మధ్య నైనా యిబుక్కవారి. యిక యీ కుక్క జీవితాన్ని సాగించినందువల్ల ప్రయోజనం లేదు. లే, నా దారికి అడ్డురాకు.

(తొందరగా ముందుకు వెళితాడు)

రీలా : (అతనిని పట్టకొని) వద్దు. నా మాట వినండి. తొందరపడకండి. మమ్మల్ని నిర్గుణేని చాల్చు చెయ్యకండి.

చిట్టి : (కలకు లేచి తండ్రికి ఎదురు వచ్చి) నాన్నా! (తిగ్గరగా వీచుస్తాడు.)

రీలా : (ఆవేశంతో) చూడండి. యీ పసివాడిని చూడండి. మీరు వెళ్ళిపోలే యేమాతుండి? కిదూ నేనూ రోడ్లమీద తిరుగుతూ ముప్పైరూ కోవారి. అది మీకు యిష్టమేనా?

కమ : (కొడుకును కాగలించుకొని ఆశ్రుపూరిత నయనాలతో) ఏవవకు నాయనా! ఏవవకు! నువ్వు మా జీవితాలకు ఆకాశ్మోలివి. నిన్ను చూస్తూ ఏవో కలలుకంటూ యీ దుర్గర జీవితాన్ని సాగిస్తున్నాం. ఏవవకు బాబూ. ఏవవకు.

చిట్టి : నాకు కల్యాచింది నాన్నా! నిన్ను ఎవరో తీసుకుపోతున్నారట! — నువ్వు మరేం — ఎక్కడికి వెళ్ళకు నాన్నా. వెళితేనేం నిన్ను మర్రి వాళ్ళు పట్టుకుంటారు. నువ్వు నా దగ్గరే పడుకో!

కమ : (కన్నీటితో) వెళ్ళకు బాబూ! వెళ్ళుమలే!

రీలా : (పెటై తెరిచి ఒక భరిణ తీసుకు వచ్చి అతనికి యిస్తూ) యిదిగో! యిది అమ్మ శేపు దిబ్బు తీసుకురండి. దానితో జీవనయాత్రకు కొత్త మార్గాన్ని వెతుకుదాం.

కమ : (తెరచిచూసి నిశ్చేష్టుడై) నా చేతులారా కట్టిన యీ మంగళనూత్రాన్ని అమ్మకో మంటావా?

రీలా : (తలవంచి) అంతకంటే అమ్మకు నేందుకు మరొకటి యేదీ మనదగ్గర లేదు.

కమ : (మంగళ నూత్రాలను చేతితో పైకెత్తి ఉన్న పునివలె) లేత హృదయాలలో ఆశలను చిగురింపజేసి నూతన జీవితాలకు మార్గాన్ని చూపే మంగళనూత్రం యీవాడు (మాటాడలేక ముఖాన్ని రెండు చేతులతోనూ కప్పకుంటాడు. చిట్టి తండ్రి మెడను కాగలించుకొని వున్నాడు. సజలశీత్రాలతో రీలావతి భర్తనూ కొడుకునూ చూస్తూ వుండగా — తెర.)

కలగూరగంప

ఆముక్తమాల్యద కతిపయ పద్యార్థ పరిశీలనము శ్రీ బుబ్బు వేంకటేశ్వర్లు

ఆంధ్ర పంచకావ్యములలో నొక్కటిగ వన్నె కెక్కిన యాముక్తమాల్యద కింతవఱకు రుచి వ్యాఖ్యానమేలేమగు శ్రీ వావిళ్ల వారి ప్రతియూ, సంకీర్ణవ్యాఖ్యానముతోఁగూడిన జేదమువారి ప్రతియూ ముద్రితములై యున్నవి. ఈ రెండు వనేక పూర్వ వ్యాఖ్యానములఁ బర్యాలోచించి రచింపఁబడినవే. ఎందఱు పండితు లెంతి శోధించిన నెప్పటికప్పుడేవో నూతన భావములు గోచరించుటయుఁ గొన్నిట సభిప్రాయభేదములు గలుగుటయు సర్వవ్యయన గావనగు లక్షణము. ప్రకృత మాముక్తమాల్యద యందలి కొన్ని పద్యములకుఁ బూర్వవ్యాఖ్యానములఁ జూపి యందలి కొన్ని యాచిత్యాకాచిత్యములఁ బరిశీలించి నామఁదొచ్చిన యభిప్రాయము లిట నెల్లడింతును. విజ్ఞులగు విమర్శకులు బాగోసులు వివరింతురుగాక !

౧. "తెలుఁగడల యన్న దేశంబు తెలుఁగేను
దెలుఁగు వల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లవృక్షులు గొలువ నెలుఁగవేబాసాడి
దేశభాషలందు దెలుఁగులెప్పు."

(ఆము. పీఠ. ౧౫.)

ఇది శ్రీ కృష్ణదేవరాయనికిఁ గలబోగావనై యంద్రజలబాహిండు తెలుఁగున నొక కావ్యము రచింపు మని చెప్పిన వాక్యము. ప్రస్తుతి మిందలి "తెలుగొకండ" యనుదాని యర్థము విచారణము. దీనికిఁ బూర్వవ్యాఖ్యాన కర్తయగు గట్టుపల్లి శ్రీనివాసకవి యిట్లు వ్రాసినాఁడు. "తెలుగొకండ = తెలుఁగొకటే.

కావ్యమొక్కటే తెలుఁగా ? సకలమున్ను తెలుఁగనుట." ఈ వ్యాఖ్యానము సరసముగాఁ గన్పట్టును. చిలయన, నింతవఱ కంద్రజలబాహిండు చెప్పినది దేశమును గుఱించి, తన్ను గుఱింబియు, సకలము తెలుఁగే యనఁగా మిగిలినవన్నియు నేది తెలుఁగను సంభయము కలుగును. కావుననే, ముద్రిత గ్రంథముల నీ వ్యాఖ్యానము గ్రహింపఁబడలేదు.

వావిళ్ల ప్రతియందు దీనికి "తెలుఁగొక్కటిదే. (అనగా నధి వింతగాదనుట)" యని యర్థము వ్రాసి "తెలుగు క్రొత్తదిగా"దని భావము వ్రాయఁబడినది. ఇదియు సంత సమంజసముగా నెన్నఁదగదు. ఈ పదముల కీ యర్థమును జాలమార మైపోయినది.

ఇక, జేదము వారి సంకీర్ణవ్యాఖ్యలో "తెలుఁగొకండ = తెలుఁగొకండ" యని వివేచియఁ బడి కండ యనఁగాఁ బులకండ మని యర్థము చెప్పఁ బడినది. కాని, 'తెలుఁగులెప్పు' యని తుదిపాదములో కృష్ణముగాఁజెప్పెను నిట దెలుఁగు పులకండ మనవలెనా ?

ఈ పరిస్థితిలో రెండుమాదిర్పము లిటఁ బరిశీలించవలసి యున్నది. 'ఎల్ల వృక్షులు గొలువ నెలుఁగవే బాసాడి' యని యనవ్వయించి 'వివిధభాషలు మాట్లాడురాజులు గల కొలువులో నొక్క తెలుఁగే మాట్లాడి దేశభాషలలోఁ దెలుఁగులెప్పుయని యెలుఁగవా' యని యనవచ్చునేమో. దీని వలన శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాశ్చర్యభాష తెలుఁగే యనవచ్చును. అనుటచేతనే నాఁడు తెలుఁగంత సర్వతోముఖాభివృద్ధిఁ గాంచుటకు హేతువైనది. ఇట్లున్నచో జేదము వారి వ్యాఖ్యానమున కృష్ణరాయలు "అడియే తెలుఁగు నేర్చునుగాని వదిలి కాదనుటయుఁ, దెలుగాతని యింటిభాషకాదనియు వ్రాసిన వ్రాతయు నిరాధారములగును. కృష్ణరాయల

యంతిభాష తెలుగుగాక మాట్లాడియే యారే చాం
గ్రమును నేర్చియున్నచో నాతని కవిత్వమిట్లెన్ను
టికి మంజులదలి విస్మయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఈ సంవత్సరమున విచ్చట బాకభేదములేమైనఁ
గలవేమోయని యాంగ్ర పాకొత్తవ పరిషత్తున గల తాళి
పత్రి ప్రములు దిలకింప రెండు మాడు ప్రభులలో
'తెలుగొకంపి' యనియు, కొకట 'తెలుగుకొంపి'
'తెలుగొకంపి' యనియుఁ గానవచ్చినవి. దీనివిషయి
దేము తెలుగు, నేను తెలుగు వల్లభుఁడను, ఇక్క
డెలుగొ? కొంపంతి గలదు. అనఁగాఁ దెలుగు
మిక్కిలి ఘనమైన దని చెప్పవచ్చును. విశేష
జాత్యమున గొంపయనఁగా ఘనము, గొప్పది
యనుట కనేక ప్రయోగములు గలవు. "...దాని,
మాట లెల్లను గొంపగా మదిఁ దలంచి" విప్రనారా
యణ చరిత్రము ౪.౩౩౩, సూర్యనారాయంగ్రనిఘం
టపు నిందులకుఁ బ్రమాణములు.

మఱియుఁ దెలుగుకొంప యెల్లప్పుడు నని
చక్షురీత్యురుషమున "తెలుగునేరేపు రాజు లందిఱును
గొలుచుచుండఁగాఁ దెలుగున భాషించుచుఁ దెలుగే
దేకభాషల లెస్సయని యెఱుంగవా" యని చెప్పఁ
జుమను.

కావున, కినిలో బాకభేదము గ్రహింపని పక్ష
మున 'నెల్లప్పుడు గొలువ నెఱుంగవే (తెలు
గొకంపి) బాసాడి' యను నవ్యయమునఁ దెలుగే
యాష్టావభాషగా మాటాడి యనుట కమంజనమని నా
తిలంపు. లేదా, పాతాంతరము ప్రసించి 'తెలు
గొకంపి' యని దిద్ది తెలుఁ గనంతిమైనది, మిక్కిలి
ఘనమని చెప్పట రెండవపక్షము. నీమృతు నింకొకటి
మృతించినది. "ఎఱుంగవే యనుటఁదత్తద్భాషల నెఱుం
గవే యనుట" యని తరువాతి వచనమున (౧౮) వివరింపఁ
బడినది. ఈ కారణముచేఁ బ్రామానికము నిట్లు చెప్పఁబె
యుక్తము. తెలుగొకంపి—ఒక్క తెలుగుభాష
కొక నెల్లప్పుడు గొలువన, బాసాడి (వారి వారి
భాషలలో) సంభాషించి, ఎఱుంగవే (ఆయాభాష
లను) ఎఱుగుదువు కదా! దేకభాషలందుఁ దెలుగే లెస్స
గదా! ఇట్లు చెప్పిన నే తూర్వావరదిలోభము బంధవని
నా యభిప్రాయము.

౨. ఇందు కులావతంస మతిఁ
దేతటి నేరిరిగాఁ డిరి (బ్రజల్

కందగోనం దొరుం దొరుత
లన్ వినిపించినమాట డెందముం
లెంద ముదంబు దక్కి చెడఁ
తేయఁదొరున్ వింతామ్యుఁడొనుతిం
పం దముఁ బందనుం గొఱతి
వల్కుఁడు కూఁత దాన మిచ్చియున్. (౨.౪౦

ఇందు "ఒరుం దొరుతలన్ వినిపించిన మాట
డెందముం లెంద ముదంబు దక్కి చెడతేయఁ దొరున్"
అనుచోట పాఠమే వాదిల్లి, వేదము ప్రభులయందుఁ
గలదు. 'ఒరుందొరుతలన్' అన్న పుష్పము మానవ 'ఒరుం'
దనబడినందున. కావున, 'నిట 'ఒరుందొరుతలన్' అను
పాఠము గ్రహించి 'ఒకఁడు వైకన్యముచేఁ జెప్పిన
మాట విని పరునిఁ జెడతేయఁ' డనుట యుక్తము. ఈ
పాఠమే శబ్దరత్నాకరము, సూర్యనారాయంగ్ర నిఘం
టపు ప్రసించినది. మఱియుఁ బలు ప్రభులయం దీ
పాఠమే కానవచ్చినది. మఱియు నిందు నాల్గవపాద
మున "పందిమం గొఱంతవల్కుఁడు కూఁత దానమిచ్చి
యున్" అను వాదిల్లి పాఠ మంతి బాగుగా లేదు. కార్య
మునకు దానమునకు నిట సంబంధము లేదు. అని వేదము
ప్రతి పాఠము. ఇదియు సమంజముగా లేదు. ఏలన,
కార్యమునందు దాను బందమమించియునని చెప్పవలసి
వచ్చును. లేనినాఁడు మించుపదము వర్ణియగును. ఇచట
"కూఁత (బాణ మిచ్చియున్" అనుపాఠము గలదు. ఇది
యంచిత్యుగాఁ దోచుచున్నది. ఏలన కార్యము ప్రాణ
మును లక్ష్మిముగా గొనసీయుదు. పందికుఁ బ్రాణమేతీపి.
దానిని పందికు విడువఁజాలఁడు. కావున, నిట కార్య
మునఁ దాను ప్రాణమిచ్చు పాపానికిఁడైనను నిందింపఁ
డనుట యుక్తము.

౩ "చక్ర ప్రస ప్రకాశమునకు కేసంపుఁ
గొంగిడి గొనకొన గోళ్ళ గొంగి," (౪౮.౧౮౩.)

దీనికి వాదిల్లి ప్రతియందు "గొనకొన = అవ్య
క్తముగా, గోళ్ళన్ = జలకుక్కుటములను," అని
వ్యాఖ్యానము గలదు. వేదమువారి ప్రతియందు "గొన
గొనన్ = గొనగొనయని యవ్యక్తముగా, గోళ్ళన్ =
బొల్లికోళ్ళను పేరి నీటికోళ్ళచేత" అని యున్నది.
"గొన" కాని "గొనగొన" గాని నిఘంటువుల నెక్క
డను లేదు. మఱియుఁ, గోడి యన గుక్కుటమే
కాని జలకుక్కుటము కాదు. ఇచట మందివలసినది

కొనకొనఁగోడి యని. కొనకొనఁగోడి యనగా బొల్లికోడి, జలకుక్కుట మనీ యర్థము. ఇందులకు ప్రయోగములు:—

“కొనకొనఁగోడి యేట్రొంటి కొంక నక్క నమరి యా నాలుగిటి దర్శనంబు లేన్పు.”

(క్రీడాభిరామము. ౪౮-౨)

“...కొనకొనఁగోడి పికిలి,

మొదలుగాఁగల్గు పులుకుల నుదులుగ్రచ్చి

తెచ్చి.....”

(మదక్కి జాపరిణయము. 3-౧౯౪)

కావున, నిట “...కొనకొనఁగోళ్లి గొఱగి”యని యుండవలెను.

౪. ఘటగణ విహరణః జరికిన

మణి దనువునఁ బోరఁగు మవినహానములై ద

ర్పణ నిభ నభయనఁ బరిణతి

శిలకణ హరిణములు పొందుజలదము లొలపెన్.

(౪-౧౪౧)

ఇందు “హరిణములు==తెల్లచైన, పొందు జలదములు==తెల్లని మేఘములు” అని వాచిల్లి వేదము ప్రకటించి గలము, తెల్లనివను తెల్ల మేఘములనుట వున రుక్తియు నర్థహీనమును. ఏలయన, “హరిణి పొందురః పొందుః” అని యమరము. ఇదట ‘జలద శకలము లొలపెన్’ అను చక్కని పాఠమున్నది. ఇట్లయినచో టునరుక్తిదోషము పోవుటేకాక శిరతాత్కలమున మేఘశకలములేకాని మేఘములు కానరాని కారణమున నెంతయు పరసముగా నుండును.

“జాటుజాటు కని నెత్తురు వెలి

కుటుకుచు రొదినేయ నజీతి యొడిపిన యూర్పుల్

పజవ మిడి గ్రుడ్ల వణఁకుచుఁ

గొఱప్రాణముతోడఁ దన్నుకొను నమ్మిదవున్”

(3-౨3)

ఇందు “జాటుజాటుకని” యన్నది వేదము ప్రతిపాతము. దాని కారణము శబ్దరత్నాకరము. ఈ రెంటిని బట్టి సూర్యరాయాండ్ర నిఘంటువునీ పాఠమే గ్రహించినది. ఈ పదమున కారణము మృగ్యము. “జాటుకు” అను రూపమునకుఁగాని దానియామేడితమైన జాటుకుజాటుకు, జాటుజాటుకు మొదలగు

నేరూపమునకుఁగాని ప్రయోగాంతర మెచ్చటను లేదు. “చుటు చుటుకన” అను వాచిల్లి ముద్రణపాతము తాళపత్ర ప్రకటనలో నున్నది. ఆ పాతమే సమంజసము. ఏలన, చుటుకునకు గల యామేడిత రూపములు చుటుకుచుటుకు, చుటుచుటుకు మొదలగు నన్నిరూపములకు నుదాహరణము లున్నవి. అర్థమును పరసము సంగమమును. చుటుచుటుకన== (గాయము) చుటుకుచుటుకుమని బాధించుచుండగా ననుటయే యుక్తము. తీవ్రముగ జూచుటయందును బాధకలుగుటయందును నను ననుకరణ మిది యనుట కొకటిరెండుదాహరణములు చూపుచును.

“చుటుకు చుటుకున దళింకుఁ జూచి యార, యోరి పొలద్ర్య నాతోడనా రణంబు, చేయవచ్చితి నుంచిది...” (ఉత్తరరామాాయణము. ౪-౬౨)

“తెనుగుఁ బాన్వైక తిరణి కౌంతములు పొదల, యాకుసంచలఁ బొడియెండ లంటి ప్రక్క, చుటుచుటుకుమన్న మెకములు గెరలి తెదిరి, గొరిజ బాఁటుగఁ బరు గెత్తితిరిమాచె.” (కుమరయాశ్విచరిత్రము. ౧-౯౫)

దీనికి రూపాంతరము చుటుకుచుటుక్కును గలదు.

“చుటుకుచుటుక్కునన్ దనువు సోకెడు విన్నెల కౌలుకొల్పుచున్, చణవఁగఁ జొచ్చె.” (చంద్రభాను చరిత్రము. ౪-౧౧౦)

వైజ్ఞానిక ప్రయోగాంతరములచేతను, నర్థసామ్యముచేతను చుటుచుటుకన’ అను పాతమే యుక్తము. ఇది వాచిల్లివారి పాతమును.

ఈవిధముగా నెంతటి పండితులు పరిశీలించి వ్యాఖ్యానించినను, నితోధికములగు నపపాతములు నర్థదోషములు గలవనుటకు స్థావరప్రళాకవ్యాయముగా నాకుఁ గాననైన బహువిషయములనుండి కొన్నిటి నే వివరించితిని. అట్లని పూర్వవ్యాఖ్యాతల సామర్థ్యమును గొఱతవల్కుటకాదు. ఆయుక్తమాల్యదవంటి సత్కావ్యము లెంత పరిశీలించినను విస్మృత విషయములు నూహితీలములగు భావము తెన్నియో యుండక మానవనియు నవి యెప్పటికిని బయలుపడుచునే యుండుననియుఁ దెలిసినఁ జాలును.

చంపూ భారతము

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

సంస్కృతంలో చంపూభారతమొకటి ఉన్నది. ఈ చంపూ గ్రంథాలు చాచాపు మన ప్రబంధాల లాగే కన్పించుచేత తెనుగు కవులకు, చంపువులకు సంబంధం కొంత ఉన్నదంటానికి బిలువవచ్చు. తెనుగు ప్రబంధాలలో ఒకే ఒక్క ఆత్మసంలో అనేక వృత్తాలు వ్రాసినవలం మామూలు. చంపువులలో కూడా ఇంతే. ప్రాచీన సంస్కృతకవులు మాత్రం ఆత్మసంలలోనే వృత్తాన్ని మార్చేవారు.

ఈ చంపూభారతాన్ని రచించిన అనంత భట్టు ఆంధ్రుడై ఉంటాడనటానికి ఆధారాలు దొరుకు తున్నవి. తెనుగు పద్యాలలో యతి, ప్రాస అనేవి ఉంటవి. చంపూ భారతంలోని ఈ క్రింది శ్లోకాన్ని గమనించండి. —

‘జ్యోతిపతా యదకలం ప్రతికృష్టసారం
తూణీ ముఖే పరితపాణేషాంకురేఽన్యైక
ఏణీకులూని తిరిలై ర్యమునాజలానాం
వేణీమివాక్షికలనై ర్విపి నే విలేమః’ (1-17)

ఇక్కడ నాలుగుపాదాలలోను ప్రాస స్పష్టంగా ఉన్నది. ఇలాంటి శ్లోకాలు 50 పైగా ఇందులో దొరుకుతున్నవి. కొన్నిచోట్ల రెండేసి రెండు పాదాలకు ప్రాస కన్పిస్తుంది. ఉదాహరణకు—

‘తిగ్మన బాణేన జహూన తిన్మిక
య్యగ్మనరాతా మఖిపః పురాంసమ్
వాతాయురాకార మసామహరైః
వాతాయు రంతః సహసాల లంతే.’ (1-27)

ఇక్కడ మొదటి రెండు పాదాలకు ఒక ప్రాస, చివరి రెంటికీ వేరొక ప్రాస ఉన్నవి. మూడుపాదాలలో 1-68 శ్లోకంలో ప్రాస కన్పిస్తుంది. ఈ ప్రాస తెలుగు కవులకు, కన్నడి కవులకు కూడా విశిష్టంగా ఉన్నది. అందుచేత అనంత భట్టు కన్నడు డిసేవారున్నారు. కాని మిగిలిన అంశాలను గమనిస్తే ఈ వాదం నిలవదు.

ఆర్యుడుకు కైత్రయాత్రకు వెళ్తూ సముద్రతీరం వెంట పోయినాడు.

‘అత్నై ప్రచారాదతి వర్తమాన
మూలోక మూలోక మసౌ పయోధిమ్

తీసేన గచ్ఛం ప్రసపో పరేభే
తోరీ హరిత్రాసురభీకా సమిరాకా’ (2-34)

అని ఉన్నది. సముద్రాన్ని చూస్తూ, తీరం వెంట పోతూ ఉంటే ముఖాద్య వస్తువులపై ఆసక్తిలు అలంకరించుకొన్న పారభాలు అర్జునునికి తగిలినవి. ఈ తీరంలో ఎత్తైన వారికేళ్ళవృక్షాలు కన్పించినవి (2-36) తీరభూములలో పండ్ల వస్తువులు పేర్కొనబడినవి (2-41) ఇలా గోకర్ణక్షేత్రాన్ని (2-46), ప్రభావతీరాన్ని (2-48) సేవించినాడు. తిర్యక్ తీరంలో ఉండే కవి ఈ పుణ్యస్థలాలను గురించి చ్రాయనంకెట్టు.

తెలుగుదేశంలో వివాహసమయంలో భాషికాలు కట్టారు. ఈ భాషికాల ప్రకంస.

“పట్టాభిషేక మధిలవ్యతి ఫాలదేశే” (2-88)
అనే పంక్తిలో కన్పిస్తుంది. నోడలు కట్టారు ఈ భాషికాలను. తెలుగువాటి పిండివంట ఒకటికూడా ఈ చంపూ భారతంలో కన్పిస్తుంది.

‘శిష్కురీ రేవ చదవ్య కృపానుః’ (2-128). అన్నాడు. శిష్కురీ అంటే చక్కాకృతిగల ఒకభిక్షు మని వ్యాఖ్య. కాని శిష్కురీ శబ్దానికి చెవిరంధ్రమని అర్థము. ఈ చెవిరంధ్రంలాగా కన్పించే పిండివంటలో మనకు ‘చెనోడి’ లున్నవి. చెనోడిలకు సంస్కృతీక రించినకవి ఆంధ్రుడు కొదవలం సాహస మాత్రమే.

రెండవపర్వలో ఒక విచిత్రమైన శ్లోకము కన్పిస్తుంది.

‘తాటంకే తరలమణిప్రభాతరంగే
తన్వంగాగ్ని ముఖ మభిత ప్రదా వ్యభాతామ్
మా ర్తత్యం ప్రకట మువేత్యి జాగరూకే
వర్ణద్యే నయనవిపాకయో రి వాంశే’ (2-91.)

అని ఈ శ్లోకము. ప్రభావంతమై ప్రకాశించే తాటంకాలతోనున్న ఆ నారీసుఖాన్ని రెండు అక్షరాలు కలిపిఉన్న ఒక అక్షరంతో వర్ణిస్తాడు. ‘వర్ణద్యే’ అంటే వివర్ణమని వ్యాఖ్య. ఆ అనే అక్షరంలో వర్ణలూకారంగా ఉండే సుఖాన్ని సూచించే ‘ర’ అనే అక్షరమున్నది. దీనితోబాటు దీనిపొట్టలో ఒక సున్నకూడా మన తెనుగు విటలో ఉన్నది. ఈమధ్య అమన్యారంతో బాటు క్రిందకు వ్రేలాడే గీతను కూడా మనము చూపుతాము. అందుచేత తాటంకాలను వకారంతో పోల్చకలసివచ్చింది. ఇలా తెనుగులోని వకారాన్ని చూపేకవి తెలుగువాడే నని తప్పక చెప్పవచ్చును.

గ్రంథ విమర్శనము

స్వప్న భంగం

[కవిత]

సి. నారాయణరెడ్డి; ప్రకాశకులు. ఆదర్శ సాహిత్యమాల, వల్లభంబ, హైదరాబాదు. వెల 12 అణాలు.

ఇది అంతా ఒకే గేయచ్ఛందస్సులో నడిచిన ఖండకావ్యం.

మొదట కవి కేవల పిలుపులు వివరిస్తాడు. అతనికి క్రమంగా రక్కలు మొలుస్తాయి. విచారసమీక్షతో కలిసిపోతాడు.

ఆతిరవాత ఆతిరకు స్వర్గంలో ప్రవేశిస్తాడు. రంధ్ర ఆతినికి అమృతపాత్ర అందిస్తుంది. కవి మెల్లి మెల్లిగా కళ్లు తెరిచి నాలుగుచైత్రులూ పరకాయించి చూస్తాడు. అక్కడ ఆతినికి స్వర్గంలోక మనోహర దృశ్యా లెన్నెన్నో గోచరిస్తాయి. అవ్వన్నీ చూచి ఆనందిస్తూ కవి అక్కడ కొన్ని అతిలోకసౌఖ్యా లనుభవిస్తాడు.

కాని క్రమక్రమంగా కొంతకాలానికా భోగా లన్నీ కవికి 'నాకము పేరి వరకముగా' గోచరిస్తాయి. తిరిగి అతిరకు ధూలోకానికి మరలిపోవాలని కోరుకుంటాడు. ఆ స్వర్గ బంధనాలన్నీ సడలించుకొని తిరిగి ధూలోకంలో పడి కళ్లు తెరుస్తాడు. తన మనస్సులో ఏదో వికారం కలిగిందనీ దానివల్ల నే అటవంటివ్వరా నుభూతి కలిగిందనీ వాపోతాడు. చివరికి క్రింది భాగంతో ఈ ఖండకావ్యం సమాప్తమైపోతుంది:

“మానవ సమాజము
మానసమైన సతి
కల్లుతో నేల స్వ
ర్గము లంచు మది నెంచి
స్వప్న భంగోత్థ వి
స్తార రోమాంచము

నటులె నిర్మితిని ఆ
ర్థాంగిని కవునించి.”

ఈ కావ్యంలో ప్రత్యేకంగా చెప్పకోదగ్గ పెద్ద ఇతివృత్తమేమీ లేదు. స్వర్గమర్త్యలోకాల అనుభూతి రమణీయతల రహస్యాలు పరస్పర సాదృశ్యాలతో సరిపోల్చి తత్వార్థవివేచనచేసి చూపే ఖండకావ్యమిది.

ఈ చిన్న పరిధిలో శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డిగారు కృతికృత్యులైనారు. గతానుగతికంగా సాగిపోయే వృత్తాలు, కందాలు మొదలైనవాని జోలికి పోకుండా ఒక గేయచ్ఛందస్సు ఎన్నుకోవడంకూడా వీరి రచనకు చక్కని చోవాదం కలిగించింది. వీరి గేయరచన వైపునకి క్రిందిభాగ మొక ఉదాహరణం.

ఇది స్వర్గంలో అచ్చరల వృత్తం వర్ణించే ఘట్టం:

“రంభోర్వసులు నాట్య!

రంగస్థలమువందు

కన్యవీరి మెరుపు తీ

గలు నిల్చెనో యవగ

ప్రాజ్ఞులుండై సభా

పతి కూరుచునియుండె

ఎదుట ప్రాధాన్యకో

మదవతిద్యయ ముండె

ఇంద్రుని శిరస్సుకా

సింత కదలెనా లేనా!

కదిలె రంభోర్వసుల

పద కింకిణీశిరము

రంభోర్వసులు సమ శి

రస్మిలై ముఖపువకు

అంజలించిరి పతా

కాయతక రాబులై!”

ఈ క్రింది భాగం వీరి స్వర్గలోక సౌందర్య వర్ణన చాతురి కోక చక్కని తార్కాణం:

“చూపు మేరల నంత
సురపురి తురగలిం చె
దిగజాలెడు జగా జ
లుగు పైట సవరించె !

నా పదములు కదలి
నవి యిసుక తిన్నియల
పైన నొక చిరుముద్ర
నైన పడనీకుండ

నా గుండియలు మ్రోగి
నవి వియద్ధవి పీచి
కలవోలె నిసుమంత
కలకలము లేకుండ !

కామధేను క్షీర
కాంతుల పిసారించు
మిన్నేటి నీట కుసు

మించు పాంచామరలు,
పాంచామరల పెదవు
లందు చించు మరంద
చిందువుల నందెడు మి
లిందముల బృందములు,
నాలోని సౌందర్య
లోలరును ప్రశ్నించె
నా నవాలోకముల
నల్లై ఆకర్షించె !”

ఈ కావ్యాంశంలో మానవలోకసౌందర్యమే
మహితమైనదని మూచించడంవల్ల ‘స్వప్నభంగం’
అనే శీర్షిక డౌచితీమాత్రం వుంటువచ్చింది. స్వప్నలోక
సౌందర్యమే మానవలోకసౌందర్యంకన్న మిన్ను అనే
వ్యంగ్యమే ఈశీర్షికవల్ల ధ్వనిస్తోంది. అంతేకాని మానవ
జీవిత మహత్వ మీ శీర్షికలో ధ్వనించడంలేదు.

‘స్వప్నభంగం’ ఆధునిక కవిత్వాభిమానులందరూ
పరిశీలించవలసిన కావ్యం. —‘కాన్ప్రీ’

దే వ కే ర క ము

[చంద్రకానాది]

కర్త : అచ్యుతకవి. ప్రకాశకులు : గవర్న
మెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్ లైబ్రరీ. వెల :
అయిదు రూపాయల పన్నెండు అణాలు.

ఈ గ్రంథం మొదటిభాగం మొదటి ఖంపం
1951 లోనే వెలువడింది.

ప్రస్తుత గ్రంథం దానికి రెండో ఖంపం
మాత్రమే. ఇక ముమ్మందు మిగిలిన భాగం కూడా
ప్రచురింపగలమని ప్రకాశకులు తెలియజేస్తున్నారు.

మన జ్యోతిర్వాస్తవప్రచారాలలో చాలా
పద్ధతులున్నాయి. ప్రస్తుతం మన ఆంధ్రదేశంలో
అంతటా వ్యవహారంలో ఉన్నది పారాశరీయ
పద్ధతి. ఇంకా మనదేశంలో జైమినీయపద్ధతి ప్రకారం
జ్యోతిషాలు చెప్పేవారుకూడా కొంతమంది ఉన్నారు.
ఇవిగాక ఇంకా మరికొన్ని పద్ధతులకూడా ప్రచా
రంలో ఉన్నాయి.

దక్షిణాదిని ఇవి రెండు గాక ఇంకొక పద్ధతి
కూడా బాగా ప్రచారంలో ఉంది. దీనినే నాడి

కవితకు కల్పనకు, వ్యతిరేకతకు, అనువాదమునకు
మా ఉత్తమ సాహితీ రచనలు

1. కథావళి 2. భావగీతములు 3. రాజతిరంగిణి
దశకుండి ఒక్కొక్కరియూపాయి చాసేజి ప్రత్యేకము
కథాకల్పాలిని గ్రంథమాల, గొల్లపల్లి, కృష్ణాజిల్లా.

సుందర భారత యాత్ర

కవ్యాకుమారి మొదలు కాశ్మీరు వరకు నలుదిశల
గల వందలాది క్షేత్రములు, నదీనదములు, చారిత్రక
నగరములు, రాష్ట్ర రాజధానులు, శిల్పనిశేషము
లతో 280 చిత్రపటములు 770 పైగా పేజీలు గలవు.
వెల రూ. 4-0-0. పోస్టేజి 1-4-0.

సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి.

చారిత్రక గ్రంథములు

1. భారతీయ గ్రంథాలయచరిత్ర 2. నాగా
ర్థవ చరిత్ర. 3. రామాయణవిమర్శనము, 4. ప్రాచీన
యోగులు. 5-6. వ్యాసావళి. 1, 2 భాగములు. 7.
చారిత్రకకాశీ. 8. భారతీయ ప్రజాస్వామికములు.
9. సామాజిక పథకములు. 10. విప్లవకర్త ఆంధ్ర
నాయకుల చరిత్ర. అన్నిటికీ కలిపి రూ. 10 లు
మ. ఆ. చెసిన రిజిష్టరు పోస్టులో పంపెదము.
కె. ఎల్. నారాయణ, టి. ఏ; మోపలూరు.
తెనాలి తాలూకా ఆంధ్రప్రదేశ్.
కొలది ప్రతులు మాత్రమే కలవు. త్వరపడుడు.

పద్ధతి అంటారు. ఈ నాడీపద్ధతిలో ఆయా లగ్నాలు చాలా ముఖ్యంగా విభాగిస్తారు. అందుచేత ఈ నాడీగ్రంథాలలో సామాన్యంగా పర్వల జాతకాలు వ్రాసిఉంటాయి. ఈ పద్ధతిప్రకారం వ్రాసిన నాడీగ్రంథాలు చాలా పెద్దవి. వీటిల్లో ఆయా వ్యక్తుల జననసమయాలనుబట్టి వారివారి జాతకాలు, ఫలితాలు గుర్తిస్తారు. ఆ గుర్తింపు బాగ్రతగా జరిగితే ఫలితాలు చాలా అద్భుతంగా ఉంటాయని నాడీ శాస్త్రజ్ఞులంటారు. ఈ నాడీగ్రంథాలూ గ్రంథకర్తల నామధేయాలనుబట్టి వేరువేరుపేర్లతో పిలుస్తారు. భృగునాడి, కొమరనాడి మొదలైన నాడీ గ్రంథాలు కొన్ని ప్రస్తుతం ప్రచారంలో ఉన్నాయి. వీటిలో చాలాభాగం అమృదితంగానే ఉండి పోయాయి.

ప్రస్తుత దేవతరశానికి చంద్రకళానాడి అని ఇంకొక పేరు.

దీనిలో మేషాదిలగ్నాలనూష్యంకలలో జన్మించిన వారి జాతక ఫలితాలున్నాయి.

ఆయా జాతకాలలో ఆయా గ్రహసమ్మేళనాలను బట్టి కొందరి జాతకులకు చాలా పాప ఫలితాలు కలుగుతుంటాయి. ఈ గ్రంథంలో ఆయా పాప ఫలితాలకు చేసుకోవలసిన ప్రాయశ్చిత్తాలు, దానిధర్మాలు మొదలైనవికూడా ఉన్నాయి. ఇది ఈ చంద్రకళానాడి ప్రత్యేకత.

నాడీగ్రంథాలింతవరకు ఆయావ్యక్తులతిరహాస్యంగా గుప్తంగా సంరక్షించుకొంటూ వచ్చారు. అవి వారి వృత్తి ధర్మానికి బాగా ఉపయోగించడమే దానికి కారణం.

ఇంతకుపూర్వం ఏవో ఒకటి రెండు నాడీ గ్రంథాలు మాత్రమే ముద్రణభాగ్యం బొంది కొంత వరకు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి.

ఈవిధంగా మారుమూలలపడిఉన్నప్రాచీన నాడీ గ్రంథాలు ప్రచురించవలసిన అవశ్యకత ఎంతైనా ఉంది. ప్రస్తుత చంద్రకళానాడి ప్రచురించిన చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథశాఖాధ్యక్షు లభినంద సియ్యలు.

అయితే సంపాదకులు దీనిప్రచురణ రెండుభాగాలుగా విభాగించారని పేర్కొన్నారు. మొదటి

భాగంలో మొదటిఖండం ప్రచురణ 1951 లో గింది. దాని రెండవభాగం ప్రచురించడాని కించు మించుగా ఆరేళ్ళు పట్టింది. ఇక విగిలిన భాగం ఎప్పుడు ప్రచురిస్తారో స్పష్టంగా తెలియదు. ఇంతటి ముఖ్య గ్రంథ ప్రచురణ ఇంత ఆలస్యం జరగడం న్యాయంకాదు. సంపాదకులు త్వరలోనే ఈ గ్రంథ ప్రచురణ ముగించగలరని ఆశిస్తున్నాను.

ఈ నాడీ పద్ధతిలో పరిశోధన జరపవలసిన అవశ్యకత చాలా వుంది. ఈ గ్రంథాలన్నీ అతిపాత్రంగా ఉండిపోవడమే దీనికి కారణం. చంద్రకళానాడి జ్యోతిర్విద్యాభిమానులకేగాక జ్యోతిశశాస్త్ర పరిశోధకులకు కూడా బాగా ఉపయోగించగలదు.

‘శాస్త్రీ’

వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి జన్మశతాబ్ది మహోత్సవ సంచిక

సంపాదకులు : ధరణికోట వెంకటసుబ్బయ్య. గుణ్ణము వేంకటసుబ్బరామయ్య. ప్రకాశకులు : నెల్లూరు వర్ధమాన సమాజము. వల : ఒక రూపాయి.

అర్చనా సాయనశాల ముక్త్యల, (కృష్ణ)

(స్థాపితము 1925.)

ప్రశస్తాయుర్వేదోపధములు నిలయము. ఏమందుకావలసినను మాకు వ్రాయుడు. నమ్మకమైనవి లక్షింపగలవు.

ఆయుర్వేదభూషణ

వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. ఏ. సి.

Consulting Physician

గత కేటాగిలో ఆజరామరులైన ఆంధ్ర విద్య
కృతులలో వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి ప్రముఖులు.

వీరి నాటకా లాంధ్రనాటకరంగాని కమాల్య
మైన కావ్యమైనాయి. వైకుంఠాది గ్రంథాలకు చేసిన
ఆమూల్యవాఖ్య పీఠులవలన అపరమర్ల నాగులని విఖ్యాతి
కాకారు.

వెంకటరాయశాస్త్రి ఆరోజుల్లో వ్యావహారిక
వాదాని కష్టకట్టగా నిలిచారు. కాని వారి రూపకాల
లోని పాత్రోచిత వ్యావహారికభాష నాటికీ నేటికీ
శిష్టవ్యావహారికాని కోక వెలుగుతూటగా నిలిచింది.
ఇక శాస్త్రిగారి భామవిమర్శనలు, కావ్యవిమర్శ
నలు వీరి అపార పాండిత్యానికి నికషపలాలు.

వారి వాఙ్మయవ్యాసంగం చాలావరకు
నెల్లూరులోను, చెన్ననగరంలోను సాగింది.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి 1858 డిసెంబరు
21 వ తేదీని జన్మించారు. మొన్న 1958 డిసెంబరు
నాటికి వారి జన్మదిన కేటాగి పూర్తి అయింది.

ఈ సంచిక ఆ మహోత్సవం పురస్కరించుకొని
చేసిన ప్రచురణ.

దీనిలో శ్రీ అల్లాడికృష్ణ స్వామయ్య, శ్రీ పింగళి
లక్ష్మీకాంత్ము, శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య,
గుజ్జం వెంకటసుబ్రహ్మణ్యం మొదలైన ప్రముఖుల రచ
నలు ఉన్నాయి.

ఇంకా సంచిక చిట్టచివర చేర్చిన ఒక అనుబం
ధంలో వెంకటరాయశాస్త్రి రచనలు, జీవిత ఘట్టాలు,
నాటికి సరిమైన తేదీలు, ఇంకా కొన్ని జీవిత విశే
షాలు కూడా చేర్చారు. వాఙ్మయ పరిశోధకుల కిది
ఎంతైనా ఉపకరించగలవు.

వ్యాసాలలో శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య
గారి 'వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి నాటకకర్త, కవి'
అనే వ్యాసము, శ్రీ వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు
గారు రచించిన 'శాస్త్రిగారి నాటకములు', గుజ్జం
వెంకటసుబ్రహ్మణ్యంగా రచించిన 'శాస్త్రిగారి
కవనము' ప్రత్యేకంగా పేర్కొనదగిన రచనలు.

ఈ సంచికలో వేంకటరాయశాస్త్రి రచనా
మాతృక చిత్రము, ఇంకా కొన్ని ఛాయాచిత్రాలు
కూడా చేర్చారు. వేంకటరాయశాస్త్రి జన్మ కేటాగి
మహోత్సవం ఆంధ్రదేశంలో అంతటా తేగీయమానంగా
జరపదగినది.

నెల్లూరు వర్తమానపరిషత్తువారైనా ఆ మహో
త్సవం జరిపించి, ఈ సంచిక ప్రకటించినందుల కభి
వందనీయులు.

వేంకటరాయశాస్త్రి జీవితవిశేషాలు, రచనా
విశేషాలు తెలుసుకోదలచినవారి కీసంచిక కొంతవరకు
సహాయకారి కాగలదు.

శాస్త్రి

బీహా అదేమిటామాట!

సంతానం కుల్లి కృషిస్తూ ఉంటే
తల్లికి క్షోభకాదూ?

భారతి. భారతాంబ బొల్లి,
సమస్త చర్మవ్యాధులచేపీడింప
బడుచున్న తన సంతానం!
కోసం ఎంత విచారిస్తూఉందో?

(ప్రాపీతియు 1920 సం॥రం)
ఇదుగో మా చిరకాల ఆనుభవంతో
ఇస్తూ ఉన్న అభయం.

మాకు నేడే వ్రాయండి
రెడ్డి అండ్ కో.,
గోపాలపురం. (ప్ర.గో.జ)